

ANTHROPOLOGIA INTEGRALIS

ČASOPIS PRO OBECNOU ANTROPOLOGII A PŘÍBUZNÉ OBORY
JOURNAL FOR GENERAL ANTHROPOLOGY AND RELATED DISCIPLINES

3 / 2012 / 2

MASARYKOVA UNIVERZITA
AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM

Anthropologia integra je mezinárodní recenzovaný časopis publikující výsledky vědeckého výzkumu, originální metody, eseje, recenze a zprávy z oblasti obecné (biologicko-socio-kulturní) antropologie a příbuzných disciplín.

Anthropologia integra is an international peer-reviewed journal that publishes the results of scientific research, original methods, essays, reviews and notices from the field of general (biological-socio-cultural) anthropology and related disciplines.

Šéfredaktor / Editor-in-chief

Prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity

Výkonný redaktor / Managing Editor

Mgr. Tomáš Mořkovský, Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity

Redakce / Editors

Stáňa Bártová, Anatomický ústav Lékařské fakulty Masarykovy univerzity

Mgr. Martin Čuta, Ph.D., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity

Jan Jordán, Brno

Mgr. Alena Langaufová, Ph.D., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity

RNDr. Petra Urbanová, Ph.D., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity

Adresa redakce / Address of editor's office

Anthropologia integra, Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Vinařská 5, 603 00 Brno, e-mail: jmalina@sci.muni.cz; tmorkovsky@email.cz / Anthropologia integra, Anthropological Institute, Faculty of Science, Masaryk University, Vinařská 5, 603 00 Brno, Czech Republic, e-mail: jmalina@sci.muni.cz; tmorkovsky@email.cz

Redakční rada / Editorial Board

Prof. RNDr. Ivan Bernasovský, DrSc., Fakulta humanitních a přírodních věd Prešovskej univerzity v Prešove, Slovenská republika

Prof. Dr. H. James Birx, Ph.D., Dr.Sc. hc, Department of Anthropology, Canisius College, Buffalo, New York, USA;

Distinguished Visiting Professor, Faculty of Philology, University of Belgrade

Prof. RNDr. Ivo Budil, Ph.D., DSc., Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni

Prof. Vittorio Pesce Delfino, Dipartimento di Anatomia Patologica, Università degli studi di Bari; předseda Consorzio di ricerca DIGAMMA, Bari, Itálie

RNDr. Hana Eliášová, Ph.D., Kriminalistický ústav Praha

PhDr. Eva Ferrarová, Ph.D., Ministerstvo vnitra České republiky

PhDr. Jan Filipický, CSc., Orientální ústav Akademie věd České republiky

Doc. Ing. Petr Hlaváček, CSc., Fakulta technologická Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně

Prof. Dr. Bruce Jackson, Department of Anthropology, State University of New York, Buffalo, USA

Prof. PhDr. Josef Kolmaš, DrSc., emeritní ředitel Orientálního ústavu Akademie věd České republiky

Prof. Dr. Janusz Piontek, Ph.D., DSc., Institute of Anthropology, Adam Mickiewicz University, Poznań, Polská republika

Dr. Stefan Lorenz Sorgner, Ph.D., Friedrich-Alexander Universität Erlangen-Nürnberg, Spolková republika Německo

Prof. PhDr. Jiří Svoboda, DrSc., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity a Archeologický ústav AV ČR Brno

Doc. Ing. Jan Sýkora, Ph.D., Ústav Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Prof. Erik Trinkaus, Washington University, Saint Louis, USA, člen National Academy of Science of USA

Prof. PhDr. Břetislav Vachala, CSc., Český egyptologický ústav Univerzity Karlovy v Praze

Doc. RNDr. Václav Vančata, CSc., Oddělení antropologie Katedry biologie a ekologické výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

RNDr. Daniel Vaněk, Ph.D., Forezní DNA servis, Fakultní nemocnice Na Bulovce, Praha

Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc., Sexuologický ústav 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice Univerzity Karlovy v Praze

Vydavatel / Published by

Masarykova univerzita, Žerotínovo náměstí 9, 601 77 Brno, IČ 00216224

**muni
PRESS**

Ve spolupráci s Akademickým nakladatelstvím CERM, Purkyňova 95a. 612 00 Brno, IČ 60733411

Recenzovaný vědecký časopis je publikován dvakrát do roka na internetu a tiskem v nákladu 200 výtisků. Toto číslo vychází 15. 12. 2012.

Cena za číslo je 250 Kč.

Objednávky časopisu přijímá vydavatel.

Více informací a obsah časopisu je k dispozici na: <http://anthrop.sci.muni.cz/page.yhtml?id=532>

Časopis vítá odborné texty (v anglickém, českém, francouzském, německém, slovenském a španělském jazyce), které odpovídají jeho interdisciplinárnímu zaměření. Redakce přijímá příspěvky elektronicky, e-mailem, spolu s průvodním dopisem (může být součástí e-mailu) a úplným kontaktem na příspěvatele / příspěvatelku (včetně telefonního čísla).

Příspěvky zasílejte na obě dvě uvedené adresy: jmalina@sci.muni.cz a tmorkovsky@email.cz.

Uzávěrka příštího čísla (roč. 4, č. 1, 2013) je **15. března 2013**.

Reviewed scientific journal issued twice a year on the internet and in print with a circulation of 200 copies.

Price of one printed issue is 250 Kč (10 EURO).

Orders for the journal are accepted by the publisher.

More information and content of the journal are available on the website: <http://anthrop.sci.muni.cz/page.yhtml?id=532>

The journal welcomes submissions in Czech, English, French, German, Slovak and Spanish, relating to the field of anthropology (broadly conceived as an integral branch of science with interdisciplinary orientation). The editor's office accepts electronic contributions sent via e-mail with an accompanying letter, including complete contact information (telephone number included).

Contributions should be sent to both e-mail accounts: jmalina@sci.muni.cz and tmorkovsky@email.cz.

The deadline for the next number (volume 4, number 1, 2013) is **March, 15th, 2013**.

Obálka / Cover: Stáňa Bártová.

Grafická a typografická úprava / Graphic and typographic design: Stáňa Bártová, Jan Jordán, Tomáš Mořkovský.

Sazba / Typesetting: Tomáš Mořkovský.

Ilustrace na přebalu / Illustration on cover (*Adam a Eva / Adam and Eve*, 1998, olej / oil, sololit / fibreboard, 66x50 cm)

a v záhlaví / and at the head (*Logo Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity / Logotype of the Anthropological Institute, Faculty of Science, Masaryk University*, 1999, tuš / Indian ink, papír / paper, 16x9,7 cm) Alois Míkulka.

Tisk / Print: FINAL TISK s. r. o. Olomučany.

Registrováno MK ČR pod č. MK ČR E 19852

ISSN 1804-6657 (tištěná verze)

ISSN 1804-6665 (on-line verze)

Obsah / Contents

Studie / Studies

- 7 Pavel Klvač
Between Mythical and Post-industrial Wilderness
Mezi divočinou mytickou a postindustriální
- 17 Břetislav Vachala
Staroegyptská „Satira na povolání“ (Pražská hieratická literární ostraka I)
The Ancient Egyptian “Satire on the Trades“ (Prague Hieratic Literary Ostraca I)
- 27 Vladimír Liščák
Italian City-states and Catholic Missions in Mongolian World of the 13th and 14th Centuries
Italské městské státy a katolické misie v mongolském světě 13. a 14. století
- 37 Václav Soukup
Mužství a ženství v perspektivě feministické antropologie
Masculinity and Femininity from the Perspective of Feministic Anthropology
- 45 Markéta Poláková – Adéla Šeredová Purschová
Auto-pop: Vášnivě a osudové spojení automobilu a populární hudby
Auto-pop: Passionate and Fatal Connection between Car and Pop Music

Eseje / Essays

- 67 Václav Soukup
Příběh o ramadánu, skotské a „Alláhu, který se nedívá...“
A Story about Ramadan, Scotch Whisky and “Allah, who is not watching...”

Zprávy / Reports

- 69 Václav Soukup
Jak jsem potkal bizony
How I Met Bisons
- 72 Jaroslav Malina
ANTHROPOLOGIA INTEGRÁ – SERIES MONOGRAPHICA

Fórum / The Forum

- 75 Martin Soukup
Changes of the Family Life in Uruwa Valley, Papua New Guinea
Změny v rodinném životě v údolí Uruwa, Papua-Nová Guinea

Obsah / Contents

- 79 Luděk Frýbort
Zelená ideologie aneb Zlý brouk automobil
Die grüne Ideologie oder Der böse Käfer Automobil

Recenze / Reviews

- 83 Václav Soukup
Judaismus a ženy v Izraeli
Judaism and Womens in Israel
- 84 Miloslav Lapka
Mapování současného venkova v obrazech
Mapping of the Current Countryside in Photographs
- 85 Barbora Pütová
Maska v proměnách času a kultur
Masks Through the Ages and Cultures

Popularizace vědy / Popularization of Science

- 87 Miloslav Pouzar
Šílený turecký med
Mad Honey from Turkey

Věda & umění / Science & Art

- 91 Jaroslav Malina
Člověk-Auto: Výtvarné přírůstky (II)
Mensch-Auto: Künstlerischer Zuwachs (II)
- 106 Jaroslav Malina
Pravá ledvina (povídka)
Right Kidney (short story)

Z redakční pošty / The Editorial Post

- 115 Martin Rychlík
Galerie pod schody
Gallery Under Stairs

Between Mythical and Post-industrial Wilderness

Pavel Klvač

Department of Environmental Studies, Faculty of Social Studies, Masaryk University Brno, Joštova 10, 602 00 Brno

Received 4th of July 2012; accepted 6th of November 2012

MEZI DIVOČINOU MYTICKOU A POSTINDUSTRIÁLNÍ

ABSTRAKT O divočině se dnes často diskutuje jako o opozitu kulturní krajiny, či krajiny vůbec. Hranice mezi přírodou a kulturou (krajinou a divočinou) však nepředstavuje, jak by se mohlo zdát, cosi esenciálního nebo objektivního, spíše se jedná o kulturně vytvářenou kategorii. Příroda, tradičně chápána jako svébytně biologicky založený jev – určitá „danost“ – se v tomto smyslu jeví sociálně konstruovanou realitou, vymezovanou pomocí obrazů a rétorických prostředků sociálními aktéry. Ve vnímání divočiny lze identifikovat dva důležité aspekty. Bývá vnímána jako nebezpečná a nezkrotná a zároveň i neobdělávaná pustina. Postindustriální krajina ostrou hranici mezi civilizací a přírodou stírá, nese výrazné poselství obou světů – kulturního i přírodního. Tato nová divočina má svoji relevanci v kulturním zvyznamňování i ochraně přírody.

KLÍČOVÁ SLOVA sociální konstrukce přírody; krajina; kulturní krajina; divočina; pustina; postindustriální divočina

ABSTRACT The term “wilderness” is nowadays often discussed as distinct from the cultural landscape or landscape in general. Nevertheless, this distinction is not objective, but it is rather a cultural construct. In this sense, Nature, traditionally perceived as independent phenomenon, is a socially constructed reality. In this paper it is argued that at least two important aspects in the perception of wilderness can be identified. The first is that wilderness can be represented as something cruel or ungovernable; the second one identifies wilderness as an uncultivated area. The evolution of wilderness perception is described. The concept of post-industrial landscape is presented as a conjunction of the previously characterised approaches, which unifies culture and wilderness. Examples of cultural and biological importance in post-industrial landscape are presented.

KEY WORDS social construction of nature (naturework); landscape; cultural landscape; wilderness; wasteland; post-industrial wilderness

When talking about landscape, wilderness is often discussed today (e.g. Vondruš 2000, Dejmal 2001, Librova 2001, Míchal 2001, Hájek 2002). Wilderness is conceptualized in contrast to the cultural landscape, or to landscape in general. This interpretation is a case of the variation on the classic theme of the antinomy of nature and culture (Lévi-Strauss 1962). The border between nature and culture (in other words, between a wilderness and a landscape) does not mean, however, that these concepts are something essential or objective. Rather, ideas about landscape and wilderness represent culturally created categories. “If we were able to project landscapes and wilderness of all cultures on a world map, we would soon find out that the areas considered wilderness have never been wilderness in the real sense of the word. These were almost always

the areas in which, more or less, ‘the cultural maps’ overlapped. One society recognised the place as landscape, the other one as wilderness, for one it meant the home and for the other one a danger” (Hájek 2002, 16).

Nature, traditionally interpreted as an originally biological phenomenon – a certain given fact – (similar to race or gender), appears to be a socially constructed reality defined by the conceptions and rhetorical means of social participants. Fine (1998, 2001) uses the word “naturework” to describe the way in which individuals qualify nature with the help of cultural patterns and define their relation to nature. According to Fine, nature is worked in the way that social participants (individually or in groups) look for and find a certain sense in their relation to the environment and this sense then express.

Fig. 1. Ostrava – The ArcelorMittal Ostrava a.s. steelworks, view from the Ema slagheap. Photo: Lumír Mlčák, 2010.

Through naturework people attribute certain meanings to the environment and in a way locate themselves in the surrounding world. Natural objects become transformed: objects turn into symbols. Culture is derived from nature by gradually created meanings (Fine 2001, 31). Nature is made meaningful by its cultural mediation. Meanings of nature are derived from socially predefined patterns. Nature as a concept is based on human learning, on cultural events and on social organisation. “Nature”, “wilderness” and “the environment” are socially constructed categories of objects (Eder 1996).

MYTHICAL ORIGINS OF THE “WILDERNESS” CONCEPT

For Eliade (1994) the archaic human is religious – *Homo religiosus*. This human being longs for a world free from tension caused by relativity and from anxiety stemming from disorientation. S/he requires a sign that helps him/her to find a guiding principle. The qualitative differentiation of the guiding principle from homogeneous space continuity is represented by hierophany (breach of sanctity). The revelation of a holy space enables one to find a guiding principle, enables one to orient oneself in chaotic homogeneity, and enables one to establish “the world” and live in reality.

This event can be reached by different rituals. One of them is, for example, a beast of prey-hunt. A sanctuary is set up where the beast is beaten. A desire to live in a holy space equals to a desire to live in objective reality. This desire equals the effort not to allow oneself to be paralysed by the endless relativity of a very subjective experience. This equals the desire to live in a real and effective world not in a mere illusion. A defining feature of traditional cultures is that they perceive their inhabited territory (the holy space) in a sharp contrast to the surrounding unknown indefinite space. The inhabited territory represents “our world” – the Cosmos. The unknown space then stands for a kind of “the other world” – “Chaos”, which is a strange chaotic space inhabited by demons or “aliens”. These “others” are often likened to demons and souls of the dead.

An agricultural settlement itself represented a world pattern in traditional cultures. In the languages of ancient Indo-Europeans the word *vis* meant “a village” and also the universe, entirety, the all. Even as late as the beginning of the 14th century inhabitants of the village Montailou in the Pyrenees believed that hell begins somewhere behind the backyard of their village where souls of the dead wander, chased by demons. In northern mythology the human world was represented by an enclosed farm outside of which the world of evil giants and monsters dwelled (Budil 2001, 32–33). In ancient and medieval geographical maps the known part of world was always

Fig. 2. The Czechoslovak Army Mine (currently the ČSA Mine) in Karviná with a tailing pond in the background. Photo: Lumír Mlčák, 2010.

placed in the middle. Its borders were then surrounded by animals, creatures and demonic figures.

On one hand there was “the cosmos” and on the other “chaos” – an unknown and uninhabited territory. All that does not represent “our World” does not even exist from the archaic society’s point of view. When a human settles and occupies a particular territory, s/he symbolically turns it into the cosmos through ritual repetition of cosmogony. To settle in a place means to sanctify it. By cultivating a wasteland a human repeats the act of gods who brought order to chaos and so introduced a structure, order, shapes and norms. A farmer’s work is then at the same time a symbolic colonisation of space – its “cosmosation”.

In all these cultures one can find symbolism of the hub of the world. The hub is the place where levels break, where space becomes holy and a real *par excellence*. To “open” a place upwards, to connect it with heaven, to become a channel from one type of being to another one, is precisely how such a place is sanctified. One of the images representing such a place, which connects heaven and earth, is a mountain. In mountains the hub of the world is often found. (Temples are thus often copies of a cosmic mountain.) The mountain is the place nearest to heaven. One can reach heaven from its top. “Our world” is in this sense “a raised place”.

Symbolism of the earth represents the opposite. The earth is

connected with the underworld, which is often symbolised by the pre-shape modality of a cosmic substance of water chaos; by the world of the death; by everything that precedes and follows a life. At the same, “the water chaos” preceding the creation time symbolises a descent back into a shapeless state through death, a return to an elementary modality of existence. From a certain point of view it is possible to identify the underworld with the left and unknown territory that surrounds the inhabited place. The underworld, which our “cosmos” is based on, corresponds to the “chaos” that reaches its borders (Eliade 1994, 31).

WILDERNESS AS CHAOS AND WASTELAND

The English *wildness* means lack of restraint, spontaneity, freedom. “The word *wild* recalls a fox running in the woods, disappearing in the bush, sometimes in sight, sometimes out of sight. Closely at first glance, it is *wild*. Then further in history and deeper in the forest, it is *wyld*. Through the Old Norwegian *villr* and the Old Germanic *wilthijaz* it disappears in the vague Proto-Germanic *gweltijos*, which means silent, wild and perhaps even *wald* (wood). Back it comes stealthily with possible reference to *will* (will, energy), to the Latin *silva* (wood, ungovernable) and to the Indo-European root *ghwer* as the

Fig. 3. A mute swan (*Cygnus olor*) on the ČSA Mine tailing pond in Karviná. Photo: Lumír Mlčák, 2010.

base for the Latin *ferus* (feral, fierce)...” (Snyder 1999, 17). The Oxford English Dictionary gives following meanings (according to Snyder 1999, 17–18): “*about animals – untamed, indomitable, stubborn; about plants – uncultivated; about land – uninhabited, uncultivated; about edible crops – growing and producing unaffected by cultivation; about societies – uncivilised, primitive, refusing an established government; about individuals – wild, stubborn, licentious, debauched, amoral; about manners – violent, destructive, cruel, disobedient; about behaviour – unrefined, free, spontaneous.*”

According to the encyclopaedia *Ottův slovník naučný*, wilderness is “*a land covered in tall grass, bushes and woods; which has not been cultivated for ages; where the human foot has hardly ever stepped in; where new and more lush vegetation grows out of the dead matter. If forest trees outnumber bushes there, the wilderness is called a primeval forest*” (Ottův slovník naučný 1997, 671).

In the perception of wilderness one can identify at least two very important levels that are closely connected.

On the first level wilderness represents something “ungovernable”, “untamed”, “cruel” – therefore chaotic and dangerous. Whatever the size of the home space is – a culture, land, village, house or ego – a human has always the need to live in an arranged world, in the cosmos. The border between our

(comprehensible) world and the other world does not exist in itself. The idea such a border must be guarded all the time. All ambiguity undermining a purposeful arrangement has to be eradicated; the created order has to be fixed (Douglas 1994). Such a border, which organises our world, which is then well-arranged for us to orient ourselves to and thus made bearable, is as well a line that splits up “our world” (the civilised world) and chaos, which is represented by wild nature. Wilderness is perceived as a contradiction (a rival) to an order carefully created by culture. The existence of wilderness itself is a source of anxiety and unease. Eliade (1994, 36) says: “*It is very probable that the original purpose of defence systems around inhabited places and villages was magical defence. These defence systems – ditches, labyrinths, ramparts etc. – were rather adapted to prevent an attack of demons and souls of the dead than an attack of people.*”

On the second level, wilderness represents an uncultivated wasteland. Cultivated land was for first farmers a space gained with great difficulty at the expense of the wilderness. This battle fought in the Middle Ages is described by Gherubini: “*Indirect proof of a growth in population in Europe of the 10th and 11th century can be found in data showing an increase in the number of town inhabitants and in the number of towns; data of reduction in forest areas, marshland and wasteland;*

data of increases in cultivated land acreage (...). Local names of many municipalities all over the continent: 'New Towns', 'New Villages' (...) serve as proof of this heroic battle between peasants and almighty nature (...). The most significant stage of an even more difficult fight with water, sea and swamps was dike-building in Flanders and Dutch Zeeland. However, the English peasants also fought a successful battle with the sea when they drained salty marshland; even the Bretons and the people from Poitou, as well as the Italian peasants, drained marshes, built embankments and fought constantly against emerging new waters in the whole lowland of the river Pad and in many other inland places. (...) The dependence of agriculture on the caprices of nature and the permanent threat of poverty, which involves difficulties with the long-range transport of agricultural products, explain agriculturalists' constant anxiety about the crop" (in Le Goff 1999, 103–106).

Both of the above-described levels blend together in Czech mythology, recorded in *The Old Czech Legends*: "Almost all the land rested untouched by a hook plough. All – lowlands, plains and valleys, was more deserted and wilder. (...) There were plenty of bogs and swamp land in the fields and woods; plenty of treacherous swamps enlivened by the screech of water birds; plenty of black and eerily silent moorlands on which ancient trees looked down (...) The human footprint was rare here (...) There humanity came and cultivated the wasteland; made the land productive through hard work and sanctified the land through sweat and blood (...) Hard was the journey through deep forest, hard was the journey through meadows and marshes full of reeds, sedge and large moss clumps and diverse undergrowth. (...) It was a time when the women with large heads and crazy eyes cast their wild cries on people; when beautiful wood nymphs with wreaths upon golden hair wore revealing snow-white robes. The inhabitants were afraid also of wicked wood nymphs who might lull them to sleep and poke out their eyes; of lost souls appearing in bluish flames in moors and marshes; and they were scared when they passed lakes or forest pools where, in the shadow of ancient trees, water sprites lurked (...) Hunters told about fights with bears and buffalo or about wild unshaven invisible men who would make a man go round in circles and then lead him into the wasteland or swamps, so that many hunters had never come back from the forest" (Jirásek 1999, 5–11).

CHANGES IN PERCEPTION OF WILDERNESS

A feeling of ontological safety was traditionally created in confrontation with nature that was perceived as wilderness (dangerous and empty), which was the main cause of previous existential anxieties for humans. Connected with the successful adaptation of civilisation was the fact that "the development of science and technology extends the range of possible manipulation with hitherto 'natural' phenomena, and in this way enhance the dominance of culture" (Bauman 1996, 138). Modern knowledge, and its concomitant excessive manipulation of the environment, gradually became a main source of

Fig. 4. Post-industrial I – National cultural monument – the blast furnaces of Lower Vítkovice. Photo: Lumír Mlčák, 2010.

modern risks (Beck 1992). The existence of wild nature began to be to a large extent dependent on the will of humanity.

Igor Míchal, in his article "The Historico-cultural Base of Attitudes Towards Landscape: Wilderness – Cultivated Land – City (Metamorphosis of Relationships)", puts forward the hypothesis that the "original values of wilderness were undoubtedly negative. Positive values could become associated with wilderness only when it had lost something of its ominousness and could be perceived from the safe civilised oasis of cities" (Míchal 2001, 15). One can assume that the attitude of archaic cultures towards wilderness was rather more ambivalent than schematic, as Míchal suggests. Yet only romanticism associates substantially positive meanings with nature (e.g. Librová 1988). However, the birth of organised preservation movements in support of the wilderness is of a later date.

The first attempts to stop the destructive wave of mass slaughter of wild animals were made in South Africa. "On the 12th of July in 1822, Governor Lord Charles Somerset initiated a modification of historic importance. It defined the first modern plan for nature preservation, which became a pattern for similar projects all over the world. Governor Somerset's modification

Fig. 5. The progress of ecological succession among the blast furnaces of Lower Vítkovice. Photo: Lumír Mlčák, 2010.

was an example of how to make a summary of complex regulations and resulted in a list on which endangered species could be later added and the unthreatened crossed out. If only Europeans had adopted such regulations sooner in the other territories they colonised. Actually, even in those British colonies where liberal officers were strong enough to resist the opinions of settlers and aborigines, there was only a half-hearted approach to use similar regulations. For example, in India elephants started to be preserved only in 1873” (Johnson 1998, 227).

On the North American continent, systematic efforts to preserve the wilderness began to be developed as an answer to brutal ways of nature appropriation resulting from the tide of colonists. “The contrast of the beauty of virgin nature and its disastrous destruction, as well as adventurous romance, gave rise to the cult of wilderness in American culture and touched the consciousness of the most sensitive (Yellowstone National Park was legalised in 1878)”, writes Míchal (2001, 22).

One would look for wilderness, in the sense of nature untouched by humans (“natural” ecosystems), with a great difficulty in the Czech Republic (Sádlo – Storch 1999; Primack et al. 2001). Here the scientific interpretation of wilderness is of a qualitatively different rank. A wilderness symbolically colonised by a sign system of science does not represent a “threatening”, “dangerous”, or “enemy” force or fear-raising

mystery – *mysterium tremendum* (Otto 1998) – but a relatively independently developing ecosystem – “close-to-nature” or “natural” ecosystems (Míchal 1992).

In spite of expert scientific definitions, the term “wilderness” is today frequently mentioned in all spheres of the everyday language. The current boom of various magazines and manuals of the kind – how to survive as a tourist in a “wilderness” – proves the increasing popularity of romantic trips, excursions or expeditions by organised or individual tourists seeking domestic and foreign “wilderness” experience. In Czech conditions this trend represents a similar phenomenon described earlier by American sociologists in the USA – e.g., Brooks (2001).

THE POST-INDUSTRIAL LANDSCAPE AS PENETRATION OF CULTURE AND WILDERNESS

The landscape of the post-industrial era (Bell 1973) removes here and there the sharp border between civilisation and nature and carries a significant message of both the cultural and natural worlds. Abandoned quarries, sandpits, waste dumps, slag heaps, and unused settling pits come to be somewhere on the midpoint. Industrial areas left to their fate return into

Fig. 6. Post-industrial II – National cultural monument – the blast furnaces of Lower Vítkovice. Photo: Lumír Mlčák, 2010.

wild nature's clutches: "Rusty steal frames are covered under creeping plants so one can hardly distinguish between metal and chlorophyll. Floral piercing. (...) Further a kind of inter-connection of metal, people and gradually winning plants. A certain conviction that these particular places reveal the deep and mundane essence of the world. Here it is obvious how close human pipes and their insulation are to a moss cover and birch roots" (Čílek 2002, 75–76).

Václav Čílek introduces a new artistic category – the "found installation". When visiting the abandoned area of the Koněv ironworks (steelworks) near Kladno, the surroundings become a gallery to him (as with a factory for Vladimír Boudník), which challenges and excites the imagination to contemplation: "There one realises with relief that nature is not only a magnificent temple of nobility, but also mundane and unscrupulous. There the bottomless materialism of the first capitalists and the social architects is finally penetrated by the awful pragmatism of natural phenomena. The installation removes the difference between J. V. Stalin and the lower fungus to allow several active graphic works of Vladimír Boudník, several paragraphs of Bohumil Hrabal to emerge from this monstrous

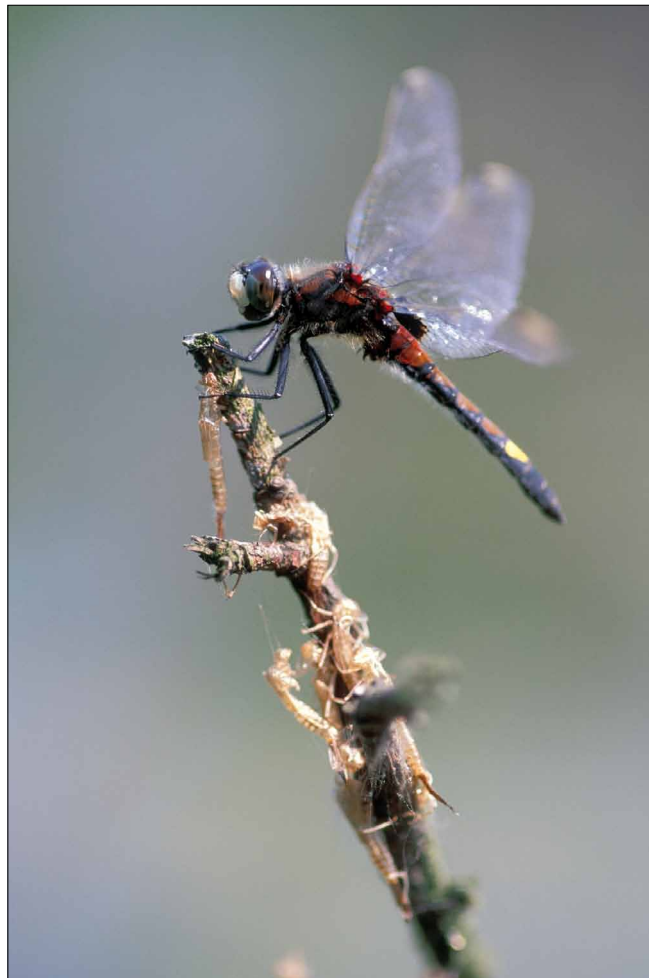

Fig. 7. Large white-faced darter (*Leucorrhinia pectoralis*) – one of the centers of the range of this European protected species in the Czech Republic is located in the industrial landscape of the Karvinsko region. Sites where mine subsidence have occurred are very important refugia for this species. Photo: Dan Bárta.

mycelium and imprint itself into several suicidal tendencies of Wittgenstein's brothers. It fills us with reverential awe and then with so much aesthetic, disgusting cognition of one shared part of the world that we had to escape" (Čílek 2002, 76).

The cultural dimension of areas from the industrial era left by civilisation can be a topic for a discussion about aesthetics; however, the location is visible at first glance – dilapidated buildings, growing rusty pipes, geometrical chaos. This evokes our "instinct of linearity" (Čílek 2001, 33) to a reclamation effort. On the other hand such localities represent potential habitats for many valuable botanical and zoological species.

One can have an ambivalent view of nature in an industrial city such as Ostrava, as is found in the narrative book *Příroda Ostravy* by V. Koutecká (2001, 9). The author herself says: "The mushroom-like growth of the city caused destruction of the balance of nature on its most territory and in its neighbourhoods. Surprisingly, right in Ostrava there are, at present, localities whose natural value has not been noticeably lowered by human activity." The book presents the traditional point of view

of an industrial landscape and concentrates on examples of flora and fauna in nature preserves, whose existence in this region is a rather remarkable peculiarity. Nevertheless, it is this particular post-industrial landscape that allows space for the existence of a possibly much more interesting and valuable habitats of a "wilderness" character, whose emergence one can consider to be a side products of human work.

With a more detailed look at the industrial landscape of the Ostrava and Karviná region one can find several significant features of an industrial landscape (Sádlo – Storch 1999), such as a noticeable reduction in the physical presence of humans in the landscape but of human influence upon it; the sharp division of landscape into parts totally controlled by humans and parts free from human influence; the growth of wood acreage and an ongoing reduction in forest species diversity; and increasing disturbances in the landscape.

Simultaneously, valuable extreme habitats with many rare species come to existence through human industrial activities. For example, the occurrence of rare or endangered taxa (Dolný 2001a, b) of dragonflies was proved in the older localities where industrial sedimentation basins are separate from the typical subsidence basins and canals. This was exceptionally significant in case of *Libellula fulva* which was considered extinct, exterminated or missing for a period of at least 50 years until it was found in the Mokroš sedimentation basin (Dolný 2002; Hanel – Zelený 2000). Other groups of rare or specially protected species, whose occurrence can be unique within the whole Czech Republic, are dependent on the secondary wetlands and water ecosystems in industrial areas. This is true for both plant (Stalmachová – Špačková 2001) and animal species (Ďuriš – Horká 2001; Dolný – Ďuriš 2001), such as *Pontastacus leptodactylus*, *Anodonta cygnea* and the European Beaver (*Castor fiber*). These examples from the Karviná surroundings are matched by data of rare entomological fauna found on slag heaps in Ostrava (Dolný 2000) and in quarries in central Moravia (Konvička, Beneš 2001); of amphibians in discharge chutes of North Bohemia (Vojar 2000); and of orchids on slag heaps in Great Britain (Morris et al. 2003).

Post-industrial wilderness as an example of "new wilderness" deserves our attention. Because this idea of wilderness has yet to be absorbed in both our physical (natural) and mental (in art e.g. Hopher et al. 2003) landscapes we should not make precipitous judgements, which we may be unconsciously lured into by ancient deep mythical connections.

REFERENCES

- Bauman, Zygmunt (1996): *Myslet sociologicky*. Praha: Slon.
- Beck, Ulrich (1992): *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Bell, Daniel (1973): *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books.
- Brooks, David (2000): *Bobos In Paradise: The New Upper Class and How They Got There*. New York: Simon & Schuster.
- Budil, Ivo, T. (2001): *Za obzor Západu*. Praha: Triton.
- Cílek, Václav (2001): Geologické základy české krajiny. In: Dejmal, Ivan, ed., *Tvář naší země – krajina domova*, Lomnice nad Popelkou: Studio JB, 27–34.
- Cílek, Václav (2002): Kladno – nalezená instalace. *Analogon*, 36, 74–76.
- Dejmal, Ivan (2001): Kulturní krajina dnes – zpusnutí nebo návrat divočiny. In: Němec, Jan, ed., *Krajnotvorné programy*. Příbram: Centrum pro otázky ochrany přírody a krajiny Příbram, 81–85.
- Dolný, Aleš (2000): Budou na odvalech chráněná území přírody? *Živa*, 4, 173–176.
- Dolný, Aleš (2001a): Neobvyklý výskyt vážky jasnoskvrné (*Leucorrhinia pectoralis*, Odonata: Libellulidae) v důlní poklesové kotlině v Karvině. In: *Vážky 2001: Sborník referátů IV. celostátního semináře odonatologů v NP Šumava*. Vlašim: ZO ČSOP Vlašim, 124–130.
- Dolný, Aleš (2001b): Využití vážek k indikaci stavu prostředí v hornické krajině. *Acta Facultatis Rerum Naturalium, Universitas Ostraviensis* 200, *Biologica-Ekologica*, 8, 100–107.
- Dolný, Aleš (2002): *Libellula fulva* Müller, 1764 (Odonata) na důlním odkališti v Karvině. *Časopis Slezského muzea Opava*, 51, 51–57.
- Dolný, Aleš – Ďuriš, Zdeněk (2001): Výskyt ohrožených bezobratlých na důlních odkalištích v Karvině. *Živa*, 6, 268–270.
- Douglas, Mary (2000): *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge.
- Ďuriš, Zdeněk – Horká, Ivona (2001): K výskytu raka bahenního *Pontastacus (=Astacus) leptodactylus* Eschscholtz na Karvinsku. *Časopis Slezského muzea Opava*, 50, 78–84.
- Eder, Klaus (1996): *The Social Construction of Nature*. London: Sage Publications.
- Eliade, Mircea (1994): *Posvátné a profánní*. Praha: Česká křesťanská akademie.
- Hájek, Pavel (2002): Obecné dějiny intolerance. In: Hájek, Pavel, ed., *Krajina zevnitř*. Praha: Nakladatelství Malá Skála, 14–24.
- Hanel, Lubomír – Zelený, Jiří (2000): *Vážky (Odonata): Výzkum a ochrana*. Vlašim: Český svaz ochránců přírody.
- Hopher, David – Hughes, Patrick – Gibbons, John – Keane, John, – Burutynsky, Edward – Lewis, Tim (2003): *Postindustriální krajina – The Postindustrial Landscape*. Katalog k výstavě. České muzeum výtvarných umění v Praze ve spolupráci s galerií Flowers v Londýně.
- Jirásek, Alois (1999): *Staré pověsti české*. Praha: Ottovo nakladatelství.
- Johnson, Paul (1998): *Zrození moderní doby: Devatenácté století*. Praha: Academia.
- Konvička, Martin – Beneš, Jiří (2001): Stepní motýli a ekologický význam lomů. *Živa*, 4, 172–174.
- Koutecká, Věra (2001): *Příroda Ostravy*. Ostrava: Statutární město Ostrava.
- Le Goff, Jacques, ed. (1999): *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad.
- Lévi-Strauss, Claude (1962): *The Savage Mind*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Librová, Hana (2001): Kulturní krajina potřebuje náš smír s divočinou. In: Dejmal, Ivan, ed., *Tvář naší země – krajina domova*, Lomnice nad Popelkou: Studio JB, 129–133.
- Librová, Hana (1988): *Láska ke krajině?* Brno: Blok.
- Fine, Gary Alan (1998): *Morel Tales: The Culture of Mushrooming*. Cambridge (Massachusetts) – London: Harvard University Press.
- Fine, Gary Alan (2001): Jak se dělá příroda a ochočuje divočina: Problém „vysbírávání“ lesů v houbařské kultuře. *Biograf – časopis nejen pro biografickou sociologii*, 24, 29–56.
- Míchal, Igor (1992): *Ekologická stabilita*. Brno: ZO ČSOP Veronika.
- Míchal, Igor (2001): Kulturně historická východiska postojů ke krajině: Divočina – obdělávaná země – město. In: Dejmal, Ivan, ed., *Tvář naší země – krajina domova*, Lomnice nad Popelkou: Studio JB, 13–25.
- Morris, Dick – Freeland, Joanna, R. – Hinchliffe, Steve – Smith, Sandy, eds. (2003): *Changing Environments*. Chichester: John Wiley & Sons
- Otto, Rudolf (1998): *Posvátno*. Praha: Vyšehrad.
- Ottův slovník naučný (1997): heslo „Divočina“. Díl sedmý. Praha: Paseka a Argo, 671.
- Primack, Richard, B. – Kindlmann, Pavel – Jersáková, Jana (2001): *Biologické principy ochrany přírody*. Praha: Portál.
- Sádlo, Jiří – Storch, David (1999): *Biotypy České republiky*. Praha: Vesmír.
- Snyder, Gary (1999): *Praxe divočiny*. Praha: Maťa.
- Vojnar, Jiří (2000): Úspěch obojživelníků na výspěch po povrchové těžbě hnědého uhlí. *Živa*, 1, 41–43.
- Vondruš, Dan (2000): Více divočiny nebo trvalé udržitelnosti? In: Hájek, Tomáš – Jech, Karel, eds., *Téma pro 21. století – Kulturní krajina (aneb proč ji chránit?)*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 90–94.

AUTHOR

Klvač, Pavel (13. 9. 1974, Vyškov), a sociologist who works at the Department of Environmental Studies in the Faculty of Social Studies at Masaryk University in Brno. He deals with methodological approaches to environmental research in the areas of the humanities, environmental sociology, rural and landscape issues.

Contact: Mgr. Pavel Klvač, Department of Environmental Studies, Faculty of Social Studies, Masaryk University Brno, Joštova 10, 602 00 Brno, e-mail: klvac@fss.muni.cz

Staroegyptská „Satira na povolání“

(Pražská hieratická literární ostraka I)

Břetislav Vachala

Český egyptologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1

Do redakce doručeno 3. září 2012; k publikaci přijato 6. listopadu 2012

THE ANCIENT EGYPTIAN “SATIRE ON THE TRADES” (PRAGUE HIERATIC LITERARY OSTRACA I)

ABSTRACT *The Instruction of Dua-Khety*, a text also known as “*The Satire on the Trades*”, was composed at the very beginning of the Middle Kingdom (during the reign of Amenemhet I, c. 1991-1962 BCE). The text of the Instruction is known from almost 300 fragments on papyrus, ostraca, leather manuscripts and wooden tablets, all of New Kingdom date (especially the Ramesside period). The most complete running version is that of Papyrus Sallier II (from the late 19th dynasty). Being a very popular composition, the Instruction served as a teaching tool at schools. On the other hand, its popularity led to extreme cases of text corruption, the mistakes and misunderstandings, due to careless scribal copying by the pupils of the schools of writings. A new Czech translation of *The Instruction of Dua-Khety* is presented in the article. Two limestone hieratic ostraca with parts of this composition are deposited in the National Museum – Náprstek Museum of Asian, African and American Cultures in Prague, the first one (P 3838: Figs. 1,2) being dated back to the 19th dynasty, the second one (P 3804: Figs. 3,4) to the 20th dynasty (probably the reign of Ramesses III). Previously unrecognized hieratic ostraca, both coming from Deir el-Medina, are illustrated with photographs, and hieroglyphic transcriptions and translations are provided as well.

KEY WORDS Ancient Egyptian literature; The Instruction of Dua-Khety; “The Satire on the Trades”; hieratic ostraca

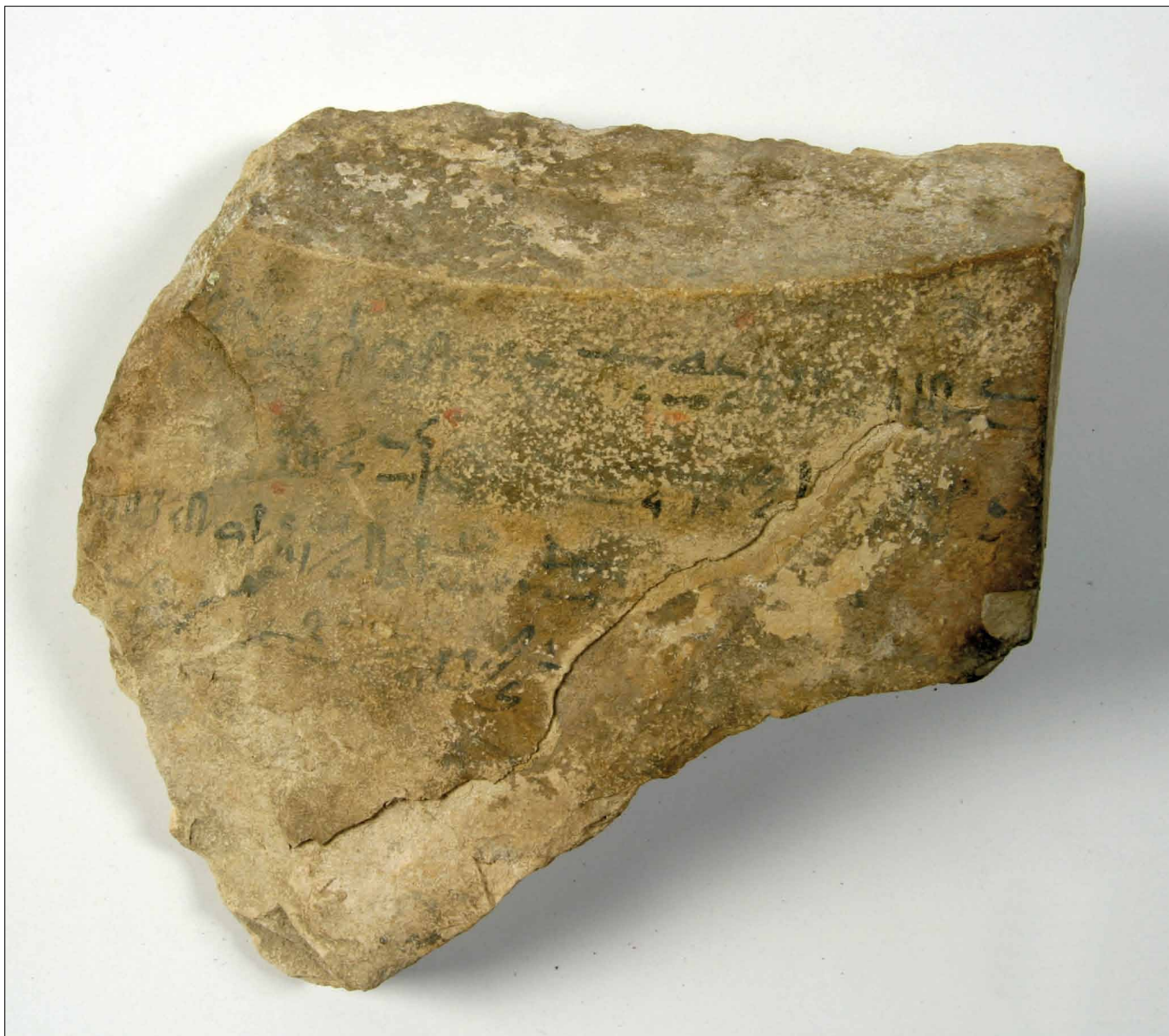
ABSTRAKT *Naučení Duachetiho pro jeho syna Pepiho*, též známé jako “*Satira na povolání*”, bylo sepsáno na samém počátku Střední říše (za vlády Amenemheta I., cca 1991-1962 př.n.l.). Text naučení je znám díky téměř 300 úryvkům na papýrech, ostrakách, kožených svitcích a dřevěných tabulkách pocházejících teprve z Nové říše (zvláště z Ramessovské doby). Celý text naučení se dochoval pouze na papýru Sallier II z konce 19. dynastie. Pro svou velkou oblibu sloužilo Duachetiho naučení jako učební text ve školách. Na druhé straně však jeho obliba vedla ke komolení původního textu, chybám a nepochopitelným způsobeným nedbalým opisováním žáky písařských škol. Článek obsahuje nový český překlad celého naučení. V Národním muzeu – Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur v Praze jsou uložena dvě vápencová hieratická ostraka obsahující části tohoto naučení. První z nich (P 3838: obr. 1,2) se datuje do 19. dynastie, druhé (P 3804: obr. 3,4) do 20. dynastie (zřejmě doba vlády Ramesse III.). Tato dosud neurčená hieratická ostraka, která pocházejí z Dér el-Medíny, jsou dokumentována fotograficky a rovněž jsou opatřena hieroglyfickým přepisem a překladem.

KLÍČOVÁ SLOVA staroegyptská literatura; Naučení Duachetiho; „Satira na povolání“; hieratická ostraka

„*Satira na povolání*“ je novodobé, ne zcela odpovídající označení staroegyptského *Naučení Duachetiho pro jeho syna Pepiho*, které bylo sepsáno na počátku 12. dynastie (během let 1991-1962 př.n.l.). Autor naučení Duacheti (k různým čtením autorova jména jako Duacheti, Cheti nebo Duaův syn Cheti: Posener 1980, 55-59) je blíže neznámý a ztotožňovat ho se

slavným mudrcem a spisovatelem Chetim (papyrus Chester Beatty IV: Vachala 1992, 172), jemuž je připisováno autorství *Naučení krále Amenemheta I.* (Vachala, v přípravě) a *Chvalozpěvu na Nil* (Vachala 2003, 76-81) by bylo velice odvážné (Helck 1970, II, 159-160).

V prologu díla (verš 1-30), které má podobu oblíbeného sta-

Obr. 1. Anonym, „Hieratické ostrakon s částí Duachetiho naučení“, 19. dynastie (cca 1292-1186 př.n.l.), vápenec, 16,1 x 10,5 cm, Dér el-Medína, uloženo: Národní muzeum – Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur v Praze (inv. č. P 3838). (Foto: Národní muzeum.)

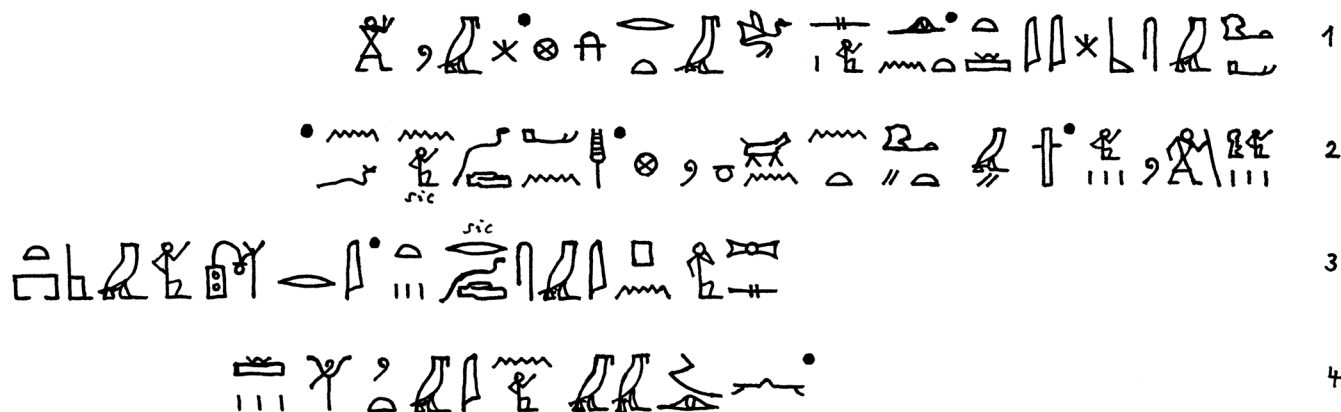
Fig. 1. Hieratic ostrakon with a part of *The Instruction of Dua-Khety*, Dynasty 19 (c. 1292-1186 BCE), limestone, dimensions: 16,1 x 10,5 cm, from Deir el-Medina. The National Museum – Náprstek Museum of Asian, African and American Cultures in Prague (P 3838). (Photo: The National Museum.)

roegyptského literárního žánru naučení, nabádá otec Duacheti svého syna Pepiho při plavbě z rodného města Caretu (Síle, dnešní Kantara ve východní nilské deltě) na jih do sídelního města Ictaeje (dnešní Lišt ve středním Egyptě), aby se ve škole oddal knihám a stal se písařem – úředníkem, což je příjemné a vážené povolání. Sepsání takového naučení za vlády Sehetepibreá Amenemheta (I.) vyplynulo z okamžité potřeby vychovat vzdělané, poctivé a spolehlivé úředníky nově budované státní správy na počátku 12. dynastie (období Střední říše).

Duachetiho naučení má zřetelně dvě části. V první (verš 31-174) je uvedeno dvacet různých povolání s patřičným líče-

ním jejich stinných stránek, aby tím více vyniklo privilegované písařské povolání. Konkrétně jde o tato povolání: sochař, zlatník, kovolitec, truhlář, šperkař, holič, zpracovatel rákosu, hrnčíř, zedník, tesař, zahradník, zemědělec, tkadlec, výrobce šípů, posel, topič, obuvník, prادلák, ptáčník a rybář. Druhá část naučení (verš 175-257) obsahuje tendenční chválu písařského povolání, nabádá žáka k píli a snaživosti a uvádí některé obecné zásady a pravidla chování, která by měl důsledně dodržovat, aby náležitě krácel po „boží cestě“ v souladu s uznávaným staroegyptským ideálem mravního řádu (*maat*).

Není divu, že Duachetiho naučení byl velmi oblíbený školní text a že žáci ho psali podle diktátu a také se ho učili zpamě-

Obr. 2. Hieroglyfický přepis pražského ostraka P 3838. (Přepis: Břetislav Vachala.)

Fig. 2. Hieroglyphic transcription of the Prague ostrakon P 3838. (Transcription: Břetislav Vachala.)

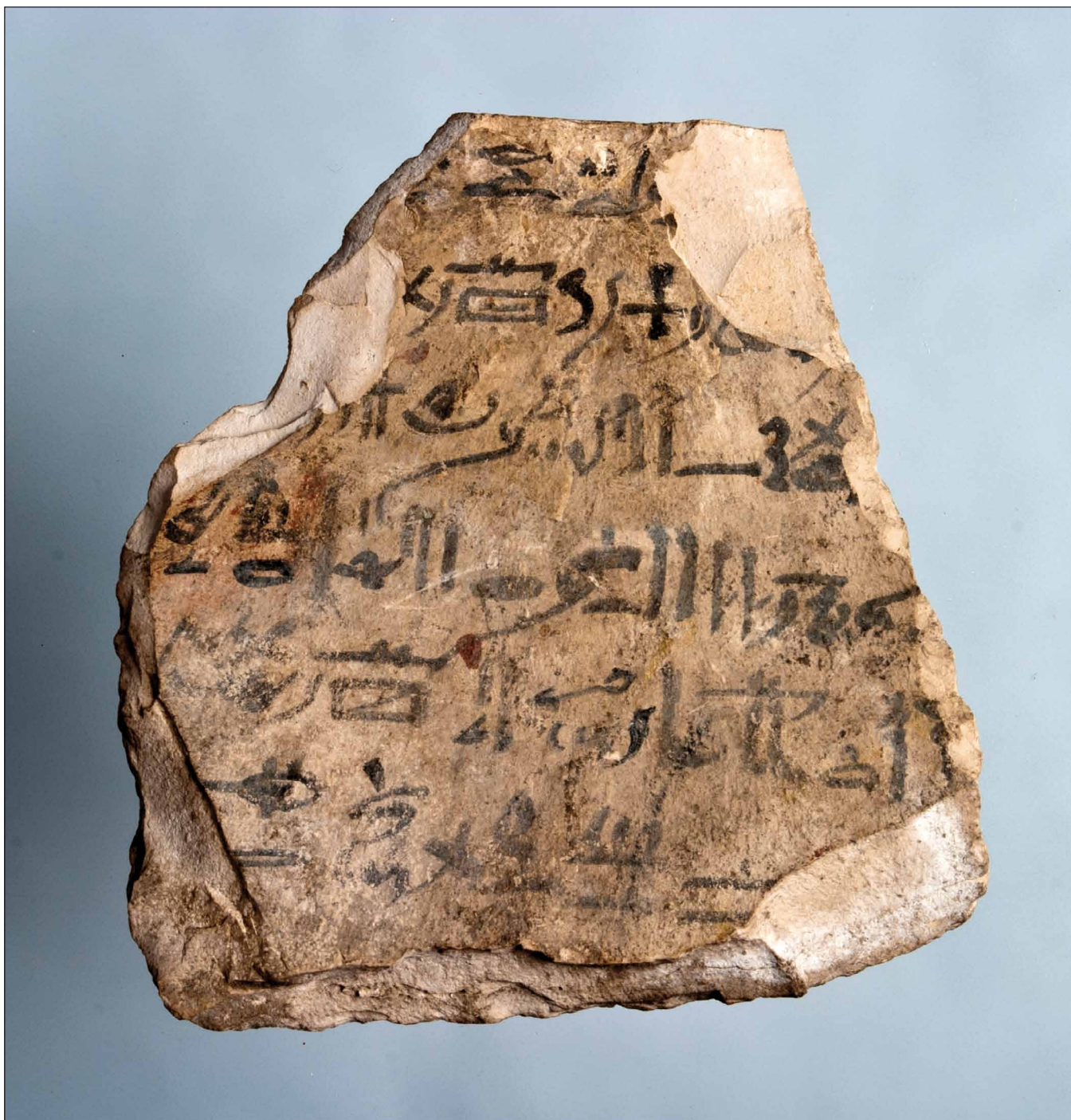
ti. Jeho text se však dochoval až v jejich mnohem pozdějších neúplných opisech z 18.–26. dynastie (cca 1500-550 př.n.l.) na papyrech (papyrus Sallier II z konce 19. dynastie obsahuje jako jediný pramen celý text naučení), kožených svitcích, písarských tabulkách a zvláště na ostrakách (úlomcích vápence), která sloužila ve školách jako nejdostupnější psací materiál. Při prvním sčítání všech dochovaných známých kopií Duachetihovo naučení se dospělo k počtu 4 papyry, 2 tabulky a 265 ostrak (Brunner 1988, 157), při druhém sčítání kopií pocházejících v tomto směru z nejdůležitější lokality Dér el-Medíny dosáhl počet 6 papyrů a kožených svitků a 259 ostrak a tabulek (Mathieu 2003, 134). Tyto počty však zdaleka nejsou konečné, neboť některá další ostraka s částmi textu Duachetihovo naučení z různých světových sbírek již byla mezitím publikována (například von Beckerath 1983, 63, pozn. 2; Quack 1990, 83-84; Parkinson 1999, 49-51; Demarée 2002, 39) nebo na určení a uveřejnění teprve čekají, popřípadě nebyly v egyptském terénu dosud objeveny.

Jednotlivé verše naučení se psaly prostě vedle sebe (*in continuo*). Dělitkem versů jsou červené body vyznačené nad řádkem textu. Naučení se skládá ze 30 slok („kapitol“, egyptsky *hut*, doslova „domy, paláce“) o různém počtu versů. První slovo nebo někdy i celý první vers se psaly červenou barvou. Jazykem naučení je klasická egyptština zaznamenaná hieratickým písmem. Pochopení některých míst již tak obtížného textu (Foster 1999, 127-128) značně komplikuje odlišnost jednotlivých verzí a chyby, kterými se hemží kopie na ramessovských ostrakách, když je často pořizovali méně znalí žáci písarských škol (Williams 1972, 214-221). Porozumění jazyku textu sepsaného před 700 lety a více jim tehdy jistě působilo nemalé potíže.

Novodobé překlady Duachetihovo naučení se tudíž od sebe mnohdy liší (Helck 1970, I-II, 12-151; Lichtheim 1973, 185-191; Lalouette 1984, 192-197; Brunner 1988, 158-168; Parkinson 1997, 275-281; Foster 2001, 33-43; Vernus 2001, 182-191; Simpson 2003, 432-437; Quirke 2004, 121-126), stejně jako jeho výklady (Brunner 1944, 50-70; Théodoridès 1958-60, 39-

69; Seibert 1967, 112-192; Hoch 1991-92, 50-70; Roccati 2000, 5-17). Nyní uvedeme nový český překlad celého naučení (dosavadní české překlady: Lexa 1947, 193-196; Vachala 1985, 311-313; Vachala 1992, 100-107), který vychází z autorova letitého studia staroegyptské mudroslovné literatury.

- (1) Začátek naučení,
které sepsal muž z Caretu –
Duacheti se jmenoval, –
pro svého syna jménem Pepi.
- (5) Tehdy se plavil na jih do sídelního města,
aby ho dal do písarské školy
mezi děti úředníků,
nejvýznamnějších lidí sídelního města.
- A řekl mu (následující).
- (10) Jelikož jsem viděl bité (lidi),
musíš se zaměřit na knihy.
Jen si všimni toho, kterého odvedli k pracovní četě!
Pohleď, nic nepřekoná knihy!
Jsou jako (loď) na vodě.
- (15) Vždyť si přečti konec knihy Kemejet
a najdeš tam následující výrok:
„Písař na jakémkoli místě v sídelním městě
netrpí nouzí.“
- (20) Splní přání jinému (okamžitě),
dříve než spokojeně odejde.
Neznám žádné podobné povolání,
o němž by platil tento výrok.
Naučím tě milovat knihy více než (vlastní) matku
a seznámím tě s jejich dokonalostí.
- (25) Písarské povolání je vskutku nad všechna ostatní:
žádné na zemi se mu nevyrovná!
Když (žák písarské školy) začíná dospívat – ale je
stále ještě dítě –,

Obr. 3. Anonym, „Hieratické ostrakon s částí Duachetiho naučení“, 20. dynastie (vláda Ramesse III., cca 1185-1153 př.n.l.), vápenec, 11 x 10 cm, Dér el-Medína, uloženo: Národní muzeum – Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur v Praze (inv. č. P 3804). (Foto: Národní muzeum.)

Fig. 3. Hieratic ostrakon with a part of *The Instruction of Dua-Khety*, Dynasty 20 (reign of Ramesses III, c. 1185-1153 BCE), limestone, dimensions: 11 x 10 cm, from Deir el-Medina. The National Museum – Náprstek Museum of Asian, African and American Cultures in Prague (P 3804). (Photo: The National Museum.)

(30) již ho lidé (uctivě) zdraví.
A když ho vyšlou s nějakým úkolem,
je – ještě než se vrátí – oděn do suknice (dospělého).

(Nikdy) jsem neviděl sochaře s (nějakým mu
svěřeným) poselstvím,

(35) ani zlatníka někam vyslaného.
Viděl jsem však kovolitce při práci
u otvoru do tavicí pece.
Jeho prsty se podobají drápům krokodýla
a sám páchne víc než odpad z ryb.

Obr. 4. Hieroglyfický přepis pražského ostraka P 3804. (Přepis: Břetislav Vachala.)

Fig. 4. Hieroglyphic transcription of the Prague ostrakon P 3804. (Transcription: Břetislav Vachala.)

<p>(40) Každý truhlář, který používá teslici,
je unaven více než kopáč.
Polem mu je dřevo, motykou teslice.
Bez konce je jeho práce,
i když dělá nad své síly.
A ještě v noci si musí svítit.</p>	<p>(50) Holič holí až do pozdního večera.
Je vzhůru časně ráno
a už vyvolává s miskou v ruce.
Chodí z jedné ulice do druhé
a hledá, koho by oholil.
Vyčerpává své síly,
jen aby si naplnil břicho,
stejně jako včely, které se živí (pouze) svou prací.</p>
<p>(45) Šperkař provrtává při navlékání perel
všelijaké tvrdé kameny.
Když dokončí vykládání amuletu (v podobě) oka,
nemá žádnou sílu a je vyčerpán.
Sedí až do východu slunce
s pokřivenýma nohama a zády.</p>	<p>(55) Zpracovatel rákosu se plaví do delty,
aby si přivezl šípy.
Také on pracuje nad své síly.
(60) Když ho poštipou komáři
a ještě pokoušou písečné blechy,
je úplně vyřízený.</p>

- (65) Hrnčír je celý od hlíny,
ačkoli je ještě mezi živými.
Ryje se v blátě víc než prasata,
aby mohl vypalovat nádoby.
Oděv má zablácený
a šátek má jen z cárů.
Do nosu mu jde (horký) vzduch,
(70) který právě vychází z jeho pece.
Nohy používá jako dusadlo
a sám je jeho násadou.
Vytlouká dvory všech domů
a zastaví se na kdejakém prostranství.
- (75) Také ti povím o zedníkovi.
Má nemocné ledviny,
protože musí být venku na větru.
Klade cihly a není oblečen.
Jeho suknicí je šňůra na zádech
(80) a provázek na zadku.
Ruce má sedřené a ztuhlé;
hněte kdejaké výkaly.
Chléb jí prsty,
ačkoli si je může omýt jen jednou za den.
- (85) Velice zle se vede tesaři,
když otesává střešní trám (pro dům)
s místností měřící desetkrát šest loktů.
Trvá měsíc, než se položí trámy, roztáhnou rohože
a skončí všechny práce.
(90) Avšak pokud jde o potraviny pro jeho domácnost,
(je pryč a) není nikoho, kdo by (je) obstaral jeho dětem.
- (95) Zahradník nosí své břímě na ramenou,
a ta jsou poznamenána stářím.
Na krku má velký otok,
který hnisá.
Ráno tráví zaléváním zeleniny,
večer je u koriandru
a přes den pracuje v sadu.
(100) A tak se stane, že klesne mrtev pod tíhou (?),
spíše než kdokoli s jiným povoláním.
- (105) Zemědělec nařiká víc než perlička,
hlas má pronikavější než havran.
Na prstech má vředy,
které strašně páchnou.
Je vyčerpán z práce v deltě
a na sobě má jen hadry.
Trpí, když se dostane na ostrov (nově obdělávané půdy),
a nemoc mu je odměnou.
Pracovní úkoly se mu ztrojnásobují.
(110) Pokud se vrátí z tamějších močálů,
přijde domů vyčerpaný
a zničí ho daně.
- (115) Tkadlec v tkalcovně
je na tom hůře než žena.
Kolena mu tlačí na žaludek,
takže nemůže ani dýchat.
Když promarní (jediný) den, aniž by tkal,
dostane padesát ran bičíkem.
Vrátnému musí dát jídlo,
(120) aby ho nechal vyjít na denní světlo.
- (125) Ten, jenž zhotovuje šipy – a je na tom velice bídne –,
odchází do pouště.
Své oslici musí dát víc,
než si svým výkonem zaslouží.
Hodně také musí dát venkovanovi,
aby mu ukázal cestu (k nalezišti pazourku).
Když se večer vrátí domů,
je po cestě zničený.
- (130) Posel se vydá do ciziny,
poté co předá svůj majetek dětem.
(Neustále) se musí bát lvů a Asijců.
Zase přijde k sobě, až když je zpátky v Egyptě.
Avšak ať už je jeho obydlí z látek nebo cihel,
není to šťastný návrat.
- (135) Topič má špinavé prsty
a páchne jako mrtvoly.
Oči má zanícené od množství kouře.
Nemůže se zbavit špíny,
přestože tráví den u rybníku s rákosím.
(140) I jeho (vlastní) oděv se mu oškliví.
- (145) Obuvníku se daří velmi špatně
mezi káděmi s olejem.
Sklad má plný zdechlin
a kouše jen kůži.
- (150) Pradlák pere na břehu řeky,
krokodýlu nablízku.
„Odejdu, otče, od proudící vody,“
říká jeho syn i dcera,
„za zaměstnáním, v němž budu spokojenější,
než v jakémkoli jiném.“
I v jídle má špínu
a žádný jeho úd není čistý.
Vždyť také musí čistit oděv ženě,
která menstruuje.
- (155) Nařiká, když tráví (celý) den s palicí
u kamene, (na němž se pere).
Lidé na něho pokřikují: „Špinavé prádlo! Pojď sem!
Už je ho až až!“
- (160) Ptáček je celý zesláblý,
když (neustále) vyhlíží ptáky.
Když nad ním přelétá hejno,
říká: „Kéž bych měl síť!“

- Bůh to však nedopustí,
protože (ptáčník) má nepřátelské úmysly.
- (165) Také ti povím o rybáři,
který je na tom hůře než (kdokoli v) jiném zaměstnání.
Pracuje u řeky,
která je zamořená krokodýly.
Když se přiblíží doba počítání (úlovků),
(170) jen běduje.
(Nikdo) mu neřekne: „Zdržuje se (tam) krokodýl!“
Strach ho oslepí (až potom).
Když přijde k proudící vodě,
jen řekne: „(Je to) v boží moci.“
(175) Hle, není povolání bez dohlížitelů,
kromě (povolání) písaře: on (sám) je dohlížitelem!
- Když umíš psát,
je to pro tebe lepší
než (jakékoli) povolání, které jsem ti představil.
(180) Jen pohleď na úředníka a jeho podřízeného!
Zemědělec nemůže takovému muži říci:
„Nevšímej si (mě)!“
Pohleď, to, že jsem vykonal cestu na jih do sídelního
města,
je z lásky k tobě!
(185) (Každý) den ve škole ti prospěje.
Vyhledávej si práci (od časného) rána,
kdy (každý) pracovník, kterého jsem ti přiblížil,
(již) pospíchá a i nepořádník chvátá.
- Řeknu ti ještě něco jiného,
abych tě poučil o tom, co bys měl vědět,
když se ocitneš na místě, (kde se vede) spor.
Nepřibližuj se tam, kde je nějaká hádka.
(190) Když tě někdo urážlivě kárá
a ty nevíš, jak se bránit jeho hněvu
(195) před naslouchajícími,
odpověz mu obezřele.
- Když jdeš za úředníky,
drž se v patřičné vzdálenosti za posledním.
Když vstoupíš a pán domu je přítomen,
(200) ale již jedná s někým jiným,
pak se posaď a zachovej mlčení.
O nic ho přímo nežádej,
jen dělej, co ti řekne.
Střes se vnutit ke stolu!
- (205) Buď vážný a důstojný.
Neproзраzuj tajemství.
Ten, jenž skrývá své myšlenky, si staví štít.
Nevyslovuj neuvážená slova,
když sedíš se zlomyslným člověkem.
- (210) Až přijdeš ze školy,
poté co ti vyhlásili polední přestávku,
jdi do předsíně
a projdi si poslední (probranou) látku.
- Když tě úředník vyšle jako posla,
(215) vyřiď jen to, co ti řekl.
Nic neubírej, ani nepřidávej.
Nevyrovnaný člověk bude zavržen,
jeho jméno nepřetrvá.
Avšak tomu, jenž si vždy počíná moudře,
(220) nezůstane nic skryto:
odnikud nebude vypuzen.
- Nepronášej lži o své matce,
neboť je to úředníkům odpornej.
Potomek, který koná prospěšné skutky
(225) se vyrovná svému (slušnému) předku.
Nespolči se s nevyhovancem,
neboť by bylo zlé, kdyby se to lidé o tobě dověděli.
Když sníš tři chleby
a vypiješ dva džbány piva
(230) a ještě nemáš dost,
vzepři se!
Když se někdo přejídá, nebuď u toho.
Střez se vetřít ke stolu!
- Hle, je dobré, když tě často posílají
(235) a můžeš slyšet úředníky!
Pak si osvojiš chování urozených dětí
a budeš kráčet v jejich stopách.
Lidé si váží písaře pro (jeho schopnost) porozumění,
protože porozumění vede k sebevědomí.
(240) Měl bys vstát při uvítání
a neměl pospíchat při chůzi.
Nepřibližuj se k nedůvěryhodnému člověku,
ale (naopak) měj za přátele své (urozené) vrstevníky.
- Hle, uvedl jsem tě na boží cestu!
(245) Osud písaře je v jeho vlastních rukou
již ode dne jeho narození.
Vejde do správní budovy
a (hned) si získá úředníky (na svou stranu).
Hle, není písaře, který by neměl co jíst
(250) a byl bez státního zaopatření!
(Bohyně osudu) Meschenet, která je nakloněna písaři,
ho uvádí do úřednického sboru.
Cti svého otce a svou matku,
kteří tě uvedli na cestu života.
(255) Měj na paměti ty
i děti tvých dětí
(tento spis), k jehož konci se zdárně dospělo.

Zmínili jsme, že na objevení a uveřejnění mohou čekat další hieratická ostraka s textem Duachetihho naučení, uložená v různých světových sbírkách. Dosud to platilo i o dvou ostrakách nacházejících se v egyptské sbírce Náprstkova muzea asijských, afrických a amerických kultur, složky Národního muzea v Praze. Obě ostraka (P 3804, P 3838) získal v Egyptě Jaroslav Černý (k jeho osobě a dílu: Růžová 2010) a daroval je Orientálnímu ústavu v Praze, který je 6.4.1972 předal pražskému Národnímu muzeu (Onderka 2008, 292-293).

Ostrakon P 3838 (obr. 1,2)

Materiál: vápenec.

Rozměry: 16,1 x 10,5 cm.

Místo nálezů: Dér el-Medína.

Popis: Ostrakon se zbytky čtyř řádků hůře čitelného, místy vybledlého textu psaného černou barvou zprava doleva a obsahujícího začátek a některé další pasáže Duachetihho naučení: řádek 1 – verše 1-3 (Ia, Ib: Helck 1970, I, 12-13), řádek 2 – verše 7-9 (Ie, IIa: Helck 1970, I, 16,19), řádek 3 – verše 16-17 (IId, IIe: Helck 1970, I, 22-23), řádek 4 – verš 21 (IIIb: Helck 1970, I, 27).

Červeně vyznačené body od sebe oddělují verše 1, 2 a 3 (v řádku 1), verše 7, 8 a 9 (v řádku 2), verše 16 a 17 (v řádku 3) a uvádí verš 21 (v řádku 4). Pravděpodobně jde o školní cvičení žáka, jehož rukopis a text téměř bez chyb (v našem hieroglyfickém přepisu jsou vyznačeny *sic*) prokazuje jeho pokročilost.

Překlad:

- 1: Začátek naučení, které sepsal muž z Caretu – Dua(cheti) ...
- 2: ... (dětí) úředníků, nejvýznamnějších lidí sídelního města. A řekl mu (následující) ...
3. ... (a najdeš) tam následující výrok: „Písař na (jakémkoli) místě ...“
4. ... Neznám (žádné podobné) povolání, ...

Datování: 19. dynastie (cca 1292-1186 př.n.l.).

Ostrakon P 3804 (obr. 3,4)

Materiál: vápenec.

Rozměry: 11 x 10 cm.

Místo nálezů: Dér el-Medína.

Popis: Ostrakon se zbytky šesti řádků dobře zachovaného textu psaného černou barvou zprava doleva a obsahujícího následující pasáže Duachetihho naučení:

- řádek x + 1 - verš 76 (Xa: Helck 1970, I, 59),
- řádek x + 2 – verš 79 (Xc: Helck 1970, I, 61),
- řádek x + 3 – verše 82-83 (Xd, Xe: Helck 1970, I, 61-62),
- řádek x + 4 – verše 85-86 (XIa, XIb: Helck 1970, I, 65-66),
- řádek x + 5 – verš 88 (XIc: Helck 1970, I, 67),
- řádek x + 6 - verš 91 (XIe: Helck 1970, I, 68).

Červeně vyznačené body od sebe oddělují verše 82 a 83 (v řádku x + 3) a verše 85 a 86 (v řádku x + 4) a uvádí verš 91 (v řádku x + 6). Nadbytečně je červený bod vyznačen ve verši 88 (v řádku x + 5). Jde o školní cvičení s mnohými chybami v textu (v našem hieroglyfickém přepisu jsou vyznačeny *sic*), i když na druhé straně rukopis žáka je dosti „vypsáný“.

Překlad:

- x + 1: ... (Má nemocné) ledviny, ...
- x + 2: ... Jeho (suknicí) je šňůra (na zádech) ...
- x + 3: ... (hněte) kdejaké výkaly. (Chléb) jí (prsty), ...
- x + 4: ... Velice (zle se vede) tesaři, když otesává ...
- x + 5: ... (než) se položí trámy, roztáhnou (rohože) ...
- x + 6: ... (je pryč a) není nikoho, kdo by (je) obstaral (jeho) dětem ...

Datování: 20. dynastie (zřejmě doba vlády Ramesse III., cca 1185-1153 př.n.l.).

Pro svůj obsah a formu bylo oblíbené Duachetihho naučení druhým nejčastěji popisovaným textem ve starověkém Egyptě, a to hned po didaktickém spisu *Kemejet* (Mathieu 2003, 121, 134). Od doby sepsání tohoto naučení (okolo 1990 př.n.l.) až po pořízení jeho posledního známého opisu (okolo 550 př. n.l.) uplynulo úctyhodných přibližně 1440 let. Téma „*Satiry na povolání*“ přitom inspirovalo nejen další staroegyptská literární díla (van de Walle 1947, 50-70; Guglielmi 1994, 44-68), ale dokonce také část starozákonní deuterokanonické knihy *Sírachovec* (38,24-39,15; van de Walle 1947, 71-72; Guglielmi 1994, 69), jejímž autorem byl ve 2. století př.n.l. Jéšú ben Eleazar ben Sírá. Je na místě připomenout, že teprve v roce 1896 byly nalezeny zlomky pěti rukopisů (z 10.-12. století) původního hebrejského textu této knihy („*Moudrost Jéšúa, syna Eleazara, syna Sírava*“) ve slavné geníze starokáhirske (fustátské) ben Ezrovy synagogy (Somekh 1997, 1-48). A ještě dodejme, že Jéšú určitě dobře znal i další díla staroegyptské mudroslovné literatury a také z nich čerpal, což potvrzují úzké paralely mezi jeho knihou a démotickým naučením z In-singerova papyru (Lichtheim 1983, 107-196; Sanders 1983; Goff 2005, 153-172).

PODĚKOVÁNÍ

Za pomoc při práci v Náprstkově muzeu děkuji PhDr. Pavlu Onderkovi, správci pravěké a starověké egyptské a předovychodní sbírky. Velký dík samozřejmě patří ředitelce Náprstkova muzea PhDr. Evě Dittertové. Studii bych rád věnoval všem váženým představitelům a milým kolegům a přátelům v pražském Národním muzeu.

LITERATURA

- von Beckerath, Jürgen (1983): Ostrakon München ÄS 396. In: *Studien zur altägyptischen Kultur*, 10, 63-69.
- Brunner, Hellmut (1944): *Die Lehre des Cheti, Sohnes des Duauf*. Glückstadt – Hamburg: Verlag J.J. Augustin.
- Brunner, Hellmut (1988): *Altägyptische Weisheit. Lehren für das Leben*. Zürich – München: Artemis Verlag.
- Demarée, Robert J. (2002): *Ramesside Ostraca*. London: The British Museum Press.
- Foster, John L. (1999): Some Comments on Khety's Instruction for Little Pepi on his Way to School (Satire on the Trades). In: Teeter, Emily – Larson, John A., eds., *Gold of Praise: Studies on Ancient Egypt in Honor of Edward F. Wente*. Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago, 121-129.

- Foster, John L. (2001): *Ancient Egyptian Literature. An Anthology*. Austin: University of Texas Press.
- Goff, Matthew J. (2005): Hellenistic Instruction in Palestine and Egypt: Ben Sira and Papyrus Insinger. In: *Journal of the Study of Judaism*, 36, 147-172.
- Guglielmi, Waltraud (1994): Berufssatiren in der Tradition des Cheti. In: Bietak, Manfred – Holaubek, Johanna – Mukarovsky, Hans – Satzinger, Helmut, eds., *Zwischen den beiden Ewigkeiten. Festschrift Gertrud Thausing*. Wien: im Eigenverlag des Instituts für Ägyptologie der Universität Wien, 44-72.
- Helck, Wolfgang (1970): *Die Lehre des Dw3-Htj*, I-II. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Hoch, James E. (1991-92): The Teaching of Dua-Khety: A New Look at the Satire of the Trades. In: *Journal of the Society for the Study of Egyptian Antiquities*, 21-22, 88-100.
- Lalouette, Claire (1984): *Textes sacrés et textes profanes de l'ancienne Égypte. Des Pharaons et des hommes*. Paris: Gallimard.
- Lexa, František (1947): *Výbor ze starší literatury egyptské*. Praha: Šolc a Šimáček.
- Lichtheim, Miriam (1973): *Ancient Egyptian Literature. Volume I: The Old and Middle Kingdoms*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- Lichtheim, Miriam (1983): *Late Egyptian Wisdom Literature in the International Context. A Study of Demotic Instructions*. Freiburg – Göttingen: Universitätsverlag – Vandenhoeck und Ruprecht.
- Mathieu, Bernard (2003): La littérature égyptienne sous les Ramsès d'après les ostraca littéraires de Deir el-Médineh. In: Andreu, Guillemette, ed., *Deir el-Médineh et la Vallée des Rois. La vie en Égypte au temps des pharaons du Nouvel Empire*. Paris: Khéops – Musée du Louvre, 117-137.
- Onderka, Pavel (2008): Jaroslav Černý and the National Museum: A Preliminary Report. In: Holaubek, Johanna – Navrátilová, Hana – Oerter, Wolf B., eds., *Egypt and Austria IV. Crossroads / Ägypten und Österreich IV. Begegnungen*. Praha: SET OUT, 283-295.
- Parkinson, Richard B. (1997): *The Tale of Sinuhe and other Ancient Egyptian Poems 1940-1640 BC*. Oxford: Clarendon Press.
- Parkinson, Richard B. (1999): Two or Three Literary Artefacts: British Museum EA 41650/47896, and 22878-9. In: Davies, W. Vivian, ed., *Studies in Egyptian Antiquities. A Tribute to T.G.H. James*. London: The British Museum, 49-57.
- Posener, Georges (1980): L'auteur de la Satire des Métiers. In: Vercoutter, Jean, ed., *Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire. Livre du Centenaire 1880-1980*. Le Caire: IFAO, 55-59.
- Quack, Joachim Friedrich (1990): Zwei Ostraka-Identifizierungen. In: *Göttinger Miszellen. Beiträge zur ägyptologischen Diskussion*, 115, 83-84.
- Quirke, Stephen (2004): *Egyptian Literature 1800 BC, questions and readings*. London: Golden House Publications.
- Roccati, Alessandro (2000): Réflexions sur la Satire des Métiers. In: *Bulletin de la Société française d'égyptologie*, 148, 5-17.
- Růžová, Jiřina (2010): *Pisár Místa pravdy. Život egyptologa Jaroslava Černého / The Scribe of the Place of Truth. The Life of the Egyptologist Jaroslav Černý*. Praha: Libri.
- Sanders, Jack T. (1983): *Ben Sira and Demotic Wisdom*. Chico, California: Scholars Press.
- Seibert, Peter (1967): *Die Charakteristik. Untersuchungen zu einer altägyptischen Sprechweise und ihren Ausprägungen in Folklore und Literatur. Teil I. Philologische Bearbeitung der Bezeugungen*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Simpson, William Kelly, ed. (2003): *The Literature of Ancient Egypt. An Anthology of Stories, Instructions, Stelae, Autobiographies, and Poetry*. Cairo: The American University in Cairo Press.
- Somekh, Sasson, ed. (1997): *The Cairo Geniza: One Hundred Years of Discovery and Research (= Bulletin of the Israeli Academic Center in Cairo, Special Issue, 21)*. Jerusalem: The Israel Academy of Sciences and Humanities and the Israel Oriental Society.
- Théodoridès, Aristide (1958-60): La «Satire des Métiers» et les marchands. In: *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves (Dédié à Georges Contenau)*, 15, 39-69.
- Vachala, Břetislav (1985): Staroegyptská „Satira na povolání“. In: *Nový Orient*, 40, 311-313.
- Vachala, Břetislav (1992): *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub.
- Vachala, Břetislav (2003): *Milostné písně starého Egypta*. Praha: SET OUT.
- Vachala, Břetislav (v přípravě): Staroegyptské Naučení krále Amenemheta I. (Pražská hieratická literární ostraka II). In: *Anthropologia integra*.
- Vernus, Pascal (2001): *Sagesses de l'Égypte pharaonique*. Paris: Imprimerie nationale Éditions.
- van de Walle, Baudouin (1947): La thèse de la satire des métiers dans la littérature égyptienne. In: *Chronique d'Égypte*, 22 (43), 50-72.
- Williams, Ronald J. (1972): Scribal Training in Ancient Egypt. In: *Journal of the American Oriental Society*, 92, 214-221.

AUTOR

Vachala, Břetislav (27. 7. 1952, Jaroměř), český egyptolog, profesor egyptologie v Českém egyptologickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Káhiře, v němž působí od roku 1975 dosud (s přestávkou v letech 1993–1997, kdy zastával post velvyslance České republiky v Egyptě a Súdánu). Zaměřuje se na egyptskou filologii, literaturu, dějiny a archeologii, které též přednáší na Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Publikuje epigrafické a ikonografické prameny ze 3. tisíciletí př. n. l., objevené při českých archeologických výzkumech v Abúsíru, jichž se účastní od roku 1979. Zpracovává staroegyptské památky z českých muzeí a sbírek. Věnuje se překládání a vydávání staroegyptských literárních děl. Je autorem monografií, vědeckých studií v zahraničních egyptologických periodikách, encyklopedických hesel, učebních textů, populárních článků a recenzí. Poslední vydané knihy: *Staroegyptská kniha mrtvých* (Praha: Dokořán, 2009), *Starí Egyptané* (2. vydání, Praha: Libri, 2010), *Lékařství starých Egyptanů I: staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě* (společně s Eugenem Strouhalem a Hanou Vymazalovou, Praha: Academia, 2010).

Kontakt: Prof. PhDr. Břetislav Vachala, CSc., Český egyptologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: bretislav.vachala@gmail.com; bretislav.vachala@ff.cuni.cz.

Italian City-states and Catholic Missions in Mongolian World of the 13th and 14th Centuries

Vladimír Liščák

Department of East Asia, Oriental Institute, Academy of Sciences, Pod Vodárenskou věží 4, 182 08 Praha 8

Received 16th of July 2012; accepted 6th of November 2012

ITALSKÉ MĚSTSKÉ STÁTY A KATOLICKÉ MISIE V MONGOLSKÉM SVĚTĚ 13. A 14. STOLETÍ

ABSTRAKT Italské městské státy – Benátky, Janov, Pisa, Florencie, Milán, Siena, Lucca – se ve 12. a 13. století rozvíjely s rychlostí neobvyklou pro poklidný středověk. Rozšíření evropského trhu, růst obchodu s Východem, nájezdy do bohatých oblastí Sýrie, Palestiny, Malé Asie a Balkánu přispěly ve 14. století k rozkvětu italských měst, která se nacházela na křižovatce hlavních tras ve Středomoří. Obchodníci ze Západu ochotně využívali cesty přes Malou Asii a Írán, přičemž se postupně přesouvali dále ke zdrojům „jemného koření“. V těchto zemích souběžně postupovali jak janovští obchodníci, tak františkánští a dominikánští misionáři. Zejména janovské kolonie, faktorie a hlavní obchodní stanice se staly základnami těchto řádových misí.

KLÍČOVÁ SLOVA Mongolská říše; italské městské státy; pronikání do střední a východní Asie; františkánské a dominikánské misie na Východě

ABSTRACT The Italian city-states of the 12th and 13th centuries – Venice, Genoa, Pisa, Florence, Milan, Siena, Lucca – have developed and gained strength with the speed, which was unusual for a leisurely Middle Ages. The expansion of European market, growth of trade with the East, plundering raids on the rich regions of Syria, Palestine, Asia Minor, and the Balkans contributed, in the 14th century, to the flourishing of the Italian cities, located at the crossroads of major routes in the Mediterranean. Western merchants were willing to use ways via Asia Minor and Iran, gradually moving farther and farther to the sources of “fine spices”. In these countries, side by side, were advancing both Genoese merchants and missionaries of Franciscan and Dominican orders. The Genoese colonies, factories and leading trading posts were supporting bases of these order missions.

KEY WORDS The Mongol Empire; Italian city-states; penetration into Central and East Asia; the Franciscan and Dominican missions in the East

INTRODUCTION

In the beginning of the 13th century, during the rise of the Mongol Empire in the East, Italy saw the ascent of numerous Maritime Republics (*Repubbliche Marinare*), the most notable of them being Venice, Genoa, Pisa and Amalfi. These city-states, being involved in the Crusades, took advantage of political and trading opportunities. Venice and Genoa soon became main gateways of Europe in the trade with the East, often controlling most of the commercial transactions with the Byzantine Empire and the Islamic Mediterranean world, and establishing colonies as far as the Black Sea.

In the first half of the 13th century, the Venetians, Genoese, Pisans, Catalonians, Marseillais substantially strengthened their positions in the Aegean Islands, Cyprus and Cilician Armenia¹. Especially active were the Venetians, who settled down

1 Cilician Armenia, The Armenian Kingdom of Cilicia (Classical Armenian: *Kilikio Hayots Tagavorutyun*, 1080/1198–1375), was an independent principality formed during the High Middle Ages by Armenian refugees fleeing the Seljuk invasion of Armenia. It was located outside of the Armenian Highland and centred in the Cilicia region northwest of the Gulf of Alexandretta, in what is today southern Turkey. – See Der Nersessian (1962): 630–631.

in Crete, Euboea, the Cyclades Islands and on the shores of the Sea of Marmara. However, the trade contacts of the Westerners with Mongolian East at this time were limited to only a preliminary reconnaissance.

The Fourth Crusade (1201–1204) resulted in the conquest and looting of Constantinople. The Venetians, being the main transporter of crusaders, gained much booty and territorial gains at the expense of the Byzantine Empire. They mastered three eighths of the territory: a large part of the capital and Adrianopolis (now Edirne), important ports of Durres and Dubrovnik on the Adriatic coast, Koroni (*Corone*) and Methoni (*Modone*) in the Peloponnese (the “eyes of Venice”), Gallipoli on the European shore of Dardanelles, Heraclea (ancient *Heraclea Pontica*, present-day Karadeniz Ereğli) in Western Anatolia, and almost all Greek islands, including Crete (*Candia*) and Euboea (*Negroponte*). In such a way they won the territorial base for the dominant position in the Mediterranean trade.

In the coming decades, Venice has used its military triumph to set up a trading and colonial empire in the Eastern Mediterranean. The chain of coastal forts stretched from Dalmatia, Greece and Crete to the Black Sea and trade routes now directed up to the heart of Asia. The main rival of Venice at that time became the other Italian trading city, Genoa. In 1261, with the help of the Genoese, Byzantine Emperor Michael VIII Palaeologus (r. 1259–1282) surprisingly conquered Constantinople back, and Venice had to concede part of the colonies and trading privileges to Genoa.²

ITALIAN TRADING REPUBLICS

The Italian city-states of the 12th and 13th centuries – Venice, Genoa, Pisa, Florence, Milan, Siena, Lucca – have developed and gained strength with the speed, which was unusual for a leisurely Middle Ages. The expansion of European market, growth of trade with the East, plundering raids on the rich regions of Syria, Palestine, Asia Minor, and the Balkans contributed to the flourishing of the Italian cities, located at the crossroads of major routes in the Mediterranean.

In the 13th century, they have become major centres of handicraft production. Florentine cloth, silk fabrics of Lucca, Genoese velvets, the products of Milanese armourers, Venetian glass – all these products became famous not only in Italy but also far beyond. Working mostly on imported raw materials, the Florentines, Lombardians, Genoese, and Venetians expanded the scope of their business activity. In France, England, Aragon, Castile, Portugal, Germany, the influence of Italian merchants and bankers were constantly growing. In Genoa and Venice, the main source of wealth and power has been a transit trade between Western Europe and the East.³

2 See Geanakoplos (1959).

3 Of course, they were not the only mediators. Their major rival was Pisa, and in addition, many non-Italian cities, including Narbonne, Marseille, Montpellier, Barcelona, Dubrovnik, were actively involved in the transit trade to the East.

In Genoa and Venice, in the 12th and 13th centuries, new forms of business enterprises, which were well adapted to the practice of international trade, were created. They represented a sort of the joint-stock companies, in which, under certain conditions, both persons financing the business expedition and its immediate participants have their share. Such companies (known as *commenda* in Genoa, later as *colleganzia* in Venice) often accounted for dozens of participants who could sell their shares.⁴ Both Genoa and Venice had an internal structure, perfectly suited for conducting the trade transactions of vast scope. All power in these Italian trading republics belonged to the merchant patricians who were getting the lion's share of income from the overseas trade.

In Genoa of the 13th and 14th centuries the government was in the hands of the merchant families of the Doria (or D'Oria), Fieschi, Spinola, Pallavicini, Lomellino, and Negro. In their hands were organs of municipal government, the Navy, shipyards, customs. They also have been the consuls in the overseas colonies, ambassadors at European courts, as well as the commanders of military fleets and caravans of merchant ships. The Genoese patricians delivered the papal court the cardinals, archbishops, bishops, masters and priors of religious orders, the offspring of the Genoese noble families occupied prominent positions in the papal chamber, the financial department of the successors of Saint Peter.⁵

The same pattern was in Venice, where the patrician houses of the Dandolo, Morosini, Mocenigo, Contarini, Zeno, and Soranzo mandated in the Great (Major) and Minor Councils of the Republic, sent the flotillas to overseas countries, ruled over the Venetian colonies and strongpoints and, together with their rivals, the Genoese, supplied Rome with church persons, closely related to the oligarchy of the City of Saint Mark.

EXPANSION OF GENOA TO THE EAST

In the early 1260s, political situation has changed dramatica-

4 Power (ed.) (2006): 83. How extensive was the wealth of the Venetian and Genoese magnates, we can see in the following examples: In 1268 the Doge of Venice Renier Zen (or Raniero Zeno, r. 1253–1268) stated in his will that the capital invested by him in 132 *colleganzias* is 22,935 Venetian lire, adding at the same time that the total value of its movable property is equal to 38,848 lire. – See Luzzatto (1949): 371. At the beginning of the 13th century Venetian lira corresponded to 33.65 grams of gold. Thus, in weight units, the capital of Renier Zen invested in commercial enterprises amounted to 772 kg of gold. By itself, this figure is very impressive, but the true meaning of it will be much clearer, if we consider that in 13th to 14th centuries people with average incomes could live on two Venetian lire a year. – See *ibid.*: 419.

5 A Genoese Sinibaldo Fieschi (1195–1254) ruled Christian Europe, for eleven years, as Pope Innocent IV (r. 1243–1254), for welfare of his native city. His nephew Ottobuono de' Fieschi (c. 1205–1276) became Pope Adrian V (r. July to August 1276). – See Sayous (1937).

lly as a result of a series of interrelated events. First, in 1261 the Byzantine Empire has been restored, and the Genoese, who contributed to a coup d'état in Constantinople, immediately invaded the Black Sea basin. Second, there was a final separation of khanates (*ulus*) of the Mongol Empire, and in 1261–1262 the Golden Horde and the new-born empire of il-Khan Hulagu (r. 1256–1265) came together in the struggle, fraught with real benefits for the European West.

John III Ducas Vatatzes (r. 1221–1254), Emperor of Nicaea, purified his possessions of Asia Minor from the “Latin” Knights, crossed the Dardanelles and established himself in Thrace, at the gates of Constantinople. The closest successor of John III – Michael Palaeologus – in early 1261, with the active support of local people, captured Constantinople. His main allies were the Genoese, on whose behalf an important pact was concluded.

In March 1261, the Treaty of Nymphaeum, a trade and defence pact between the Empire of Nicaea and the Republic of Genoa, was signed in Nymphaeum.⁶ The Genoese obtained the right of customs-free trade on land and at sea, they were given special quarters in Smyrna (present-day İzmir), Salonica (Thessaloniki) and Constantinople, and special outlets on the Aegean islands of Chios and Lesbos. All the passages in the Black Sea were declared closed to all non-Genoese and non-Byzantine vessels (with the exception of those from Pisa). In their colonies, the Genoese had unlimited rights and were subordinated only to the Genoese consuls.⁷

Pera, a suburb of the Byzantine capital,⁸ located on the north shore of the Golden Horn, became the main base area of Genoa in the Middle East. In essence, Michael Palaeologus gave the Genoese keys to his empire. The precise limits of the Genoese colony were stipulated in 1303, and they were prohibited from fortifying it. The Genoese however disregarded this, and through subsequent expansions of the walls, enlarged the area of their settlement.⁹

The Genoese immediately after the coup of 1261 orientated to the north. In 1266, their agents entered Crimea, then under

6 Nymphaeum (part of present Kemalpaşa) was the *de facto* capital city of the Empire of Nicaea (1204–1261), before the restoration of the Byzantine Empire. A clear view on the consequences of the Treaty of Nymphaeum is given by the Romanian historian Brătianu (1929): 111.

7 The city-state of Genoa, unlike ancient Rome, bestowed the title of Consul on various state officials, not necessarily restricted to the highest. Among these were Genoese officials (*Consoli del Mare*) stationed in various Mediterranean ports, whose role included helping Genoese merchants and sailors in difficulties with the local authorities.

8 The quarter, known also as Galata, first appears in Late Antiquity as Sykai or Sycae (from the old Greek name for the place, *Peran en Sykais*, literally “the Fig Field on the Other Side”). At present, Galata is a quarter within the borough of Beyoğlu in Istanbul, and is known as Karaköy.

9 These walls, including the mid-14th-century Galata Tower (originally *Christea Turris*, “Tower of Christ”, and completed in 1348), survived largely intact until the 19th century.

the Golden Horde, and in agreement with a local leader they acquired a land allotment on the eastern shore. The major overseas colony of the Genoese – Caffa (now Feodosiya) has there soon emerged.¹⁰ The Genoese established a flourishing trading settlement, which virtually monopolized trade in the Black Sea area and served as the chief port and administrative centre for the Genoese settlements around the Sea with one of Europe’s biggest slave markets.

In 1274, the Genoese settled in Soldaia (present-day Sudak in Crimea), driving the Venetians who had settled in the harbour only four years before the Treaty of Nymphaeum. In the first decades of the 14th century, the Genoese flag was already flying over dozens colonies in the Black Sea and the main harbour of the Sea of Azov – Tana (now Azov). In the 14th–15th centuries, there were 39 colonies of Genoa on the eastern shore of the Black Sea and the Sea of Azov coastal area, the southernmost of them being in Sebastopoli (present-day Sukhumi).¹¹

In the last quarter of the 13th century, all grain from the southern Russian steppes and Kuban went to Byzantium and Italy through the Genoese. Caffa has become a centre of the slave trade. By the medium of the Genoese, the Golden Horde has sold live goods – the captives taken in raids on Russian, Polish, Lithuanian and Caucasian lands.¹²

The main advantage won by the Genoese in the result of “appropriation of the *Pontus Euxinus*” (as mentioned by Nicephorus Gregory, the Byzantine chronicler of the first half of 14th century) lay in the fact that they were able to settle on the initial sections of the trade route walking from Caffa to the Volga region, Khwarezm, Central Asia, Mongolia and China. The coup in 1261 extremely aggravated the already very tense Genoese–Venetian relations. The last third of the 13th century and the 14th–15th centuries was an era of continuous heavy wars between Genoa and Venice, complicating the political situation in the Mediterranean. These wars, to a large extent, contributed to the success of the gains by the Ottoman Turks in the South-Eastern Europe, disorganizing the whole system of transit trade relations between East and West in the 15th century.

10 In 1204–1261 and again 1296–1307, the city of Caffa was ruled by Genoa’s chief rival, the Republic of Venice. In the late 13th century, traders from the Republic of Genoa arrived and purchased the town from the ruling Golden Horde. Under Genoa, Caffa was governed, since 1266, by the Genoese consul, who in turn, since 1316, was in charge of all Genoese Black Sea colonies. – “I Genovesi nel Mar Nero” (2002).

11 Zevakin – Penčko (1938). At the end of the 14th century, about four dozen colonies were in Crimea. In Soldaia a cluster of 18 small colonies has been established. – See Brătianu (1929): 198 sq.

12 The Mongols were not the only supplier who delivered slaves to the Genoese. Circassian feudal lords and the Genoese themselves were engaged in this business, as well. The main consumer of live goods was Egypt, but also to Italy were continuously directed transports of slaves. – Cf. Zevakin – Penčko (1938): 176–177; Heyd (1936), vol. I: 558–561.

ITALIAN COLONIES IN THE TRANSIT ROUTES
TO THE EAST

Western merchants were willing to use ways via Asia Minor and Iran, gradually moving farther and farther to the sources of “fine spices”. In these countries, side by side, were advancing both Genoese merchants and missionaries of Franciscan and Dominican orders. The Genoese colonies, factories and leading trading posts were supporting bases of these order missions.¹³

A starting point of all Genoese roads leading to the Black Sea and the Iranian-Indian territories was Pera, “Genoa of Bosphorus”, the largest trading centre in the Mediterranean. In the first half of the 14th century, this Genoese colony in the Golden Horn surpassed, in its turnover, Constantinople or, more precisely, the Greek part of it, ruled by powerless Byzantine emperors. Pera was the main base of the Genoese fleet, through which various products originated in Eastern Europe (leather, beef, furs, wax, honey, hemp etc.) were exported to Italy. Pera supplied Thrace, Bulgaria, Moldova, Wallachia and the Golden Horde with Italian, French, Flemish cloth, silk fabrics from Lucca, linen cloth from Reims, Genoese velvets, Greek, Cypriot and Sicilian wines. Spices, precious Iranian and Syrian cloth, goat hair, raisins, dried figs, dyes, alum, raw silk, camlet etc. were transported from Pera to the East.

Smyrna (present-day İzmir) in the western extremity of Anatolia was much inferior in importance of Pera. Transit trade here was negligible, and the Genoese stronghold, which in 1261 existed in this city, had a rather strategic importance. But in 1275, the Byzantine Emperor Michael VIII Palaeologus has granted the Genoese brothers Benedetto I Zaccaria (c. 1235–1307)¹⁴ and Manuele (Manel) Zaccaria (d. 1309/10) the town of Phocaea (*Foceia*, present-day Foça), situated on the Asia Minor coast, some 50 kilometres northwest of the Gulf of Smyrna. There were huge deposits of alum within this lordship (*signioria*), and the Byzantine emperor provided the Zaccarias with a monopoly on its export. Thus Phocaea has become a large base of Genoa. Its importance has increased particularly in the 1280s, when Benedetto I Zaccaria, who was

one of the most influential advocates of a broad penetration of Genoa to the East, proceeded to implement his other plans. In these plans, a pivotal role played Ayas (*Laiazzo*, *Ajazzo* or *Lajazzo*), main harbour of Cilician Armenia, on a direct route to Tabriz.¹⁵ In 1289 Benedetto Zaccaria was given a concession for this harbour. Some time later, new Genoese naval base – *Portus Palorum* – has been created near Ayas.¹⁶ Benedetto Zaccaria received the right to free passage of goods and a Cilician part of this transit road was put under the control of the Genoese.¹⁷

One of the major junctions in that area was Sivas, the key to a mountain pass in the Anti-Taurus, on the way from Anatolia to Greater Armenia.¹⁸ From Sivas the Genoese entered Greater Armenia and in the 1280s their agents established in Erzincan (in the eastern Anatolian region) and Nakhichevan¹⁹. Many Genoese were settled in Trabzon, the capital of the Empire of Trebizond (1204–1461), at that time. In 1306 they acquired here the castle of Leonkastron and a special quarter, in which no local could reside without the permission of the Genoese consul.²⁰

Even these key points on the way to Iran were important, they could not compare to Tabriz, the capital of the il-Khans and the main crossing of the transit routes of Southwest Asia. The first evidence of the presence of Western merchants in Tabriz refers to a testament of Venetian merchant Pietro Viglioni (or Vilioni, Vioni), dated on 10 December 1264. Viglioni arrived in Tabriz from Acre with German and Italian fabrics, and bought in Iran different eastern products, including sugar and pearls. He was not the sole representative of the Western trading world in Tabriz. His will is certified by several signatures, and the most of the witnesses were clearly Italians.²¹ But later the Venetians recede into the background, and only in the 1320s their position in Iran are considerably stronger. Although first evidence about the large Genoese colony in Tabriz dates back to 1304, certainly many Genoese settled in Tabriz already in the 1270s and 1280s. It is interesting that they combined their trading activities very well with the service at the court of il-Khans Abaga (r. 1265–1282) and Arghun (r. 1284–1291). Genoese interpreters were in staff of the

13 Unfortunately, the Genoese merchants, in contrast to the missionaries, have left very little evidence for their tireless work. Nor diaries or reports of agents of the Genoese trading houses have preserved, and only in the notarial archives of Genoa and its colonies in Famagusta, Pera and Caffa, in purely business documents, can be found the data on the penetration of Genoa to the East. – Lopez (1943): 168. However, over the last century, there were published many different notarial documents from the Genoese archives, allowing a clearer idea of the course and particularities of the Ligurian penetration to the East in the Genoese magazine *Atti della Società ligure di storia patria* and some Italian, English, Russian, Greek and Romanian media.

14 Benedetto I Zaccaria was, at different stages in his life, a diplomat, adventurer, mercenary, and statesman. He first appeared as a Genoese ambassador to the Byzantine court in 1264. This was in response to the alliance of Michael VIII with the Republic of Venice. – See Miller (1911); Lopez (1933).

15 Bournoutian (1997)

16 See map 1 in Golubovich (1913).

17 Langlois (1861): 4.

18 The first mention of Sivas in the Genoese notarial acts refers to 1274. At the end of the 13th century, in Sivas was already a large colony of the Genoese with their consul, under the Genoese authorities in Pera.

19 In the 13th century, during the reign of the Mongol ruler Güyük Khan (r. 1246–1248), Christians were allowed to build churches in the strongly Muslim town of Nakhichevan, however the conversion to Islam of Mahmud Ghazan Khan (r. 1295–1304) brought about a reversal of this favour. Nevertheless, the 14th century saw the rise of Armenian Catholicism in Nakhichevan. – See Hewsens (2001): 266.

20 Brătianu (1929): 99–100.

21 *Archiv. Veneto*, XXVI, 161–165; Brătianu (1929): 185; Heyd (1936), vol. II: 110.

embassies of il-Khans to the European courts, and sometimes the Genoese even served as ambassadors and on behalf of their Mongol rulers were negotiating with the West.

These diplomats-merchants were, particularly, prominent figures of Tabriz – such as Buscarello de Ghisolfi and Tommaso d'Anfossi. The name of Buscarello de Ghisolfi²² is found in news of the many embassies of il-Khan Arghun and in notarial acts of Genoa and Caffa.²³ This Mongol-Genoese politician negotiated in Crimea and Kuban, and his descendants owned the town of Matrega (Taman peninsula).²⁴ Tommaso d'Anfossi was a member of a famous Genoese banking company and helped as an interpreter in the court of Arghun. Probably as a sign of his profession, he was nicknamed Banker. He was in close contact with Sa'ad ad-Dawla (c. 1240–1291), a Jewish physician and statesman, the head of the finance department of il-Khan Arghun.²⁵

The most important Genoese undertaking in Mongolian Iran in the 1280s was the equipment of the “secret” fleet on the Tigris. Around 1288 the Genoese sailors and shipbuilders arrived in Baghdad, where they built two large galleys designed for remote oceanic voyages.²⁶ In the equipment of this fleet participated also a Genoese Domenicano Doria, probably the author of the first maps, known as the portolan charts. He could surely rely on the experience of Persian cosmographers.²⁷

In 1280s, the Genoese had their own ships in the Caspian Sea, about which Marco Polo stated that there began to flow in only recently.²⁸ In 1270s and 1280s, the Genoese have lived in many cities on the trade routes leading from Tabriz to Hormuz, such as Shiraz, Kerman and Yezd. By 1290, they have built a network of bases that have been used by Catholic missionaries in Iran.

THE FRANCISCANS AND DOMINICANS ON THE ROAD TO THE EAST

The “blood bonds” of the Genoese trading colonies and bases of monastic missionaries are most eloquently evidenced in the map of the “Franciscan East” (*Carta della Terra Santa e dell'Oriente francescano*), compiled by the Franciscan histo-

22 Little is known about Buscarello, except for his work as ambassador, and that he was a member of the powerful Ghisolfi family. He was a Mongol ambassador to Europe from 1289 to 1305, serving the Mongol rulers Arghun, Ghazan and then Öljeitü. – Cf. Paviot (1991).

23 Grousset (1936): 712.

24 Dessimoni (1877).

25 Phillips (1998): 192.

26 The fleet, however, did not set sail due to disputes between crew members, in which most sailors perished. In 1301 the rival cliques reconciled and their leaders, the sailors of the major families of Dorias and Grimaldis sold part of their assets to renew the fleet. Nevertheless, the ships not set in the end. – Brătianu (1929): 188–189; Ferrand (1922): 307.

27 La Roncière (1925): 54.

28 Polo (2006): 26, 328.

rian Girolamo Golubovich (1865–1941) at the beginning of the 20th century.²⁹ This map corresponds to the culminating period in the history of the monastic missionary work – 1320s and 1330s, but in its part relating to Asia Minor and Iran it almost entirely evidenced its earlier stage – 1280s and 1290s. The missions always are imposed on the Genoese colonies and were seated at key points of the main transit routes of Southwest Asia.

From the late 13th century, when the Franciscans (members of the Order of Friars Minor) intensively penetrated to the East, there were established vicariates on the newly administered territory.³⁰ The first was the Vicariate of “Northern Tartary” (*Vicaria Tartariae Aquilonaris*), established in 1274 at the decision of the Second Council of Lyon in the territory of the Golden Horde, with its centre in the Genoese trading colony of Caffa. This vicariate was formed of two custodies – Khazaria (*Custodia Gazariae*), including Crimea, lower Danubia and lower Transnistria, and Sarai (*Custodia Sarayæ*), the eastern part of the Golden Horde, including the North Caucasus.³¹

In the years 1279–1283, the Vicariate of “Eastern Tartary” (*Vicaria Tartariae Orientalis*) has been founded in the Ilkhanate and its subordinate countries.³² Its original centre was Tabriz, from 1318 it was Sultania (*Soldania*). This vicariate consisted of three custodies – Constantinople (*Custodia Constantinopolitana*), Trapezunt (*Custodia Trapezundis*) and Tabriz (*Custodia Thauris*).

In late 13th or in early 14th century, the third eastern vicariate of the Order of Friars Minor – “Tartary or Cathay” (*Vicaria Tartariae seu Cathay*) – has been established. This vicariate, including whole of China, Mongolia and Central Asia, came into being thanks to John of Montecorvino (1246–1328/1330), since 1307 the Archbishop of Khanbaliq 汗八里 and *summus archiepiscopus in toto dominio Tartarorum*.

The nature of relations between Genoese merchants and monastic missionaries can be judged about from the Genoese notarial records and reports of custodies of the eastern vicariates, and also from reports by abbots of monasteries, founded by the Franciscans and Dominicans in Crimea, Georgia, Asia Minor, Iran and other eastern countries. These contacts were very close and mutually beneficial.³³ The missionaries have often acted as intermediaries between the Genoese consuls

29 Golubovich (1913).

30 Golubovich (1913): 125, 262, 444.

31 Chronologically, the foundation of this vicariate coincides with the birth of the Genoese trading areas in the northern Black Sea coast. Caffa, the centre of the “Northern Tartary” vicariate, with its Genoese consuls and the Franciscan custodies, was the hearth of a double, merchant and monastic, expansion to the Golden Horde lands. – See Heyd (1936), vol. II: 172.

32 A part of Iran and whole of India, attached to the vicariate of Eastern Tartary, remained behind the frames of the Golubovich's map. India was attached to Sultania after 1318, when the Dominicans have established their own archiepiscopate (*archiepiscopatus Soltamensis*) in this town. – Cf. Iriarte (1982): 207.

33 Brătianu (1927); Dessimoni (1894).

of overseas colonies and the sovereigns, on whose lands the Genoese were settled.³⁴

The monastic missions of the turn of the 13th and 14th centuries came up with merchant “missions”. However, the unrest and confusion of the Franciscan Order have come so far away that it nearly led to the collapse of this monastic community. The progress of this struggle is described by Angelo Clareno da Cingoli (c. 1255–1337), one of the greatest leaders of the Spirituals, in his *Chronicon seu Historia septem tribulationum Ordinis Minorum*.³⁵ Clareno was associated with the eastern missions, by reason of which the Friars Minor were drawn into the inner confusion in the Franciscan East.

The Dominicans did not fail to use this situation. Their patron became Pope John XXII (r. 1316–1334), a great enemy of the Spirituals. He set up his residence in Avignon rather than Rome, continuing the Avignon Papacy of his predecessor. John XXII involved himself in the politics and religious movements of many European countries in order to advance the interests of the Church. This made him a very controversial pope at the time. John XXII also created an extensive administrative and financial system which have not only collected many taxes, but also made various credit transactions. Apostolic Chamber (*Reverenda Camera Apostolica*) was closely associated with the largest trading houses in Florence, Siena, Milan, Genoa, Venice, Montpellier, Barcelona, Marseille, Bruges, Douai, London, Hanseatic cities. Giovanni Cattaneo, the advocate of Curia, was also the Avignonesse representative of a number of Genoese companies with which his patrician family had connections, and examples of this kind were not rare.³⁶

The Dominicans, who have never experienced addiction to the teachings of the Spirituals, and who provided active assistance to John XXII in his financial activities, were handsomely rewarded by the pope. He has carved out to the Dominicans just that part of East Asia, through which the main through roads to the “subtle spices” have passed. On April 1, 1318 Pope John XXII signed the bull “Redemptor noster” (Our redeemer), which was concerned with the division of spheres of missionary activities of the Franciscan and Dominican orders. The Dominicans received the newly founded archbishopric Sultania. In such a way this bull withdrew the Mongol Ilkhan’s dominions and “India” from the archdiocese of Khanbaliq, transferring them to a Dominican province. After this reorganization, only “Cathay” and “Khazaria” remained to the Franciscans, whereas Khazaria included not only Crimea, but all possessions of the Golden Horde. Thus the Dominicans have received the vicariate of Eastern Tartary under their administration, with generously added India and Ethiopia. Indian lands and Indian spices were in great concern of the Pope, the Dominican Order, and Italian and French trading houses.

34 Dessimoni (1877): 578–580.

35 Clareno (2005).

36 Renouard (1941): 7–25.

FRANCISCAN MISSIONS IN THE EAST

In his book of travels, Odoric of Pordenone (1285?–1331) frequently mentions the Franciscan settlements (*loca*) in places, where he was passing through. The activities of Roman Catholics (especially the members of the Franciscan and Dominican Orders) in the Mongol empire have survived only in a small number of documents. The information contained in them is undoubtedly valuable, but fragmentary. However, they may still give some idea of the expansion of Catholic missionary activities in this vast area, as well as of various mission localities.

The collection of these documents of high value is located in the Department of Anglo-Saxon and Latin manuscripts of the former British Museum Library in London (since 1973 an independent British Library). Here are stored, among others, also documents of Franciscan missionary activities in the East during the Middle Ages. A large part of these documents was published in the second volume of *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell’Oriente francescano* by Girolamo Golubovich³⁷, among them also the anonymous work of a Minorite (Franciscan friar) about the Franciscan missionary outposts in the East around 1320.³⁸

This work has been written not later than in 1329 and represented a list of the Franciscan and Dominican missionary bases (*loca*) in different cities and settlements of the East, sometimes with specific information about places and people involved in them. The list in this document involves mainly monasteries in “Northern Tartary” (*Vicaria Tartariae Aquilonaris*), i.e. in the territory of the Golden Horde. Eighteen permanent monasteries are specified (only seventeen of them are listed). The emphasis on “permanent” or “immobile” indicates the existence of moving missions, which are recorded in other sources. The term “monastery” was apparently used because in permanent missions were also the friars, who followed the rules of the Catholic monasteries. However, the purpose of these “monasteries” was largely missionary activities.³⁹

The text of the document also mentions the Franciscan settlements in China and “India”: four *loca* in China (*Catay*) and one in the Quanzhou 泉州 (*Zayton*) in southeast China, located in Great India (*magna India*), which according to contemporary geographical knowledge and ideas included the southern China, as well. Besides the Franciscan missions in the “Northern Tartary”, that is in the Golden Horde, the document mentions also the Dominican missions in Caffa (*Capha*) and Tana (*Thana*). It refers also to twelve Franciscan missions and three Dominican missions in the territory of “Eastern Tartary” (the Ilkhanate and its subordinate countries).

37 Golubovich (1913).

38 Ms. Anonymi Minoritæ *De locis Fratrum Minorum et Predicatorum in Tartaria* (London, British Library, Cotton MS Nero A IX, ff. 100v–101v).

39 Malyšev (2006).

CONCLUSION

John of Montecorvino, Jourdain de Séverac, Odoric of Pordenone, John Marignola are some of the most famous travellers, who in the late 13th and in the first decades of the 14th century visited countries and seas of South and East Asia and lived in distant lands of “the edge of the world”. They were the immediate followers of the famous Marco Polo, the authors of the interesting stories of those countries.

Direct links of the East and West were interrupted in 1340s to 1360s, when the Mongol Empire, the large and unstable political system, which emerged in Asia as a result of conquests of Genghis Khan (r. 1206–1227) and his immediate successors, finally collapsed. However, in those fifty years (roughly 1290 to 1340) when from southern Europe to eastern Asia a route passed over through Iran and India, relatively close contacts between the Mediterranean and Eastern countries led to significant shifts in the material and spiritual life of the medieval world.

The four above-mentioned Western envoys, who brought to Europe the incredible news of the Eastern countries and seas, played an important role in this process. They were sent to the East by Popes and superiors of the Franciscan and Dominican Orders, their fellow-travellers and companions often were agents of the Italian trading houses.

The works of these authors significantly changed Europeans’ view of the world. While in the mid-13th century there was the conviction in Europe that the Christian world takes up most of the *orbis terrarum* (inhabited, attainable world), already in 1332 the so-called *Pseudo-Brocardus*⁴⁰ states that Christians do not form a tenth or even twentieth of the population of Earth. Furthermore, he has stated that Asia is much larger than Europe, that it progresses far to the north, and the circumpolar regions are inhabited.

SUPPLEMENT⁴¹

DE LOCIS FRATRUM MINORUM ET PREDICATORUM IN TARTARIA

In *Tartaria Aquilonari* fratres Minores habent monasteria immobilia 18, in civitatibus et villis infra scriptis, videlicet: in *vicina iuxta danubin*. In *Mauro castro*. In *Cersona*, ubi beatus Clemens fuit exulatus, et ibi fundavit lxx ecclesias... (...). In *Cimbalo*. In *Barason*. In *Soldaia*. In *Capha* duo loca. In *Thana*. In *Cummageria* duo loca. In *Saray*. In *Sancto Johanne*, ubi est sepulcrum *Coktogani* filii Imperatoris. In *Ugek*. In *Delena (Selena?)*. In *Yveria* duo loca, ubi rex illius

40 This work entitled *Directorium ad passagium faciendum per Phillippum regem Franciæ in terram santam anno 1332* is partly attributed to the German Dominican named Brocard (Burkhardt), but mostly to Guillaume Adam (d. c. 1341), the French Dominican missionary and archbishop. — Brocardus (1906).

41 According to Malyšev (2006).

gentis, et multi de populo istis annis sunt conversi... (...).

Item in *Catay* quatuor loca. In *Zayton*, que est in *magna India*, unus locus.

Loca fratrum Predicatorum duo tantum: videlicet in *Capha*, ubi dimisimus duos fratres sacerdotes, et duos clericos, et duos conversos; et in *Thana*, ubi dimisimus tres fratres.

In *Tartaria Orientali* fratres Minores habent xii monasteria, infrascripta, videlicet: In *Soldania*. In *Taurisio* duo loca. In *Salmastro*, ubi b. Bartholomeus fuit martirizatus. In *Carachisia*, ubi apostolus Thadeus fuit martirizatus et ibi ostenditur corpus suum. In *Arzerono*. In *Thephelisio*. In *Porsico*. In *Carpy*. In *Tarphexunda*. In *Summisso (Sumnusso?, Simmisso?)*.

Loca Predicatorum tria, videlicet: in *Taurisio* unus. In *Marga*. In *Diacorogon*.

ON THE SEATS OF THE FRIARS MINOR AND THE FRIARS PREACHERS IN TARTARY

In Northern Tartary the Friars Minor (= the Franciscans) have eighteen permanent monasteries, in towns and villages mentioned below, namely: in *Vicina*, in the neighbourhood of *Danubia*. In *Maurum castrum*. In *Chersonesus (Cersona)*, where Blessed Clement was in exile and founded 70 temples... (...). In *Cimbalo*, in *Barason*, in *Soldaia*, in *Capha* two seats, in *Thana*, in *Cummageria* two seats, in *Saray*, in *Saint John*, where is the grave of Coktogan, son of the Emperor⁴², in *Ugek*, in *Delena (Selena?)*, in Georgia (*Yveria*) two seats, where the king of that nation and many of the people were converted [to Christianity] in those years... (...).

Also in China (*Catay*) four seats, in *Zayton*, which is in Great India, one seat.

The Friars Preachers (= the Dominicans) have only two sites: in *Capha*, where we sent two friars priests, two clerics and two converts, and *Thana*, where we sent three friars.

In Eastern Tartary the Friars Minor have twelve monasteries, mentioned below, namely: in *Sultania (Soldania)*, in *Tabriz (Taurisio)* two seats, in *Salmastro*, where Blessed Bartholomew was martyred, in *Carachisia*, where the apostle Thaddeus was martyred and buried there, in *Erzurum (Arzerono)*, in *Tiflis (Thephelisio)*, in *Porsico*, in *Carpy*, in *Trebizond (Tarphexunda)*, in *Summisso (Sumnusso?, Simmisso?)*.

The seats of the Preachers are three, namely: one in *Tabriz (Taurisio)*, in *Maragheh (Marga)*, in *Diacorogon*.

In addition to this document, there are several reports, which refer to the Franciscan missions in the East, especially in the vicariate of “Northern Tartary”, on the lands of the Golden Horde.⁴³

42 *Coktogan* or *Cotogont* is also known from other Franciscan sources. He was probably Kutugan, son of Möngke-Timur, the Golden Horde khan in 1266–1280.

43 See Golubovich (1913): 266–269, 272; Fedalto (1973): 470; Malyšev (2006): 188.

Vicariate of “Northern Tartary” (Vicaria Tartariæ Aquilonaris)

	1286	1320	1334	1390
Custodia Gazariæ	Kerqueti	–	–	–
	Capha	Capha (S. Francisci)	Cafa (S. Francisci)	Cafa (S. Francisci)
	–	Capha (S. Mariæ)	Cafa (S. Mariæ)	Cafa (S. Mariæ)
	–	Soldaia	Soldaya	Soldaia
	–	Cimbalo	Cimbum	Cimbalo
	–	–	–	Ylice
	Solhaten	–	Sulcata	Solcath
	–	Barason	Barasson	Carassu
	–	Maurocastro	Maurum castrum	–
	Vicum	Vicina	Vicena	–
–	Cersona	–	–	
Custodia Sarayæ	–	Thana	Tana	Thana
	Saray	Saray	Saray	Saray
	–	S. Johannes	S. Johannes	–
	–	–	–	Comuch
	–	–	–	Tarchis
	–	–	–	Mamucci
	–	Cummageria (2 loca)	Maieria (2 loca)	Mager
	–	Ugek	Ugek	Ugueth
	–	–	–	Acsaray
	–	Selena	–	–
	–	–	Veler	–
	Iberia	Yverie (2 loca)	Vierie (2 loca)	–

 EXPLANATION OF THE TOPONYMS MENTIONED
 (IN ALPHABETIC ORDER):

Acsaray – unknown location. While Malyšev⁴⁴ placed it to the steppe part of Crimea close to Simferopol, Golubovich⁴⁵ identified it with New Sarai, and the map by Henry Yule (revised by Henri Cordier)⁴⁶ draw it – in accordance with the Catalan Atlas (1375) – in the Dagestan coast of the Caspian Sea, in the delta of the Terek River.

Barason (Barasson, Carassu) – most likely the medieval Italian name of Karasu-Bazar or Karasubazar (Crimean Tatar:

Qarasuvbazar), now Bilohirs'k in Crimea, east of Simferopol. **Capha** (Cafa) – medieval Caffa (now Feodosiya, Crimean Tatar: *Kefe*), in southeastern Crimea, the mission of St. Francis and St. Mary.

Carpy – Golubovich locates it in the area of modern Kerpe, Kandıra district, in western Turkey, on the Black Sea coast, 50 km north of İzmit⁴⁷.

Carachisia – Probably it is a place in the northwest corner of Iran, near the town of Chaldoran, the place of the Monastery of St. Thaddeus. The monastery is known also under the Persian name *Qareh keliseh* (“Black Temple”), from which apparently originates the name of *Carachisia*.

Cersona – the ancient city in southwestern Crimea, Chersonesus Taurica (also known as Korsun in Old East Slavic), in the south of present-day Sevastopol.

44 Malyšev (2006): 189.

45 Golubovich (1913): 565–566; chart 2.

46 See Yule – Cordier (1914): 84 + map.

47 Golubovich (1913): chart 2.

Cimbalo (Cimbulum) – the medieval Italian/Latin name (also *Cembalo*) of present-day Balaklava (Crimean Tatar: *Balıqlava*), in southwestern Crimea.

Comuch – Kazi-Kumukh (Lak: *Gazi-Gumuchi*), present-day Kumuch (Lak: *Gumuchi* or *Gumuk*), a village and the administrative centre of Laksky District in Dagestan. In the Middle Ages Kumukh was a large trading centre.

Cummageria (Maieria, Mager) – medieval Italian name of an unknown location on the Taman peninsula, perhaps in the territory of medieval Tmutarakan, or Matrega, now Taman on the coast of the Taman Bay, at the passage from the Black Sea to the Sea of Azov.

Diacorogon – probably Dehkhargan between Tabriz and Maragheh, in the 14th century seat of a bishopric. Today Azarshahr in northwestern Iran.

Iberia (Yverie, Vierie) – old name for Georgia, known also as Caucasian Iberia; originally the ancient Georgian kingdom of Kartli (4th century BC – 5th century AD).

Kerqueti – a distorted version of the city name of Kyrk-Yer (Crimean Tatar: *Qırq Yer*), now Chufut-Kale (Crimean Tatar *Çufut Qale*), in southwestern Crimea, about 2.5 km from Bakhchysarai.

Mamucci – unknown location. While Malyšev⁴⁸ placed it as Mamuk or Michach / Michak into modern Dagestan, Golubovič⁴⁹ maps it twice: a) in modern city of Shamakhi (Azer: *Şamaxı*, Russian: *Shemakha*) in Azerbaijan, northwest of Baku, b) around modern Bingöl city (to 1950 known as Çapakçur, according to its Armenian name of Chapaghjur) in eastern Turkey.

Maurocastro (Maurum castrum) – “Black Castle” (from the Greek *Maurokastron*), the medieval Italian name (also Moncastro) of present-day Ukrainian Bilhorod-Dnistrovskiy, at the mouth of the Dniester into the Black Sea.

Porsico – unknown location, maybe in northern Iran, near Edessa.

S. Johannes – the mission of St. John is not exactly located. According to some sources it was about 5 km west of Old Sarai.⁵⁰

Salmastro – This site is usually located west of Tabriz, in northwestern corner of Lake Urmia. Golubovich directly identifies it with the city of Salmas.⁵¹ However, this does not correspond to the statement in the text, that in this place St. Bartholomew was martyred. According to the Armenian traditions this event occurred in the former Armenian Adamakert city, now in the territory of eastern Turkey (present-day Başkale), near the Iranian border, southeast of Lake Van.

Saray – a Turkic word of Persian origin (*sarai*), meaning “palace”: a) “Old Sarai”, or “Sarai Batu”, the capital of the Golden Horde in 1254–1282; near to the modern village of Selitrennoye, about 80 km north of Astrakhan; b) “New Sarai”, or

“Sarai Berke”, the capital of the Golden Horde in 1331–1395, one of the largest cities of the medieval world; near modern village of Tsarev, about 85 km east of Volgograd.

Selena (Delena?) – There are several versions of its localization: a) in the area of the Lower Volga or Ciscaucasus; b) on the west coast of the Caspian Sea near Baku; c) in Georgia; d) in Crimea; e) in the Danube Delta (today the Romanian port of Sulina)⁵².

Soldaia (Soldaya) – the medieval Italian name of present-day Sudak (Crimean Tatar: *Sudaq*), on the southern coast of Crimea.

Solhaten (Sulcata, Solcath) – turkified form of the Italian name of *Solcati* (Italian: *solcata* = furrow, ditch), now Staryi Krym (Crimean Tatar: *Eski Qırım*), in eastern Crimea.

Summisso (Sumnusso?, Simmisso?) – probably refers to today’s city of Samsun on the Turkish Black Sea coast, in the 13th to 15th centuries one of the Genoese trading posts.

Tana (Latin: *Thana*, Italian in full: *Tana nel Mare Maggiore*, after *Tanaïs*, ancient Greek name of the Don River) – the Venetian and later Genoese trading colony at the mouth of the Don into the Sea of Azov; *Azaq* of the Golden Horde, present-day Azov.

Tarchis – present-day Tarki (Kumyk: *Targhu*), an urban locality of the city of Makhachkala, Dagestan.

Ugek (Ugueth) – place probably in the Lower Volga region. Editors and commentators incorrectly placed it halfway between Bulgar and Samara.⁵³ It was due to the erroneously reading of Sarai as Samara.⁵⁴

Veler – unknown location. This may be a distorted name of Iberia (see below).

Vicum (Vicina, Vicena) – unknown location in the Danube Delta (*iuxta danubini*); Golubovich⁵⁵ locates it within the present-day town of Tulcea in Romania’s Dobrogea.

Ylice – unknown location.

REFERENCES

- Bournoutian, Ani Atamian (1997): “Cilician Armenia”, in: Richard G. Hovannisian (ed.): *The Armenian People From Ancient to Modern Times*, vol. I: *The Dynastic Periods: From Antiquity to the Fourteenth Century*. New York: St. Martin’s Press, 283–290.
- Brătianu, George Ioan (1927): *Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle (1281–1290)*. Bucarest: Cultura Natională.
- Brătianu, George Ioan (1929). *Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIIIe siècle*. Paris: P. Geuthner.
- Brocardus (1906): *Directorium ad passagium faciendum*, published in: *Recueil des historiens des croisades, Documents latins et français relatifs à l’Arménie. Documents arméniens* (RHC DArm), tome 2. Paris: Imprimerie Nationale, 365–517.

48 Malyšev (2006): 189.

49 Golubovich (1913): chart 2.

50 Cf. Golubovich (1913): 170–171; chart 2.

51 See Golubovich (1913): chart 2.

52 Golubovich (1913): 565–566; chart 2.

53 See Golubovich (1913): 570; chart 2; Soranzo (1930): 502–503.

54 Malyšev (2006): 186.

55 Golubovich (1913): chart 2.

- Clareno, Angelo (2005): *A Chronicle or History of the Seven Tribulations of the Order of Brothers Minor*. Translated from the Latin by David Burr and E. Randolph Daniel. St. Bonaventure, NY: Franciscan Institute Publications.
- Der Nersessian, Sirarpie (1962): "The Kingdom of Cilician Armenia", in: Kenneth M. Setton (ed.): *A History of the Crusades*, vol. II. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 630–659.
- Dessimoni, Cornelio (1877): "I conti dell'ambasciata al Chan di Persia nel MCCXCII", *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, 13, 1877, 539–590.
- Dessimoni, Cornelio (1894): "Actes passes à Famagouste de 1299 à 1301 par-devant le notaire génois Lamberto de Sambuceto, publiés avec des observations préliminaires et un glossaire par le chevalier Cornelio Desimoni", in: *Revue de l'Orient Latin*, t. II. Paris: Impr. de l'Institut royal des sourds-muets, 58–139, 275–312, 321–353.
- Fedalto, Giorgio (1973): *La chiesa latina in Oriente*. Vol. I. Verona: Mazziana.
- Ferrand, Gabriel (1922): "Une navigation européenne dans l'océan Indien au XIVe siècle". *Journal Asiatique*, XX, 1922, 307–309.
- Geanakoplos, Deno John (1959): *Emperor Michael Palaeologus and the West*. Harvard: Harvard University Press.
- Golubovich, Girolamo (1913): *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente francescano*. Tomo II: *Annali di Terra Santa. Addenda al sec. XIII e Fonti per sec. XIV. Con tre carte geografiche dell'Oriente Francese del Secoli XIII–XIV*. Ad claras aquas [= Quaracchi – Firenze]: Apud Collegium S. Bonaventurae.
- Grousset, René (1936): *Histoire des Croisades III, 1188–1291*. Paris: Éditions Perrin.
- Hewsen, Robert H. (2001): *Armenia: A Historical Atlas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Heyd, Wilhelm (1936): *Histoire du commerce du Levant au Moyen-Âge*. Édition française refondue et considérablement augmentée par l'auteur publiée sous le patronage de la Société de l'Orient Latin par Furcy Raynaud, vol. I and II. Leipzig: O. Harrasowitz.
- "I Genovesi nel Mar Nero: alti magistrati di Caffa di fronte alle accuse" (2002): in: *Comuni e memoria storica. Alle origini del Comune di Genova*, Atti del convegno di studi, Genova, 24–26 settembre 2001 (ASLI, n.s., XLII/I, 2002), 583–593.
- Iriarte, Lázaro (1982): *Storia del Francescanesimo*. Edizione italiana con aggiornamento bibliografico a cura dell'autore e di Fiorenzo Mastroianni. Napoli: Edizioni Dehoniane.
- La Roncière, Charles de (1925): *La découverte de l'Afrique au Moyen Âge*. Le Caire: Mémoires de la Société Royale de Géographie du Caire, t. I.
- Langlois, Victor (1861): *Mémoire sur les relations de la république de Gênes avec le royaume chrétien de la Petite-Arménie pendant les XIIIe et XIVe siècles*. Turin.
- Lopez, Robert Sabatino (1933): *Genova marinara nel Duecento: Benedetto Zaccaria: ammiraglio e mercante*. Messina – Milano: Giuseppe Principato.
- Lopez, Robert Sabatino (1943): "European Merchants in the Medieval Indies: The Evidence of Commercial Documents", *The Journal of Economic History*, vol. 3, No. 2 (Nov., 1943), 164–184.
- Luzzatto, Gino (1949): *Storia economica d'Italia*. I: *L'Antichità e il Medioevo*. Roma: Edizioni Leonardo.
- Malyšev, Aleksej Borisovič (2006): "Soobščenie anonimnogo minorita o missionerskich punktach franciskancev v Zolotoj Orde v XIV v." [The report of an anonymous Minorite on the Franciscan missionary settlements in the Golden Horde in the 14th century], in: *Archeologija vostočno-jevropejskoj stepi. Mežvuzovskij sbornik naučnych trudov*. Vyp. 4. [Archaeology of the Eastern European steppe. A Interuniversity collection of scientific papers. Vol. 4.]. Saratov: Saratovskij Gosudarstvennyj universitet, 183–189.
- Miller, William (1911): "The Zaccaria of Phocaea and Chios (1275–1329)". *The Journal of Hellenic Studies*, vol. 31 (1911), 44–55.
- Paviot, Jacques (1991): "Buscarello de' Ghisolfi, marchand génois intermédiaire entre la Perse mongole et la chrétienté latine (fin du XIIIe-début du XIVe siècle)", in: *La storia dei Genovesi*, Atti 11, 1991, 107–117.
- Phillips, John Roland Seymour (1998): *The Medieval Expansion of Europe*. Oxford: Oxford University Press (2nd ed.).
- Polo, Marco (2006): *Milione. Le divisament dou monde. Il Milione nelle redazioni toscana e franco-italiana*. A cura di Gabriella Ronchi. Introduzione di Cesare Segre. Milano: Arnoldo Mondadori Editore S.p.A. (I Meridiani Collezione).
- Power, Daniel (ed.) (2006): *The Central Middle Ages: Europe, 950–1320*. Oxford: Clarendon Press.
- Renouard, Yves (1941): *Les relations des papes d'Avignon et des compagnies commerciales et bancaires de 1316 à 1378*. Paris: E. de Boccard.
- Sayous, André-É. (1937): "Les nobles et l'aristocratie à Gênes", *Annales d'histoire économique et sociale*, t. IV, No. 46, 366–381.
- Soranzo, Giovanni (1930): *Il Papato, l'Europa cristiana e i Tartari. Un secolo di penetrazione occidentale in Asia*. Milano: Società editrice "Vita e pensiero".
- Yule, Henry – Cordier, Henri (1914): *Cathay and the Way Thither being a Collection of Medieval Notices of China*. Vol. III. London: H. Kluwer Society.
- Zevakin, Je. S. – Penčko, N. A. (1938): "Očerki po istorii genuezkich kolonij na Zapadnom Kavkaze v XIII i XV vekach" [Essays on the history of the Genoese colonies in the Western Caucasus in the 13th and 15th centuries.], in: *Istoričeskie zapiski* [Historical notes], t. 3. Moscow, 72–129.

AUTHOR

Liščák, Vladimír (9 February 1954, Praha), Czech sinologist. Research worker of the Oriental Institute of the Academy of Sciences of the Czech Republic and head of its Department of East Asia. He focuses mainly on the study of contacts between Medieval Europe and Mongolian Asia during the 13th and 14th centuries. He is the author of many papers and articles in Czech and English languages, as well as of some books, e.g. *China – the Adventure of Silk Road* (2000, in Czech), *History of China, Taiwan and Tibet. A chronological outline* (2008, in Czech).

Contact: PhDr. Vladimír Liščák, CSc. Department of East Asia, Oriental Institute, Academy of Sciences, Pod Vodárenskou věží 4, 182 08 Praha 8, e-mail: vliscak@orient.cas.cz

Mužství a ženství v perspektivě feministické antropologie

Václav Soukup

Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1

Do redakce doručeno 7. září 2012; k publikaci přijato 6. listopadu 2012

MASCULINITY AND FEMININITY FROM THE PERSPECTIVE OF FEMINISTIC ANTHROPOLOGY

ABSTRACT The subject of this study is a theoretic analysis of feminist anthropology as a relatively autonomous research approach and an independent anthropological discipline. Special attention will be paid to evolutionary changes of feminist anthropology. The study aims at enhancing the use of gender approach when researching socio-cultural phenomena. That is why feminist anthropology is analysed as an approach which – as opposed to the traditional androcentric study of man – brings into cultural science a “woman’s voice” and gender point of view.

KEY WORDS feminism; feminist anthropology; femininity; gender; man; masculinity; woman

ABSTRAKT Předmětem studie je teoretická analýza feministické antropologie jako relativně autonomního výzkumného směru a svébytné antropologické disciplíny. Zvláštní pozornost bude věnována vývojovým proměnám feministické antropologie. Cílem studie je přispět k aplikaci genderového přístupu na výzkum sociokulturních jevů. Proto je feministická antropologie analyzována jako přístup, který v opozici k tradičnímu androcentrickému studiu člověka vnáší do vědy o kultuře „ženský hlas“ a genderovou perspektivu.

KLÍČOVÁ SLOVA feminismus; feministická antropologie; feminita; gender; muž; maskulinita; žena

ČLOVĚK SE ŽENOU NERODÍ

„Produkce feministických významů je nesporným důkazem existence více než jedné reality: musí být alespoň dvě!“

Dale Spenderová

Existují dva nadčasové feministické výroky na téma postavení ženy ve společnosti. Autorkou prvního z nich je francouzská spisovatelka a filozofka Simone de Beauvoirová, která shrnuje sociokulturní podmíněnost ženských osudů lakonickou větou: „Člověk se ženou nerodí, ale stává“ (Barša 2002, 53). To, že se člověk ženou „stává“, ale bohužel negativně ovlivňuje fakt, že se příslušnice ženského pohlaví rodí do světa, ve kterém po dlouhá tisíciletí hrají dominantní roli muži. Osudem žen se tak stalo být „druhým pohlavím“, které v patriarchálním světě dominujících mužů zaujímá podřadnou sociální pozici „umlčené skupiny“. Prostředkem nadvlády mužů nad ženami je jak sexualita, tradičně vnímaná jako nástroj „fakultativní moci“, tak sociálně sdílené sociokulturní regulati-

vy, ideologicky podporující a potvrzující asymetrický vztah mezi mužským a ženským pohlavím. Mužskou nadřazenost ve vztahu k ženám jako maskulinní paradigma moci v oblasti intimního života, výstižně ilustruje druhý slavný feministický výrok, kterým Robin Morganová s jistou nadsázkou komentovala negativní důsledky existence pornografie v současné společnosti: „Pornografie je teorie, násilněná praxe“ (Lišková 2004, 1). Z obou výroků je evidentní snaha poukázat na negativní důsledky života žen v androcentrické kultuře. Jinými slovy, žena se „stává ženou“ v mužském světě, který ji limituje jako lidskou bytost i jako potenciální umělkyni nebo vědkyni. Pravidla a podmínky pro to, co znamená být „dobrou“ (nebo „špatnou“) ženou, stejně jako vymezení toho co znamená být „dobrý“ (nebo „špatný“) umělec či vědec, vymezili a kodifikovali v západní společnosti muži. Proto v dějinách lidské kultury existuje nekonečné množství dobrých (nebo špatných) žen, ale pouze omezené množství uznávaných umělkyň, vědkyň nebo držitelek Nobelovy ceny. Jak výstižně konstatovala australská sociolingvistka Dale Spenderová: „Každý obor musí mít nějaké paradigma, model, který pře-

depisuje, co je a co není předmětem jeho zkoumání, co je relevantní, vhodné a užitečné, ale tato přísně dodržovaná (a dále předávaná) paradigma jsme nezdedili od nějakého vlídného boha: sestavili je muži“ (Spender 1980, 240). Jednou z razantních reakcí na nerovné příležitosti mužů a žen je feminismus, který v průběhu své existence získal celou řadu podob. Zcela unikátní dimenzi feministickému hnutí ale vtiskla jeho prezentace prostředky vědy. Ve druhé polovině 20. století se tak setkáváme se snahou učinit „ženský hlas“ a „genderovou perspektivu“ součástí nosných vědeckých paradigmat celé řady společenských věd. Zvláštní místo mezi nimi zaujímá feministická antropologie, která se pokusila odpovědět na otázku „jak se člověk stává ženou“ v transkulturní perspektivě.

FEMINISTICKÁ ANTROPOLOGIE JAKO TYP DISKURZU

Feministická antropologie se zrodila jako relativně autonomní výzkumný směr v sedmdesátých letech 20. století jako reakce „rozhněvaných mladých žen“ na tradiční antropologická paradigma, založená na jednostranně mužské konceptualizaci a interpretaci světa. Feministickou antropologii je možné také vymezit jako antropologickou subdisciplínu, jež se zformovala v opozici k androcentricky předpojaté koncepci tradiční sociální a kulturní antropologie. Z tohoto hlediska představuje určitý typ diskurzu – specifickou kulturní konstrukci a prizma, jehož prostřednictvím antropologové, ale především antropoložky interpretují sociokulturní realitu. Feministické antropoložky a antropologové vytvořili řadu explanačních a interpretačních modelů, které nerovnost mužů a žen vysvětlovaly na úrovni kulturních univerzálií nebo specifických lokálních a historických kultur. To, že paradigma feministické antropologie vybudovaly především ženy, umožnilo antropologii vstoupit do období, ve kterém jsou programově přehodnocovány negativní důsledky androcentrické perspektivy, na níž byla tradiční antropologie vybudována. Pravděpodobně právě v tom spočívá gnozeologická síla feministické antropologie, neboť ve srovnání s tradiční antropologií „vidí lépe“ (z pozice „utlačovaných“) společenské struktury a diskurzivní praktiky, ze kterých nerovnost vyrůstá. Podle britské antropoložky Henrietty L. Mooreové je možné označit za příčinu vzniku a dynamického rozvoje feministické antropologie také skutečnost, že ženy byly přehlíženy jako objekt antropologického výzkumu (Moore 1988). Antropologové totiž měli v průběhu terénních výzkumů tendenci ženy považovat za „němé“, profánní a pasivní objekty manželských transakcí, které uskutečňovali muži – hlavní postavy stojící v centru sociálního života. Podle feministických antropologů a antropoložek se antropologie zrodila jako mužsky dominantní vědní obor. Ženy do antropologie sice vstoupily již na počátku 20. století, ale práci v terénu zpočátku prováděly podle pokynů a doporučení mužů nebo jako bezplatné pracovní síly. Samotný obor budovali muži, a proto je možné považovat klasickou antropologii za produkt mužské kultury. Tradiční antropologické výzkumy a jejich výstupy byly předpojaté také proto, že

antropologové ve svých výzkumech ženám nevěnovali takovou pozornost, jakou si zasloužily. Přestože ženy obvykle tvořily polovinu vzorku populace, s nímž se antropologové v terénu setkávali, ve svých popisech a interpretacích studované kultury tuto skutečnost ignorovali. Tím, že preferovali jako klíčové informátory muže, de facto přispívali k umlčování žen. Antropologové jako muži věnovali pozornost především tomu, co říkali nebo dělali domorodí muži, neboť pouze to považovali za důležité. To mnohdy vedlo k podcenění nebo ignorování podílu žen na fungování studovaných sociokulturních systémů. Tato situace se radikálně změnila v průběhu šedesátých a sedmdesátých let 20. století, kdy kritika tradiční mužské antropologie přerostla v etablování feministické antropologie jako relativně autonomní antropologické subdisciplíny, která učinila „svět žen“ relevantní a plnohodnotnou součástí antropologických výzkumů.

Obecně je možné teoretická východiska feministické antropologie shrnout do následujících premis:

1. Tradiční antropologické výzkumy negativně poznamenala absence „ženského hlasu“ a skutečnost, že antropologie vznikla jako produkt mužského světa, který akcentoval androcentrický přístup ke studiu kultur. Proto je nezbytné učinit součástí antropologie kompatibilní „ženskou perspektivu“, založenou na genderovém přístupu ke studiu sociokulturních jevů.
2. V centru výzkumů feministické antropologie je analýza pohlaví a genderu jako kulturních konstrukcí vzniklých v konkrétním kulturním kontextu.
3. Analýza mužského a ženského světa prostřednictvím pojmu gender umožňuje postihnout variabilitu statusů a rolí žen a mužů v různých kulturách v čase a prostoru.
4. Gender aktivně ovlivňuje a formuje sociokulturní realitu na úrovni jazykové symboliky, kulturních institucí, společenských tříd, sociální struktury i individuálně zažívaných genderových identit.
5. Maskulinitu a feminitu je nezbytné studovat z genderové perspektivy v širších vztazích a souvislostech v konkrétním historickém, ekonomickém, politickém a mocenském kontextu.

Metody a techniky užívané feministickými antropology a antropoložkami de facto odpovídají standardní antropologické metodologii. Terénní výzkumy, realizované v rámci feministické antropologie, jsou proto většinou založeny na zúčastněném pozorování, rozhovorech, práci s informátory a informátorkami, dotazníkovém šetření, obsahové analýze dokumentů, sběru biografických dat, případových studiích aj. Feministické antropoložky ale neváhaly při svých výzkumech vnášet do studia cizích kultur svoji vlastní genderovou identitu jako nástroj mezikulturního srovnání. Typickou je z tohoto hlediska metoda označovaná jako „engendering knowledge“, která požaduje, aby studium genderových vztahů a ideologií jiných společností probíhalo souběžně s obdobným genderovým výzkumem vlastní kultury. Hlubší porozumění vlastní genderové identitě se tak stává důležitým gnozeologickým nástrojem pochopení genderových identit a vztahů světa „těch druhých“. Velice oblíbenou metodou se staly také autobiografie antropo-

ložek, které z genderové perspektivy narativně popisují průběh svého terénního výzkumu. Pro tyto terénní monografie je charakteristická snaha antropoložek využít osobní zkušenost k hlubšímu porozumění cizích kultur. Antropologické výzkumy jsou prezentovány jako „narativní dramata“ – barvitě a sugestivně příběhy popisující autorčino tápání, rozpaky, bezradnost i zoufalství spjaté s touhou adekvátně popsat a interpretovat zkoumanou kulturu. Tyto texty jsou velice často určeny pro širší čtenářskou obec, což se odráží ve stylu, jímž jsou napsány. Důležitou součástí feministických terénních výzkumů je využívání etnografického filmu, videa a fotografií, které vizuálně dokumentují a ilustrují průběh a výsledky prací v terénu. V centru výzkumu obvykle stojí gender jako kulturní konstrukt a genderové vztahy, které jsou považovány za významné organizační principy, umožňující porozumět sociální struktuře, distribuci moci, ekonomické a politické nerovnosti a sociokulturní dynamice.

VÝVOJOVÉ PROMĚNY FEMINISTICKÉ ANTROPOLOGIE

Kořeny feministické antropologie je možné vidět již v období vzniku feminizmu. Ten se zrodil jako sociální a politické hnutí bojující za práva žen a jako kritika představ, stereotypů a předsudků o ženě jako o pohlaví, které je považováno za fyzicky i intelektuálně méněcenné.

Paralelně s konstituováním feminizmu v západní společnosti pronikaly ideje ženské emancipace také do společenských věd. V kulturní antropologii, stejně jako v dalších společenských vědách, je toto období označováno jako „první vlna feminizmu“ (1850–1920). Tu reprezentují americké antropoložky a etnoložky Alice C. Fletcherová a Elsie C. Parsonsová, které v opozici k převládajícímu androcentrickému přístupu v antropologii anticipovaly „ženskou perspektivu“ a poprvé vnesly do antropologického výzkumu člověka a kultury „ženský hlas“.

Alice Cunningham Fletcherová programově spojila své feministické aktivity v Association for the Advancement of Women s antropologickými výzkumy kultury indiánského kmene Omahů (Fletcher 1897). Tato antropoložka ale neomezila svůj zájem na vědecké studium amerických indiánů, ale pokusila se jim prakticky pomáhat změnit svůj úděl. Podobně jako feministické antropoložky 20. století, i ona viděla podobnost v osudu žen s údělem handicapovaných etnických a minoritních skupin. Fletcherová byla přesvědčena o tom, že jednou z cest k získání „rovných příležitostí“ je pro americké indiány vzdělání. Proto se angažovala v Carlisle Indian School – vzdělávací instituci, která indiánským dětem v Pensylvánii pomáhala prostřednictvím výuky angličtiny, matematiky a „občanské nauky“ zařadit se do americké společnosti. Alici Cunningham Fletcherovou je možné považovat za první ženu, která se rozhodla stát profesionální antropoložkou. V roce 1890 získala místo v Peabody Museum na Harvardově univerzitě a v roce 1883 jí bylo uděleno členství v American Association for the Advancement of Science. Tento průlom

do akademického světa mužů dovršila v roce 1905, kdy jako první žena stanula v čele American Folklore Society.

Mezi průkopníky feministické antropologie patří také americká socioložka a antropoložka Elsie Clews Parsonsová, která byla přesvědčena o tom, že je záležitostí osobní volby ženy, zdali bude maskulinní nebo femininní, vášnivá nebo chladná, přizpůsobivá nebo nepřizpůsobivá. Problematiku feministické antropologie originálním způsobem anticipovala ve studii *Rodina* (1906), ve které předložila kritiku rodiny jako instituce, která za jistých okolností může přinášet ženám utrpení. Mezi další práce, které měly feministickou dimenzi, patřily zejména studie *Náboženská cudnost* (1913), *Staromódní ženy* (1913), *Strach a konvence* (1914), *Společenská svoboda* (1915) a *Společenská pravidla* (1916). Parsonsová patří mezi první ženy, které úspěšně pronikly do světa „mužské antropologie“. O vysoké prestiži, kterou Parsonsová získala mezi svými mužskými kolegy, svědčí skutečnost, že stála v čele tak významných institucí, jako je American Folklore Society (1919–1920), American Ethnological Society (1923–1925) a American Anthropological Association (1940).

V letech 1920–1980 se v antropologii prosadila „druhá vlna feminizmu“. Její první kumulaci lze zaznamenat po druhé světové válce. Zásadní roli v tomto období při etablování feministicky orientované antropologie sehrála americká antropoložka Margaret Meadová. Tato mimořádná osobnost světové antropologie již v průběhu dvacátých a třicátých let 20. století realizovala v Tichomoří řadu terénních výzkumů, jejichž cílem bylo dokázat, že rozhodující roli při formování mužské a ženské role v průběhu socializace a enkulturace nehraje lidská biologie a genetické faktory, nýbrž kultura a s ní spjaté naučené vzorce chování a prožívání. Své názory shrnula v knize *Mužství a ženství: studie pohlaví v měnícím se světě* (1949), kterou anticipovala velké téma feministické antropologie – studium vztahu mezi pohlavím jako biologickou kategorií a genderem reprezentujícím uměle vytvořenou kulturní konstrukci (Mead 1949). Meadová svými výzkumy výrazně přispěla k formulaci hypotézy, že funkce, status, role a vlastnosti, jež lidé v různých společnostech spojují s maskulinitou a feminitou, nevyplývají kauzálním způsobem z biologických rozdílů mezi muži a ženami, ale vznikají jako produkt kulturních předpokladů a praktik, které se proměňují v historickém čase i geografickém prostoru. Ve Spojených státech amerických reprezentovaly „antropologii žen“ druhé vlny feminizmu vedle Margaret Meadové zejména Eleanor Leacocková, Lucy Slocumová, Michelle Rosalová, Louise Lamphereová, Jane Collierová, Gayle Rubinová a Sherry Ortnerová. Ve Velké Británii rozpracovaly v tomto období základy feministické antropologie zejména Shirley Ardnerová, Pat Caplanová a Janet Bujuraová. Všechny tyto antropoložky spojovala snaha o eliminaci jednostranně androcentrického přístupu ke studiu člověka a kultury a záměr nastolit komplexní genderovou perspektivu.

Novou dimenzi vnesla do feministické antropologie šedesátých a sedmdesátých let 20. století zejména americká kulturní antropoložka Eleanor Burke Leacocková, která pod vlivem historického materialismu, klasického evolucionismu a ne-

oevolutivní antropologie programově studovala vztah mezi postavením žen a ekonomickou strukturou konkrétní společnosti v historické perspektivě. Podle Leacockové podřízenost žen nepředstavuje kulturní univerzálii, neboť ve většině tradičních společností ženy neměly nižší postavení než muži. Podřízenost žen a ztráta jejich rovnocenného statusu je údajně důsledkem historického a ekonomického vývoje, který vyústil ve vznik soukromého vlastnictví, nadproduktu, státu, třídní stratifikace a sociální nerovnosti. Leacocková v této souvislosti vyslovila hypotézu, že v prehistorických sběračských společnostech neexistovaly rozdíly mezi veřejnou a domácí sférou a k podřízení žen dochází až se vzrůstem soukromého vlastnictví. Leacocková se dokonce pokusila prokázat, že ve většině sběračských a loveckých společností existovala před kontaktem se Západem rovnocennost mužů a žen. Proto také ve svých výzkumech věnovala pozornost vlivu koloniální expanze Západu a důsledkům, které mělo šíření kapitalismu na vztahy a postavení mužů a žen v preliterárních společnostech. V centru jejího výzkumného zájmu byla i analýza vztahů mezi pohlavím, sociální rolí mužů a žen, rodinou, výrobním způsobem, třídou a státem. Mezi její nejznámější práce věnované genderové problematice patří například *Status ženy v rovnostářské společnosti* (1978) nebo *Mýtus mužské dominance* (1981). Leacocková po celý svůj akademický život čelila kritikám, že jednostranně spojuje problematiku pohlaví a genderu s marxismem, politickou mocí a třídní diskriminací. Svým nekompromisním přístupem, apelujícím na lidskou svobodu a nezávislost přispěla k tomu, že stále více antropologů a antropoložek věnovalo pozornost výzkumu vztahu mužů a žen v konkrétních sociálních, historických, ekonomických a politických kontextech.

Za zásadní průlom v antropologickém myšlení lze označit skutečnost, že v období druhé vlny feminismu došlo k oddělení pojmů pohlaví a gender. Na uvedení pojmu gender do společenských věd má velkou zásluhu americký psychoanalytik Robert Jesse Stoller, který ve své knize *Pohlaví a gender* (1968) oddělil biologickou kategorii pohlaví od kulturně konstruované kategorie gender. Podle Stollera je gender pojem, který má psychologické a kulturní konotace, jež mohou být na biologickém pohlaví zcela nezávislé. Zavedení této distinkce znamenalo metodologickou revoluci, která umožnila zásadním způsobem revidovat epistemologii klasické antropologie a nastolit novou výzkumnou perspektivu. Pojem pohlaví byl i nadále užíván v tradičním smyslu jako označení biologických rozdílů mezi mužem a ženou, zatímco pojem gender byl vymezen jako analytická kategorie a kulturní konstrukce, která označuje sociokulturní dimenzi maskulinity a feminity. Feminističtí antropologové a antropoložky spjatí s druhou vlnou feminismu vycházeli z předpokladu, že gender není kauzálně spojen s biologickým rodem (pohlavím), ale je výsledkem kulturní interpretace těla a sociokulturně konstruované pohlavní identity. Z genderové perspektivy lze feminitu a maskulinitu považovat za výsledek kulturní regulace chování, které je v konkrétní historické nebo lokální kultuře pokládáno za sociálně přiměřené danému pohlaví. Proto jsou ženské a mužské role v různých kulturách odlišné a vari-

ují v historickém čase a geografickém prostoru. Gender jako kulturní a současně sémiotická kategorie označuje významy, které daná kultura spojuje s rozdíly mezi mužem a ženou. Nastolení genderové perspektivy umožnilo odhalit nové souvislosti mezi genderem, třídou, rasou a etnicitou a analyzovat, nakolik je genderová diferenciací provázána s ostatními společenskými mocenskými vztahy.

Na etablování pojmu gender v kulturní antropologii měla v sedmdesátých letech 20. století velkou zásluhu americká antropoložka Gayle Rubinová, která ve svých pracích originálním způsobem spojila marxistickou politickou ekonomii (Karl Marx), strukturální antropologii (Claude Lévi-Strauss) a psychoanalýzu (Sigmund Freud, Jacques Lacan). Ve svém vlivném eseji *Obchodování s ženou: Poznámky k „politické ekonomii“ pohlaví* (1975) uvedla do antropologie gnozeologický model a výkladové schéma „pohlaví/gender systém“, jímž označila struktury, které v rámci konkrétní kultury utváří z „biologické suroviny“ (pohlaví) sociální subjekty (gender). Podle Rubinové prostřednictvím systému „pohlaví/gender“ lidské společnosti transformují biologickou sexualitu do produktů lidské aktivity a poté tyto přeměněné sexuální potřeby uspokojují. Cílem této studie bylo analyzovat sociální mechanismus, který utváří pohlavní identitu, generuje heterosexuální chování a staví ženy ve společnosti do druhořadé pozice (Rubin 1975). Rubinová svým explanačním modelem „pohlaví/gender“ výrazně ovlivnila výzkumy v oblasti genderových studií („gender studies“) a studií zaměřených na gaye a lesby („gay and lesbiens studies“). Feministickou antropologii druhé vlny v sedmdesátých letech 20. století nejvýrazněji reprezentují dva sborníky antropologických článků. První z nich sestavily a publikovaly pod názvem *Ženy, kultura a společnost* (1974) americké antropoložky Michelle Zimbalist Rosaldová (1944–1981) a Louise Lamphereová (narozena 1941). Jednalo se o soubor esejů a přednášek věnovaných problematice univerzální asymetrie pohlaví a podřízenému postavení žen ve společnosti (Rosaldová – Lamphere 1974). Editorem druhé antologie, která byla vydána pod názvem *K antropologii žen* (1975), byla Rayna Reiterová (Reiter 1975).

V sedmdesátých letech 20. století se feministická antropologie pokoušela odhalit existenci jednotných, základních principů, jež by dokázaly objasnit podobnosti a rozdíly ve zkušenosti žen. Významným tématem bylo zejména hledání příčin univerzální asymetrie v kulturním hodnocení pohlaví na základě pankulturně rozšířené představy o druhotném postavení žen. K významným reprezentantkám druhé vlny feministické antropologie z tohoto hlediska patří americká antropoložka Michelle Zimbalist Rosaldová. Ve svých feministických výzkumech Rosaldová věnovala pozornost univerzální transkulturní asymetrii, která existuje v hodnocení maskulinity a feminity. V centru jejího zájmu stály dvě základní otázky: 1. Proč jsou muži a jejich aktivity vnímány v různých kulturách jako nadřazené? 2. Proč kulturní systémy podporují mužský svět tím, že přidělují vyšší hodnotu a autoritu mužským rolím a činnostem? Rosaldová si byla vědoma toho, že na genderové asymetrii mají podíl rozdílné biologické faktory, jako jsou

hormony, sexualita nebo emoce. Za podstatné ale považuje pochopit a popsat, jakým způsobem tyto biologické rozdíly kultura převádí do normativní a ideové roviny a na této úrovni je dále interpretuje. Rosaldová formulovala teorii, podle níž nerovnoměrné rozdělení moci mezi pohlavími a odlišné sociální pozice mužů a žen ve společnosti souvisí s odlišností soukromé a veřejné sféry. Muži se volně pohybují ve veřejném prostoru a ovládají veřejnou sféru, zatímco ženy jsou připoutány k domovu a limitovány světem soukromé sféry. Podle Rosaldové tato opozice existuje v každé společnosti a poskytuje univerzální rámec pro konceptualizaci a interpretaci aktivit mužů a žen. Rosaldová byla přesvědčena, že ženy jsou převážně identifikovány se soukromým (domácím) životem, zatímco muži se identifikují se životem veřejným. Tento postoj je údajně univerzálně rozšířený ve všech světových kulturách. Protože muži nemají jednoznačně vymezené závazky souvisící s výchovou dětí, mají větší svobodu a prostor k vytváření sociokulturních norem a sociální struktury společnosti. Muži jsou fyzicky i sociálně oddělení od svých dětí a to jim umožňuje věnovat se politickým a ekonomickým aktivitám. Ve srovnání se ženami, které se cítí být připoutány k dětem a vytváří v rámci soukromé sféry konkrétní svět jistoty, klidu a sounáležitosti, muži jsou ve svých aktivitách motivováni spíše abstraktní autoritou než osobním závazkem. K oddělení soukromé a veřejné sféry přispívá také skutečnost, že muži v mnoha kulturách tráví dlouhý čas na obchodních cestách. V některých kulturách jsou dokonce doma považováni za cizince nebo hosty. K oddělení mužského světa od soukromé sféry přispívají také symbolické rituály. Například na Nové Guineji existují společné mužské domy, ve kterých se odehrávají obřady, jejichž cílem je mladé muže naučit, že jejich sílu, zdraví a krásu negativně poznamená pouto k domovu. Získaná distanc od rodinné sféry a intimity mužům umožňuje lépe ovládat a kontrolovat sociální prostředí. Oproti tomu ženy mají mnohem menší odstup od lidí, s nimiž jsou v každodenní interakci, a jejich život více prostupuje intimita a důvěrnost než sociální odstup. Navíc jsou více než muži odpovědné za osobní potřeby dětí a lidí ve svém okolí, což jim znemožňuje účinně kontrolovat nebo řídit sociální prostředí. Svůj podíl na utváření pohlavní asymetrie mají také rituály, které v průběhu socializace vymezují status žen a mužů. Podle Rosaldové se ve většině kultur setkáváme s přesvědčením, že pro mladou dívku je poměrně snadné stát se ženou a že tento proces, ve kterém se dívka stává následovnicí své matky, je jí dán od přírody. Na rozdíl od mužů jí proto jsou odepřeny rituály potvrzující ženství jako zvláštní kategorii. Symbolický status ženy je spojován se světem přírody, neboť je odvozen z biologických a reprodukčních funkcí ženského těla. Ženy jsou také často spojovány s „nečistou“, a proto i „nebezpečnou“ dimenzí sociálního života a ztotožňovány s činnostmi, které ohraničují sociální existenci – dávání života, truchlení při pohřbech, krmení dětí, vaření, odklizení odpadu atd. Oproti tomu symbolický status muže je jednoznačně a jasně definován v termínech jimi vytvořených sociálních institucí. Muži jsou jako tvůrci sociálního řádu a systému lidské zkušenosti spojováni se světem kultury. Ženy díky své biologické

a reprodukční funkci stojí na straně přírody a jsou spojovány s nejednoznačností a nevyzpytatelností (Rosaldo 1974, 31). Opozici mezi soukromou a veřejnou sférou lze identifikovat také na úrovni ekonomické produkce. Antropologické výzkumy sběračských a loveckých společností prokázaly, že ženské ekonomické aktivity jsou více odděleny od veřejného života než aktivity mužské. Ženy obvykle pracují individuálně nebo v malých neorganizovaných skupinách. Produkty jejich práce jsou určeny pro jejich domov a nejbližší okolí. Přestože v tomto typu společností se mohou sběru a lovu účastnit příslušníci obou pohlaví, sběr je vždy chápán jako výlučně ženská práce. Oproti tomu lov je považován za typicky mužskou aktivitu a obvykle probíhá v rámci organizované skupiny a úlovek je rozdělen mezi celou komunitu. Pokud ale muž loví individuálně, je jeho úlovek považován za jeho prestižní majetek, který může použít jako součást ceny za nevěstu, dar nebo kompenzaci při rodových sporech (Rosaldo 1974, 35). Na základě těchto poznatků Rosaldová dospěla k názoru, že ekonomické aktivity žen jsou ve srovnání s muži více individuální a mají konkrétnější podobu.

Podle Rosaldové je možné genderovou asymetrii spatovat s oddělením veřejné a soukromé sféry transkulturně identifikovat na úrovni psychologické, sociální i ekonomické. K tomu, aby došlo ke změně této situace, vedou podle Rosaldové dvě cesty: vstup žen do veřejného života nebo vstup mužů do soukromé sféry. V souladu s touto hypotézou výzkumy prokázaly, že status žen je nižší ve společnostech, kde jsou striktně odděleny sféry veřejných a soukromých aktivit, ženy výrazně izolovány a umístěny pod autoritativní kontrolu jednoho muže. Oproti tomu nejvíce rovnostářské společnosti jsou ty, ve kterých jsou veřejná a soukromá sféra pouze slabě diferencovány, muži ani ženy neaspírují na autoritu, sociální život je soustředěn kolem domova a ženy mají právo legitimně spolurozhodovat o veřejných věcech.

Osobitý svorník mezi druhou a třetí vlnou feministické antropologie představuje dílo americké kulturní antropoložky Sherry Ortnerové. Ta se podobně jako Michelle Rosaldová pokusila vytvořit explanační model genderové asymetrie založený na hypotéze, že podřízené postavení žen je univerzální, interkulturní fenomén. Diskuse na téma feministická antropologie Ortnerová rozvířila na počátku sedmdesátých let 20. století zejména svou studii *Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?* (1974). Na rozdíl od feministických antropologů, kteří zkoumali kulturní rozmanitost mužských a ženských rolí v čase a prostoru, Ortnerová se pokusila odhalit univerzální příčiny ženské podřízenosti ve společnosti. Inspirována knihou Simone de Beauvoirové *Druhé pohlaví* (1949) a strukturalismem Clauda Lévi-Strausse předložila hypotézu, že vztah muže a ženy odráží dichotomii přírody a kultury. Podle Ortnerové každá společnost implicitně uznává a prosazuje rozlišování mezi působností přírody a kultury. Kultura oproti přírodě v sobě zahrnuje jako základní atributy odlišnost a nadřazenost a disponuje schopností přírodu transformovat – „socializovat“ a „zkulturňovat“. Ortnerová je přesvědčena, že pankulturně druhořadý status žen je způsobený tím, že muži „jsou ztotožňováni s kulturou, zatímco ženy jsou ztotož-

ňovány nebo symbolicky spojovány s přírodou“ (Ortner 1974, 97). Muži, ztotožnění s kulturou, jako nositelé principu transcendence, pak „přirozené“ mají tendenci ženy si podřizovat, nebo je dokonce utlačovat. Druhořadost ženy tedy vyplývá z jejího spojování s přírodou, která je, vzhledem ke kultuře, považována za podřadnou.

Podle Ortnerové lze univerzální podřízenost žen v různých společnostech prokázat prostřednictvím tří klíčových indikátorů: 1. kulturních ideologií a výroků, které explicitně snižují hodnotu žen tím, že jejich rolím, úkolům, produktům a sociálnímu prostředí přisuzují méně prestiže než mužům a mužským aktivitám. 2. symbolických znaků jako například poskvrnění, které jsou interpretovány jako implicitní vyjádření méněcennosti. 3. sociokulturních uspořádání, které ženy vylučuje z činností ve sférách považovaných za sídla nejvyšší moci společnosti nebo jim upírá možnost kontaktu s nimi.

Tyto tři typy údajů mohou i nemusí být v daném kulturním systému vzájemně propojeny (Ortner 1974: 93). Ortnerová je přesvědčena, že prostřednictvím výše uvedených indikátorů je možné prokázat pankulturní podřízenost žen, která je způsobena tím, že ženy jsou ztotožňovány nebo symbolicky spojovány s přírodou.

Podle Ortnerové je možné příčiny spojení ženy s přírodou vidět ve fyziologii ženského těla, jež lokalizuje ženu blíže přírodě a staví ji do sociálních rolí, které jsou považovány za druhořadé. Funkce ženského těla, spjaté s biologickou reprodukcí, a vnucené tradiční sociální role, související s výchovou dětí, strukturují ženskou psychiku, která je pak také chápána jako entita více spjatá s přírodou. Na sociální úrovni vyrůstá spojování ženy s přírodou ze vztahu matky a dítěte a podílu žen na výchově. Vztah mezi kojící matkou a dítětem je chápán jako přirozené biologické pouto. Kojenci většinou nejsou považováni za lidské bytosti, neboť stejně jako zvířata jsou nesocializovaní, neovládají lidskou řeč a kulturní vzorce chování. Proto jsou také považováni spíše za součást přírody. Spojení žen a kojenců tak i ženě přisuzuje existenci bližší přírodě nežli kultuře. Na úrovni lidské psychiky Ortnerová identifikovala jako důležitou dimenzi ženského myšlení tendenci zabývat se spíše konkrétními pocity, věcmi a lidmi než abstraktními jevy. Podle Ortnerové tíhnou vztahy žen, stejně jako příroda, k relativní bezprostřednosti a přítomnosti, zatímco muži mají tendenci vytvářet vztahy mnohem zprostředkovanější (Ortner 1974, 108). Tvrzení Ortnerové, že „muž se má k ženě jako kultura k přírodě“, je rozporuplné. Většina antropologů se shodla na tom, že tento model je příliš zjednodušující a že rozdíl mezi přírodou a kulturou nemusí být tak univerzální, jak Ortnerová předpokládá (Eriksen 2008, 166). Toho si ostatně byla vědoma i sama Ortnerová, která ve svých pozdějších výzkumech přesunula akcent z hledání atributů „univerzální ženy“ k analýze mužské nadřazenosti v kontextu konkrétních kultur a vztahů mezi sociálními kategoriemi a institucionálními strukturami.

Teorie Sherry Ortnerové, podle níž univerzální mužská dominance nad ženami fatálně souvisí s mužským spojením s kulturou, jejímž úkolem je podmanění a ovládnutí přírody, byla podrobena řadě kritik. Originálním způsobem s touto

konceptí polemizovala například americká antropoložka působící na Pensylvánské univerzitě – Peggy Reeves Sandayová v knize *Ženská moc a mužská nadvláda: O počátcích ženské nerovnosti* (Sanday 1981).

Podle jejího názoru vztah mužů a žen nelze řešit prostřednictvím dichotomie příroda versus kultura, neboť vztah maskulinity a feminity odpovídá spíše základní pojmové symetrii, založené na rozdílech mezi příslušníky opačných pohlaví. Slovy Sandayové: „Ženy rodí a vychovávají děti; muži zabíjejí a vyrábějí zbraně. Muži předvádějí své úlovky (ať je to zvíře, lidská hlava, či skalp) s touž pýchou, s jakou ženy zvedají novorozence. Patří-li zrození a smrt mezi nevyhnutelné aspekty života, pak muži i ženy přispívají rovným dílem, ale zcela jinými způsoby k pokračování života, a tedy kultury (...) schopnost dávat život je stejně vysoce ceněná jako schopnost jej odnímat“ (Sanday 1981, 5–6). Problém ale spočívá v tom, proč některé společnosti hodnotí tyto dvě schopnosti symetricky a jiné asymetricky a jak důsledky preferovaného typu hodnocení ovlivňují světskou moc mužů a žen. Různé alternativy ve scénářích sexuálních rolí ve studovaných společnostech svědčí o tom, že se jedná o kulturní konstrukty, nikoli o produkty univerzální biologické determinace. Významný podíl na konkrétní podobě jednotlivých scénářů sexuálních rolí mají historické, kulturní a ekologické faktory. Důležité je zejména životní prostředí, v němž se daná společnost nachází a které determinuje způsob, jak si muži a ženy vytváří své genderové identity. Podle Sandayové každé environmentální napětí, ať už je způsobeno nedostatkem potravy, ozbrojenými konflikty, nebo politickou nestabilitou, má tendenci posouvat společnosti směrem k mužské dominanci a androcentrické mytologii. Oproti tomu, nachází-li se daná společnost v prostředí, které je považováno za bezpečné, dobré a příznivé, jsou ženy ze strany mužů považovány za partnery, a nikoli za zdroj nebezpečí pro muže a společnost jako celek.

Třetí vlna feminismu vstoupila do antropologického myšlení v osmdesátých letech 20. století a jako významná součást antropologie dodnes výrazně ovlivňuje teorii i metodologii současných antropologických výzkumů. V centru zájmu feministických antropologů a antropoložek i nadále zůstalo nadčasové téma biologického a kulturního determinismu v kontextu postmoderní interpretace genderu, etnicity, třídy, rasy nebo socioekonomického statusu jednotlivce. Za výraznou změnu ve strategii feministické antropologie lze označit zejména skutečnost, že antropologové a antropoložky začaly zpochybňovat představu univerzální podoby podřízeného postavení žen. Kritice byla vystavena také relevance explanačních modelů maskulinity a feminity založených na binárních opozicích. Charakteristickým rysem třetí vlny feminismu je její sepětí s postmoderní filozofií a tendence kriticky přehodnocovat epistemologické základy předcházejících feministických teorií. Zpochybněno bylo zejména vymezení pojmů pohlaví a gender. Zásadní roli z tohoto hlediska sehrála americká filozofka a feministka Judith Butlerová, působící na Kalifornské univerzitě v Berkeley, která ve svých pracích zpochybnila jak kategorii „ženy“ jako subjektu feminismu, tak distinkci mezi pohlavím a genderem (Butler 1990). Podle jejího názoru

je možné na pohlaví pohlížet jako na kulturní a normativní konstrukci, která produkuje lidské tělo a prostřednictvím hegemonních diskurzů a heterosexuálních imperativů je poté ovládá. Performativita z tohoto hlediska představuje řadu praktik, jejichž prostřednictvím je tělo označováno na základě schématu srozumitelnosti a stává se tak známým a snadno pochopitelným kulturním konstruktem. Nonkonformní útok Judith Butlerové na tradiční genderová východiska naznačil, že všechny identity a představy biologicky daného rozdílu mezi mužským a ženským tělem jsou pouhé fikce, které mohou být zpochybněny.

Zjištění, že kategorie genderu nejsou stabilní ani kulturně neměnné, vedlo k tomu, že v průběhu osmdesátých let došlo ve feministické antropologii k přesunu zájmu od hledání obecných vysvětlení a teorií k empirickým výzkumům genderu v konkrétním etnickém, třídním, rasovém a historickém kontextu. K dekonstrukci kategorie „univerzální ženy“ přispěl také „černý feminismus“, který poukázal na rozdíly mezi zkušenostmi, kulturními reprezentacemi a zájmy černošek a bělošek. Ústřední myšlenkou černého feminizmu je tvrzení, že mocenské vztahy mezi černými a bílými ženami byly strukturovány pod vlivem kolonialismu a rasismu. Gender tedy utváří a produkuje různé zkušenosti s tím, co je to „být ženou“ až prostřednictvím toho, jak je konkrétní jedinec začleněn do rasové, etnické nebo národnostní skupiny. Tento přístup našel své vyjádření také v postkoloniální analýze situace žen v jiných než západních společnostech. Například americká postkoloniální literární teoretička indického původu Gayatri Chakravorty Spivaková, působící na Kolumbijské univerzitě v New Yorku, upozorňuje, že západní feminismus, je součástí evropské osvícenské tradice. Proto také jsou některé klíčové koncepty západního feministického myšlení diskriminující a měly by být přehodnoceny. Jak konstatovala ve svém vlivném eseji *Mohou marginalizovaní mluvit* (1988), dokud feminismus „zůstane nevšimavý ke své vlastní teorii, zůstane „žena třetího světa“ jako objekt jeho studia i nadále utvářena hegemonickými intelektuálními praktikami prvního světa“ (Spivak 1988, 81–82). Podle zastánců kritické postkoloniální teorie ne všechny ženy mohou být zařazeny do kategorie „žena“, tak jak ji vymezují západní feministky, a proto „jediné spolehlivé formy vědění o ženách musí být situované, parciální a časově ukotvené“ (Harrington 2006, 331).

Univerzální platnost pojmů, teorií a hodnotících soudů, které jsou spjaty s tradicí západního feminizmu, zpochybnila americká antropoložka Lila Abu-Lughodová. Značný ohlas například vyvolala její kritika tvrzení západních feministek, že zahalování muslimských žen je výrazem jejich útlaku, společenské podřízenosti a islámského maskulinního tradicionalismu. Podle Abu-Lughodové není možné hodnotit tyto vzorce chování bez ohledu na individuální pocity muslimských žen, lokální společenské konvence a detailní znalosti způsobu života dané islámské komunity. Antropologické terénní výzkumy Abu-Lughodové, založené na studiu diskurzivních praktik, antropologické reflexivité a etnografické naraci v konkrétním partikulárním etnografickém kontextu, představují typickou ukázkou přístupů typických pro třetí vlnu

feminizmu (Abu-Lughod 1986). Pojem kultura již není považován za nezbytný gnozeologický nástroj antropologického výzkumu, neboť údajně uměle odděluje pozorovatele a svět „těch druhých“. Antropologové a antropoložky svoji osobnost považují za součást výzkumu a programově zahrnují domorodou perspektivu do svých výzkumných schémat i interpretací empirických dat.

V současné době představují feministická antropologie a s ní spjaté genderové studie dynamicky se rozvíjející výzkumný proud, který pronikl nejen do antropologického myšlení, ale výrazně ovlivňuje také další společenské vědy včetně sociologie, filozofie, psychologie, historie a archeologie. Tato skutečnost do značné míry souvisí se změnami současné společnosti. Dříve jednoznačně vymezené nezpochybnitelné rozdíly mezi mužskou a ženskou identitou procházejí radikálním přehodnocením. Změny sociálního statusu žen, redefinování tradičních ženských rolí a vztahů mezi muži a ženami, vyžadují nový typ vědecké reflexe respektující existenci dříve umlčované ženské skupiny. Současná feministická antropologie uvádí do vědy stále nové problémové okruhy, redefinuje androcentrické pojmy a reinterpretuje tradiční antropologická témata. Snahou o dekonstrukci jednostranně mužské optiky ve vědě a společnosti a kritikou klasické antropologie tvořivým způsobem otevírá prostor diskusím o postmodernismu, jehož významnou součástí se stále více stává. Slovy australské sociolingvistky Dale Spenderové: „Jestliže ženy začínají pracovat na konstrukci svých vlastních významů, dělají pouze to, na čem muži pracují celá staletí: usilují o pojmenování světa z vlastní perspektivy“ (Spender 1980, 238).

LITERATURA

- Abu-Lughod, Lila (1986): *Veiled Sentiment: Honor and Poetry in a Bedouin Society*. Berkeley: University of California Press.
- Barša, Pavel (2002): *Panství člověka a touha ženy: feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Beauvoirová, Simone de (1967): *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis.
- Bowie, Fiona (2008): *Antropologie náboženství*. Praha: Portál.
- Butler, Judith (1990): *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Eriksen, Thomas Hylland (2008): *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál.
- Fletcher, Alice C. (1897): A Study from the Omaha Tribe: The Import of the Totem. *American Association for the Advancement of Science*, s. 3–12.
- Harrington, Austin a kol. (2006): *Moderní sociální teorie: základní témata a myšlenkové proudy*. Praha: Portál.
- Leacock, Eleanor (1978): Women's Status in Egalitarian Society: Implications for Social Evolution. *Current Anthropology* 19, s. 247–255.
- Leacock, Eleanor (1981): *Myths of Male Dominance: Collected Articles on Women Cross-Culturally*. New York: Monthly Review Press.
- Lišková, Kateřina (2004): Pornografie a feministická teorie. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 5, s. 1–4.
- Mead, Margaret (1949): *Male and Female: A Study of the Sexes in a Changing World*. New York: William Morrow & Co.
- Moore, Henrietta L. (1988): *Feminism and Anthropology*. Cambridge: Polity Press.
- Ortner, Sherry B. (1974): Má se žena k muži jako příroda ke kultuře? In Oates-Indruchová, Libora ed. (1998): *Dívčí válka s ideologií: klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 91–114.
- Reiter, Rayna R. ed. (1975): *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press.

- Rosaldo, Michelle Zimbalist (1980): *Knowledge and Passion: Ilongot Notions of Self and Social Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosaldo, Michelle Zimbalist – Lamphere, Louise eds. (1974): *Woman, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Rubin, Gayle (1975): The Traffic in Women: Notes on the „Political Economy“ of Sex. In Reiter, Rayna R. ed. *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press, s. 27–62.
- Sanday, Peggy R. (1981): *Female Power and Male Dominance: On the Origins of Sexual Inequality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spender, Dale (1980): Jazyk z dílny mužů. In Oates-Indruchová, Libora ed. (1998): *Dívčí válka s ideologií: klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 238–258
- Spivak, Gayatri (1988): Can the Subaltern Speak? In Nelson, Cary – Grossberg, Lawrence eds. *Marxism and the Interpretation of Culture*. London: Macmillan, 271–313.
- Stoller, Robert (1968): *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity*. New York: Science House.

AUTOR

Soukup, Václav, český kulturolog a antropolog, vedoucí Katedry kulturologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde přednáší základy sociální a kulturní antropologie, kulturologie a paleoantropologie. Patří k zakladatelům interdisciplinárně koncipovaného studijního oboru kulturologie a průkopníkům biokulturologie. Svě názory na předmět, metody a dějiny antropologie shrnul v knihách *Dějiny antropologie* (2004) nebo *Antropologie: teorie člověka a kultury* (2011).

Kontakt: PhDr. Václav Soukup, CSc., Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: Vaclav.Soukup@ff.cuni.cz.

Auto-pop: Vášnivé a osudové spojení automobilu a populární hudby

Markéta Poláková¹, Adéla Šeredová Purschová²

¹ *Lokální a regionální studia, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i.*

² *Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*

Do redakce doručeno 25. srpna 2012; k publikaci přijato 12. listopadu 2012

AUTO-POP: PASSIONATE AND FATAL CONNECTION BETWEEN CAR AND POP MUSIC

ABSTRACT The subject of this paper is an analysis of automobile theme in pop music. Automobile overcomes its utilitarian function and becomes the subject of the desire, worship and social prestige more than other artefacts for everyday use. It is not extraordinary, that automobile also has entered music and we can find the automobile theme in many songs texts or video clips, where it appears in several key and recurrent levels. One particular chapter of this paper concerns how music influences driving or what automobiles music icons own. The end of this paper concerns some of music experiments with automobile, where it has function of music instrument.

KEY WORDS automobile; music; songs texts; video clips; music icons

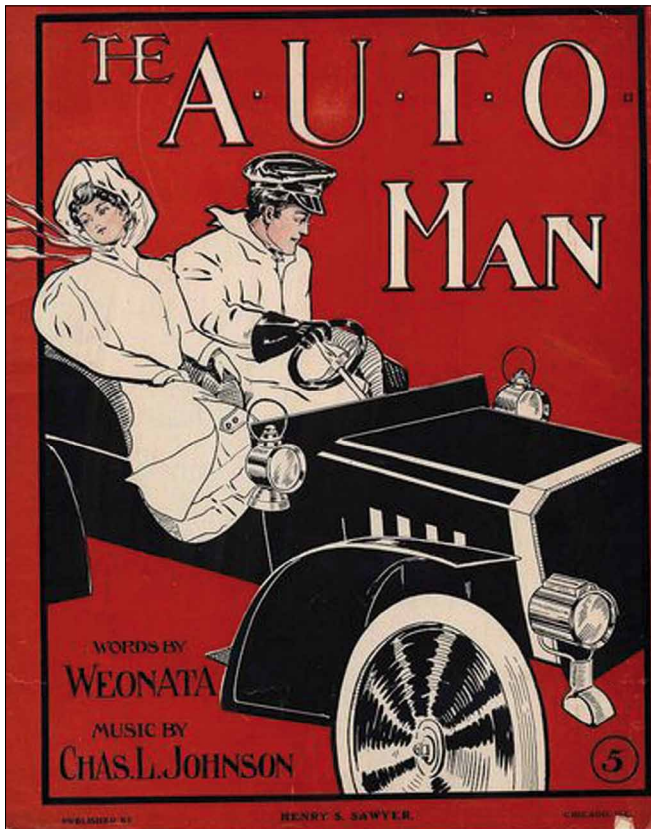
ABSTRAKT Předmětem studie je analýza motivu automobilu v populární hudbě. Automobil překračuje svoji utilitární funkci a stává se předmětem touhy, uctívání i sociální prestiže více než jiné předměty každodenního užívání. Nelze se tedy divit, že vstoupil i na pole hudby a jeho motiv můžeme najít nejen v textech písní či hudebních videoklipech, v nichž je možné sledovat několik ústředních a opakujících se témat. Samotnou kapitolou tvoří vliv hudby na řízení automobilu či fenomén slavných vlastníků výjimečných vozů. V závěru studie představíme některé z experimentů, ve kterých se pod rukou umělců sám automobil stal hudebním nástrojem.

KLÍČOVÁ SLOVA automobil; hudba; texty písní; videoklipy; hudební ikony

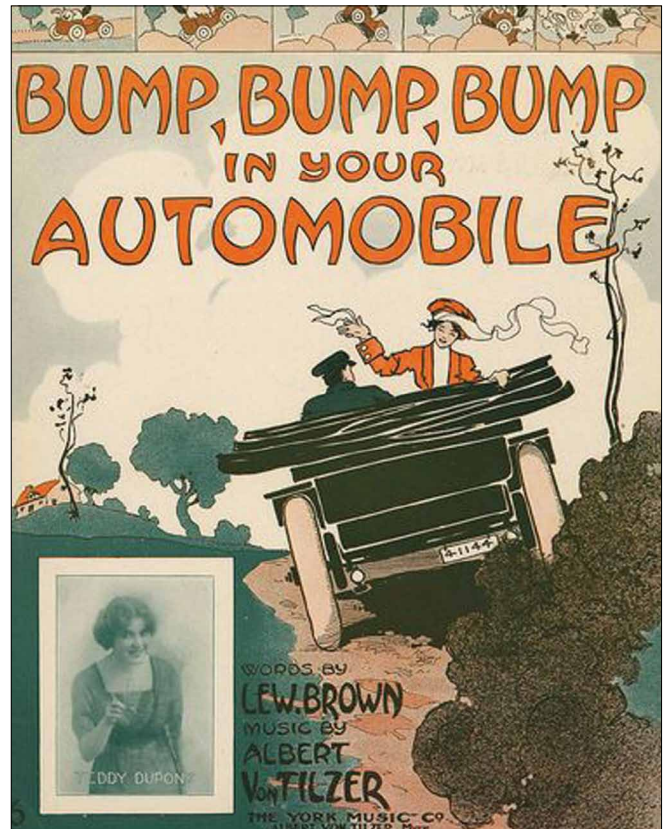
HUDBA A ŘÍZENÍ AUTOMOBILU

Hudbu lze považovat za jedno z nejemocionálnějších umění. Stává se účinným prostředkem k vyvolání vzpomínek na různá životní období, osoby či místa, které měly pro každého jedince zvláštní význam, zejména když se jednalo o situace se silným citovým prožitkem. Vedle toho hraje roli hlasitost a tempo hudby. S hlasitou a rychlou hudbou si posluchač asociuje jevy, v nichž je obsažena silná energie, a proto je na tento druh hudby odpovídající emocionální reakcí excitace. Jedním z cílů regulace emocí pomocí hudby je touha cítit se lépe – mít dobrou náladu (hédonická motivace). Dochází ale k případům, kdy hudba naopak udržuje posluchače ve špatné náladě nebo ji dokonce o něco zhorší. Podle amerického muzikolo-

ga Leonarda B. Meyera (1918–2007) však při poslechu hudby neprožíváme skutečné emoce, hudba pouze popisuje emoci, o které soudí, že ji daný úsek hudby vyvolává (podle Franěk 2005, 173). Posluchač má obecnou představu o emocionálním působení hudby a očekává, že sám bude tímto způsobem na hudbu reagovat, a proto již při prvních hudebních tónech posluchačovo očekávání spouští určitou emocionální reakci doprovázenou příslušnými fyziologickými změnami (Franěk 2005, 173). Podle britského psychologa Johna A. Slobody (narozen 1950) hudba nevytváří ani nemění emoce, ale spíše umožňuje přístup k prožitku emocí, které člověk již na určitém stupni prožívá, ale není si jich zcela vědom (Franěk 2005, 174). V poslední době se rovněž objevují diskuse na téma, zda dlouhodobý poslech určitých druhů hudby nevede k agresiv-

Obr. 1. Prestiž vlastnictví automobilu ukazovala píseň *The Auto Man* z roku 1906. Pramen: http://amhistory.si.edu/onthemove/collection/image_831.html

Obr. 2. Humorně laděná píseň *Bump, Bump, Bump in Your Automobile* vznikla v roce 1912. Pramen: amhistory.si.edu/onthemove/collection/image_830.html

nímu či asociálnímu chování. Nejčastěji se v této souvislosti hovoří o rockové hudbě či o heavy metalu a rapu. Například výzkum kanadských psychologů Davea Mirandy a Michela Claese (2007, 2009) ukázal, že obliba rapu byla obecně celkově spjata s deviantním chováním (násilí, krádeže, drogy). Podobně také výzkumy zaměřené na hudbu žánru techno a reggae ukázaly souvislost s častějším požíváním alkoholu a drog. Hudební nahrávky těchto žánrů mnohdy dávají alkoholu a ilegálním drogám odlehčující či humorizující tón, a tak v očích posluchačů mohou snižovat závažnost užívání těchto návykových látek (Gruber a kol. 2005).

O tom, jestli hudební preference vyvolává antisociální chování, nebo jej spíše následuje, se však stále vedou mezi odborníky debaty. V současné době je automobil možná nejčastějším místem pro poslech hudby. Hudební přehrávač je dnes považován za základní vybavení automobilu a tak se nabízí otázka působení hudby na emoci při řízení. První pokusy s instalací rádií do automobilů se datují do 30. let minulého století, kdy amatérští nadšenci upravovali běžná rádia a montovali si je do svých vozů. Jedno z prvních komerčně úspěšných autorádií v historii bylo autorádio „Motorola“. To bylo představeno v roce 1930 společností Galvin Manufacturing Corporation. Autorem pojmenování autorádia, které ve svém názvu vyjadřovalo „zvuk v pohybu“, byl Paul Galvin. Rádio Motorola stálo přibližně 120 dolarů včetně příslušenství a montáže, což byla

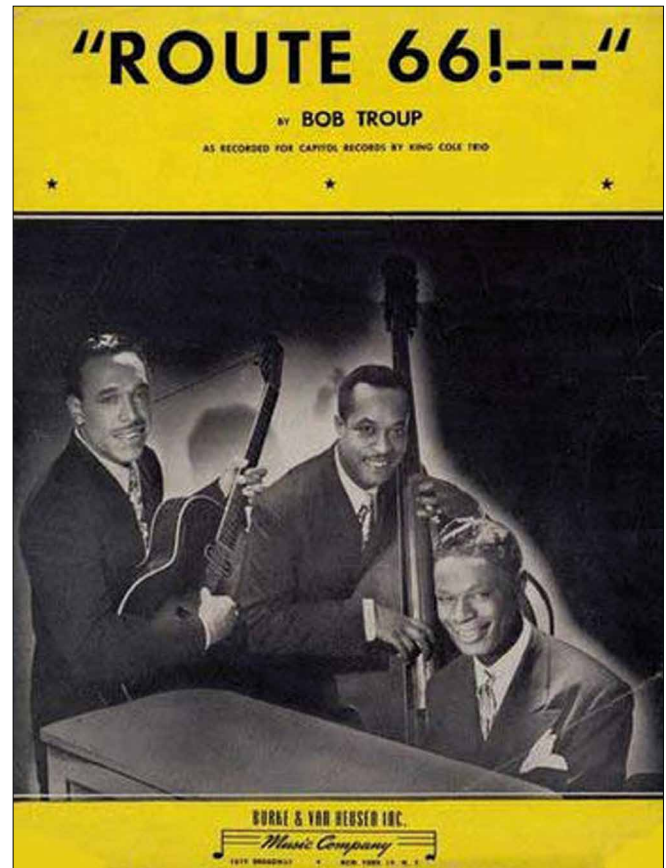
ve srovnání s konkurencí, která vyráběla na míru navržená zařízení, velice příznivá cena.

V souvislosti s automobily se mnohdy uvádí, že lidé, kteří poslouchají při řízení divokou a hlasitou hudbu, jsou náchylnější k nehodám více než ti, kteří poslouchají klidnější skladby. S rostoucím tempem a častým střídáním akordů pak mají lidé větší tendenci jezdit rychleji (Brodsky 2001, 237) a při jízdě riskovat (Havlík 2005, 178). Je prokázáno, že pokud řidič poslouchá příliš dynamickou hudbu, aniž by si to uvědomoval, má podvědomě tendenci jezdit ve stejném stylu. Hudba však může působit i pozitivně – zejména během monotónní jízdy, kdy může pomoci zažehnat únavu a povzbudit pozornost. Ať už tedy působí poslech hudby pozitivně či negativně, rozhodně nelze vliv hudby při řízení automobilu podceňovat, jako jeden z faktorů, který působí na náladu a chování za volantem.

PÍSNĚ O AUTECH

Stěžejním tématem této studie je však zejména analýza textů v písních populární hudby, které se dotýkají motivu automobilu. Automobil je předmětem touhy, uctívání i součástí prestiže jednotlivých lidí více než jiné každodenní předměty. Nelze se tedy divit, že lidé svoji vášeň k autům přenesli do hudby a automobil tak zaujal významné postavení v tex-

tech mnoha hudebních skupin a zpěváků. Téma cestování a dopravy hrálo významnou roli v šíření populární hudby zejména v prostorově rozlehlých Spojených státech amerických (Davidson 2012). Koncem 19. století to byly zejména vlaky a rozsáhlá síť železnic, jejichž prostřednictvím mohli hudebníci cestovat mezi městy. Brzy se však začala prosazovat dominantní pozice automobilů. Jejich rychlost, krása a síla se stala předmětem opěvování mnoha hudebníků. V prvních textech byl kladen důraz zejména na vyjádření pocitu, že vlastnictví automobilu bylo prestižní a módní záležitostí, tak jak to například ukazovala v roce 1906 píseň *The Auto Man* (Davidson 2012) (obr. 1). Některé písně se vyrovnávaly s faktem stinných stránek automobilů – jejich poruchami, špatnými silnicemi, nehodami. Kurátorka expozice *America on the Move* (česky *Amerika v pohybu*) z washingtonského Muzea americké historie Janet Davidson jako příklady těchto písní uvádí humorně laděné *Get Out and Get Under* z roku 1913 či *Bump, Bump, Bump in Your Automobile* z roku 1912 (obr. 2). V *Get Out and Get Under* je nastíněna frustrace zamilovaného páru, když se muž dívku snad „tucetkrát pokoušel obejmout a políbit, ale ten zatracený motor stále vynechával“. V *Bump, Bump, Bump in Your Automobile* zase hlavní protagonista příběhu Willie Green bere svoji snoubenku Molly May na projíždku automobilem. Cestu ale komplikuje kamenitá cesta a vystrašená Molly vykřikuje: „Přestaň jezdit po těch kopcích. Zastav! Podívej se, najíždíme na kámen! (Oh, Willie, zlato, zařaď správnou rychlost!) Vyskoč, vyskoč, vyskoč, vyskoč ze svého automobilu.“ Stejně tak je v této písni zdůrazněno, že ženy byly přitahovány muži, kteří vlastnili automobil: „Molly May prohlásila, že miluje Willieho Greena. A nejmíc ze všeho na něm miluje tu mašinu.“ Automobil byl pak také stále více zmiňován v souvislosti s namlouváním párů. Již z roku 1899 pochází píseň Alfreda Dixona s názvem *Love in an Automobile*, která vyjadřovala, že nápadník měl u dívek větší úspěch, když jim navrhl: „Nechtěla bys jet na líbánek v útulném automobilu? Když slyšela tuto nabídku, bez obav po ní s radostí skočila. Odpověděla pouze otázkou: Oh, řekni, chlapče, kdy?“ Další podobně laděné písně, které v sobě nesly motiv dvoření se dívce skrze automobil, byly například *Take Me Out for a Joy-Ride* či *Come Take a Ride in My Auto* (Hillstrom – Hillstrom 2006, 239). V některých písních byly automobily a ženy shodně považovány za objekty touhy (například *The Automobile Girl*, *The Motor Girl*, *My Auto Lady* či *Motor Maid*). Muži, kteří vlastnili automobily, jež pak mohli využít k navázání intimních vztahů, ale také mnohdy vyvolávali ve společnosti úzkost kvůli obavám z morálního vývoje svobodných mužů a žen a jejich případného nemanželského sexu (Davidson 2012). Některé písně vyložené varovaly před nebezpečím, které plynulo z pozvání na projíždku automobilem – typickým příkladem je *Keep Away from the Fellow Who Owns an Automobile* nebo *Come Take a Trip in My Automobile* (1912), ve které hlavní protagonista písně Billie Jones obtěžuje ženy na ulici a nabízí jim, aby se s ním projeely v autě: „Nepojedeme daleko, jen kousek od bulváru. Je tu místo pro Vás i mě, šťastný, šťastný pár budeme. Dovezu Vás domů v osm nebo v devět. Pojďte a budeme se mít skvěle.“

Obr. 3. Slavný singl *Route 66*. Pramen: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Kingcoletrioroute66.jpg>

Nezodpovědný Billie ale slib nedodrží a dívky doveze domů až ve tři ráno. A tak píseň končí větou: „Utíkají, když vidí, že se blíží se svým úžasným a skvělým automobilem.“ Z roku 1927 pak pochází píseň *Get Em in a Rumble Seat*, která otevřeně boří veškeré tradiční namlouvací procesy. Tzv. „rumble seat“ představovalo sedadlo, které se mohlo rozložit v zadní části automobilu. Chlapcům se pak v této písni radí: „Teď se jenom přitulil, a oh, chlapče! Jak se cítíš? Nemusíš se už bát, když je (dívky) miluješ, už nejsi za volantem. Je to přitažlivé být na zadním sedadle. Je to skvělý vynález...“ Předmětem obsahu písní se stávalo i automobilové palivo, jak ukazuje například píseň *Gasoline* z roku 1913. Slova této písně opěvují ctnosti benzínu, který se stal pro mnohé lidi nejvzácnějším darem, za který neváhali utratit poslední dolary ze svého platu: „Benzin, benzin, všude kam jdete, tak ho cítíte. Zdá se, že to vykřikuje každý motor. Benzin, benzin! Je to volání, které se ozývá z Tvých snů. Benzin, benzin!“

Snad jedna z nejslavnějších písní o řízení automobilu je pak *Route 66* (obr. 3). Když americký jazzový pianista, zpěvák a skladatel Nat King Cole (1919–1965) zpíval tuto píseň, zkomponovanou roku 1946 Bobbym Troupem (1918–1999), byla tato silnice důležitou dopravní tepnou spojující střed USA se západním pobřežím: „No, tak jestli tě někdy napadne vyrazit autákem na západ, jeď po té mé cestě, to je silnice – ta nejlepší, vem to přes Route 66. Jó, ta se táhne z Chicaga až

do L.A. a to je víc než 2000 mil, vem to přes Route 66.“ Troupa inspirovala k složení této písně jeho cesta z Pennsylvánie do Los Angeles. V jednom rozhovoru přiznal, že věta „vem to přes Route 66“ (v originále „Get your kicks on Route 66“) k němu přišla snadno, stejně jako melodie celé písně, ale se zbytkem textu měl problémy. Ze zoufalství pak prázdná místa v textu písně zaplňoval názvy hlavních měst a obcí, na které cestovatel po Route 66 narazí. Původní verze od Colea byla mnohokrát přezpívána a opakovaně se stávala oblíbenou hudební kulisou filmů ve scénách týkajících se jízdy autem a řízení. Mezi významnými interprety, kteří tuto píseň zařadili do svého repertoáru, byli například Rolling Stones, Chuck Berry, Jerry Lee Lewis, Natalie Cole (dcera Nat King Cola), Van Morrison či Depeche Mode (viz <http://www.r66.cz>).

V následujícím textu není možné podstoupit analýze všechny písně, které se dotýkají automobilu, proto se v této studii zaměříme zejména na ty, které jsou podle našeho významu nejpodstatnější – ať již z hlediska témat, jež se v nich objevovala, či významných interpretů, pro jejichž tvorbu byl motiv automobilu zásadní.

Automobil jako téma

U některých zpěváků či hudebních skupin se automobil stává opakujícím tématem, které je přenášeno do mnoha významových rovin. Několik písní o automobilu můžeme nalézt v tvorbě amerického zpěváka, skladatele a jednoho z průkopníků rock and rollu Chucka Berryho (narozen 1926). Například v písni Maybellene z roku 1955 vypráví příběh o dívce, která podvádí svého muže. Berry popisuje, jak se hlavní hrdina písně snaží Maybellene dostihnout ve svém Fordu V8, zatímco ona mu ujíždí s mužem v cadillacu: „Já a ten cadillac byli jsme na sebe nalepení. Maybellene, proč jsi nebyla upřímná? A znova ses začala chovat tak jako dřív?“ Další Berryho píseň No Money Down (1955) je inspirována jeho příhodou z mládí, kdy si chtěl koupit své první auto – Ford V8, za který měl zaplatit 10 dolarů na ruku a pak každý měsíc splácet 5 dolarů. Tato píseň je podnícena nabídkami prodejců, jichž se mu dostávalo, když si kupoval několik svých prvních vozů. V písni nastiňuje proces výběru automobilu, včetně těch nejnáročnějších požadavků, které si původně stanovoval: „Chci posilovač řízení a výkonné brzdy. Chci silný motor... chci také klimatizaci a automatickou regulaci teploty.“ Tyto požadavky však neodpovídaly jeho finančním možnostem a musel se vzdát představ ohledně vlastnictví cadillacu či žlutého kabrioletu. V závěru písně pak po veškerém vyjednávání Berry prohlašuje: „Mám své auto. Mířím si to na silnici. Žádné peníze na ruku. Nemusím se bát, jestli rozbiju tenhle oprýskaný Ford.“

V písni You Can't Catch Me z roku 1956 (k nejúspěšnějším coververzím této písně patří podání skupiny Rolling Stones či Johna Lennona¹) Chuck Berry přináší oblíbené téma rychlého

automobilu, který se může alespoň v jeho představách proměnit v létající stroj: „Koupil jsem si zbrusu nové na zakázku vyrobené vzdušné auto. Bylo to létající auto, se silným motorem a ukrytými křídly. Zmáčkněte tlačítko a můžete jej slyšet létať.“ Berry svoje létající auto něžně pojmenovává Maybellene (stejně jako svoji výše zmiňovanou píseň z roku 1955): „Přilepí se jako med, bude má láska. Nejsladší věc, kterou jsem kdy viděl. Budu jí říkat Maybellene.“ V roce 1964, v době kdy byl Chuck Berry ve vězení a skutečně tedy neměl kam jít, přichází s písní s názvem No Particular To Go. Ta má nádech nenaplněné potence noci, kdy hrdina písně není schopen povolit bezpečnostní pás své spolujezdkyně: „Nebylo žádné konkrétní místo kam jít, tak jsme zaparkovali u cesty na Kokomo. Noc byla mladá a měsíc jasný, tak jsme se rozhodli, že půjdeme na procházku. Umíte si představit, jak jsem se cítil? Nebyl jsem schopen rozepnout její bezpečnostní pás.“ V písni Dear Dad z roku 1965, která má formu dopisu syna otci, žádá syn, aby mu otec koupil nové auto: „Drahý tatínku, nerozčiluj se z toho, o co Tě chci požádat. Mohl bys mi k příštímu semestru dát nové auto? Tohle už je k ničemu. Na široké dvoupruhové silnici bych mohl stejně tak jít pěšky, jako řídit tenhle starý Ford.“ Syn vyjmenovává argumenty, kterými se snaží na otce zapůsobit – jeho původní automobil už je zastaralý, neovladatelný a nebezpečný. Celá píseň dostává další dimenzi, když se z poslední sloky dozvídáme, kdo vlastně onen syn je. „Tak tati posli peníze. Podívej se, co vidím. Pokus se najít cadillac – šedesát dvojku či trojku. Prostě něco takového, s čím nebudeme muset mít obavy vyrazit na silnici. S láskou Tvůj milovaný syn Henry Junior Ford.“

Automobil je častým tématem také pro amerického folkového kytaristu a zpěváka Bruce Springsteena (narozen 1949). Snad v neznámější Springsteenově písni na dané téma Pink Cadillac z roku 1984 (první akustická verze pochází z ledna 1982²) je podobně jako například v písni Little Red Corvette (obr. 7) či Mustang Sally (viz níže) cestování automobilem možné interpretovat jako metaforu pro sexuální aktivitu. Cadillac se zde stává nástrojem, kterým žena svádí muže –

z důvodu podobné melodie a textu s You Can't Catch Me – Lennon zpívá: „Here come ol' flattop, he come groovin' up slowly' a Berry „Here come a flattop, he was movin' up with me“. Lennon to popřel s tím, že v jeho textu mají daná slova jiný význam. Nakonec Lennon musel slíbit, že natočí tři písně, na které pak vlastnil výhradní autorská práva vydavatel Berryho.

2 Vedle Springsteenova originálu existuje i několik „ženských verzí“ podání této písně. Americká zpěvačka Bette Midler (narozena 1945) plánovala zařadit píseň Pink Cadillac na svém turné v letech 1982–1983. Springsteen však zablokoval uvedení její verze s tím, že tato píseň není pro ženy. Nakonec Midler vydala v roce 1984 videozáznam z koncertů s názvem Art and Burst, kde píseň Pink Cadillac zazněla hned na začátku. Někdy je nesprávně označována za interpretku této písně rovněž americká zpěvačka Aretha Franklin (narozena 1942), která v písni Freeway of Love z roku 1985 používá podobné metaforické vyjádření spjaté s růžovým cadillacem jako Springsteen: „Vydáváme se na projížďku po dálnici lásky v mém růžovém cadillacu.“ V polovině 80. let nahrála píseň Pink Cadillac také americká zpěvačka Natalie Cole (narozena 1950).

1 John Lennon je s Chuckem Berrym díky této písni spojován i v negativnějším pohledu. Po té, co nahrál píseň Come Together byl vydavatelstvím Chucka Berryho obviněn z porušení autorských práv

podobně jako biblická Eva svedla Adama jablkem, láká žena muže na svůj růžový cadillac se sametovými sedačkami: „Dobře, a teď zpátky k Bibli. Pokušení vždycky přicházejí. Vždycky je tu něco lákavého. Někdo si dokáže uvědomit, že je v tom něco špatného. Fajn, svádějí Tě stříbrem, a svádějí Tě zlatem. A svádějí Tě rozkošemi, kterých se lidské tělo dokáže zdržet. Říká se, že Eva pokoušela Adama jablkem, ale to není to, na co jsem skočil. Byl to její růžový cadillac.“ V některých částech písně se objevují přímé sexuální narážky – je to zejména věta: „Miluji Tě pro Tvůj růžový cadillac“, která mohla být vnímaná jako skrytý odkaz na vaginu. Stejně tak má erotický nádech věta: „Zlato, jsem zvědavý, co provádíš na zadním sedadle svého růžového cadillacu.“

Springsteenova píseň *Racing in The Street* z roku 1978 vyjadřuje touhu amerických mužů po svobodě, kterou jim poskytuje řízení rychlých automobilů. Ústřední postavou písně je muž, jehož stěžejní pýchou a radostí je Chevy Chevelle 69, kterou zrekonstruoval se svým kamarádem. S tímto automobilem jezdí mezi městy a závodí s ním za peníze proti ostatním závodníkům na severovýchodě Spojených států. Vypravěč v této písni rozlišuje lidi na ty, kteří se „vzdají života a postupně začínají pomalu umírat“ a ty, kteří podobně jako on hledají další naplnění, což je v jeho případě pouliční závodění. Ve skutečnosti však může být toto závodění vnímáno jako prostředek úniku před zodpovědností (v kontrastu s níže uvedenou písní Tracy Chapman „Fast Car“, kdy hlavní hrdina k odpovědnosti právě prostřednictvím rychlé jízdy směřuje). Přítelkyně hlavního protagonisty ale jeho sny příliš nesdílí, má o něho starosti a potýká se s mučivými depresemi: „Zírá do noci prázdnýma člověka, který nenávidí pro co se narodil.“ Příběh však končí nadějným zvoláním vypravěče, který se snaží pomoci dívce s bojem proti jejím démonům a dodat jí naději: „Dnes večer se miláčku vydáme k moři a smyjeme všechny hříchy z našich rukou.“

Další píseň Bruce Springsteena z roku 1980 *Cadillac Ranch* je inspirovaná dílem umělecké skupiny Ant Farm, které se nachází u zbytků slavné silnice Route 66 na předměstí města Amarillo v severním Texasu. Na poli nedaleko hlavního tahu I-40 stojí řada deseti z poloviny do země zapuštěných cadillaců z let 1949–1963, které mají turistům připomínat zašlou slávu americké popkultury a pomíjivost „života“ těchto legendárních automobilů. Neobvyklý monument byl vytvořen v roce 1974, původní jednobarevný nátěr je dnes pokryt stovkami barevných nápisů a obrazců, jež zde zanechávají mnozí návštěvníci: „Cadillac, Cadillac. Dlouhý a temný, lesklý a černý. Zapněte motor a nechte jej řvát. Vtrhněte na dálnici jako velký starý dinosaurus. James Dean v tomhle Mercury '49, Junior Johnson projíždí lesem v Karolíně³, dokonce Burt Reynolds v tom černém Trans-Am, všichni se scházejí na Cadillac Ranch.“

Springsteenova melancholická píseň se špatným koncem *Wreck on the Highway* pochází ze stejného roku jako *Cadillac Ranch*. Text písně popisuje příběh muže, který je svéd-

3 Junior Johnson (narozen 1931) je legendární jezdec závodu NASCAR, který mezi lety 1955–1966 vyhrál 50 závodů.

kem automobilové nehody, když se za deštivé noci vrací domů z práce: „Byla tam krev a kolem všude sklo. A nebyl tam nikdo, jenom já. Déšť prudce padal, tak těžký a studený. Viděl jsem mladého muže na okraji silnice, naříkal: „Pane, můžete mi pomoci?“ Hrozivý obraz se muži neustále vracel, pomýšlel na přítelkyni mladého muže a na policistu, který ji přijde ohlásit jeho smrt, stejně tak se nemohl vyhnout myšlenkám ohledně své vlastní smrtelnosti.“

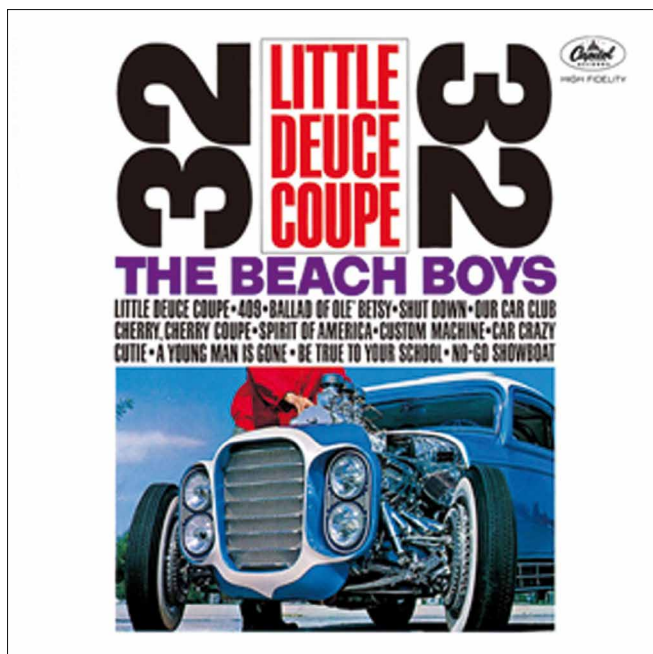
Radost z jízdy a rychlosti

Jedním z výrazných témat, které se v textech písní opakovaně objevuje, je opěvování rychlosti automobilů. Ať už šlo o pouhý popis radosti z cesty automobilem a rychlé jízdy, její vyjádření v amatérském až profesionálním závodění či přenesenou prezentaci vlastního mužství, jehož prostřednictvím se muž snažil získat pozornost dívky/dívek. V písních se objevovalo vychvalování úžasných vzhledových i technických parametrů, které daný vůz měl. Samotná „rychlost“ pak s sebou přináší i varování, ať už v podobě faktického zvýšeného rizika nehody či v metaforickém porovnání zrychleného způsobu života, v němž člověk ztrácí sám sebe.

Tak například nejslavnější skladba amerického zpěváka Charlieho Ryana (1915–2008) *Hot Rod⁴ Lincoln* vypráví o chlapci a jeho neskonale rychlém automobilu. V písni je *Hot Rod Lincoln* popisován jako „nadupaný“ model s osmi válci, se schopností dosáhnout nejvyšší možné rychlosti, který není možné zastavit. Hlavní protagonista se neubrání jeho vábení a přestal vnímat veškeré zábrany a překážky, které by mohly zabránit v jeho „letu“. Nakonec ho v rychlé jízdě zastaví a následně zatknou policisté. „Zatkli mě a dali do vězení. A já zavolal tátovi, aby za mě zaplatil kauci. A on řekl: „Synu ty mě dovedeš k pití, pokud nepřestaneš jezdit s tímhle *Hot Rod Lincolnem*.“ Tato píseň byla nahrána roku 1955 v reakci na skladbu *Hot Rod Race* napsanou Georgem Wilsonem pro Arkie Shibleyho & Mountain Dew Boys, která byla hitem roku 1951. V jejím textu se hovoří o závodě mezi vozy Mercury a Ford v kalifornském San Pedru. První verze skladby z roku 1950 se stala základem série písní na téma „Hot Rod“, jež se objevovaly s cílem zopakovat prvotní úspěch z 50. a 60. let.

Motiv pouličních závodů přináší píseň *Little Deuce Coupe* z roku 1963 od slavné americké skupiny Beach Boys (obr. 4). Tyto závody byly populární zejména v 60. letech 20. století v jižní Kalifornii. Automobilem v názvu písně pak byl model Fordu z roku 1932 (deuce označuje „dvojkou“ v letopočtu jeho vzniku), který disponoval velkým V8 motorem. Podobně jako v již výše zmiňované písni Chucka Berryho *You Can't Catch*

4 Zejména ve Spojených státech amerických populární typ automobilu „Hot Rod“ označoval v průběhu 30. a 40. let minulého století automobily, kterým byl různými úpravami motoru zvyšován výkon tak, aby mohly dosáhnout co největší rychlost na rovných tratích. Původ tohoto názvu není zcela jasný, je možné, že vychází z vysokého výkonu motoru a ze změny zdvihu klikového hřídele, mohl ale také vzniknout zkrácením názvu „hot roadster“, tedy typu automobilu roadster, který byl upravován k vyšší rychlosti.

Obr. 4. Beach Boys a jejich *Little Deuce Coupe*. Pramen: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:LittleDeuceCover.jpg>

Me je rychlost automobilu přirovnávána k pocitu svobodného létání. Dokonalost vozu je pak zdůrazňována slovy: „Dobrá, nechci se vychloubat, ale mám ta nejrychlejší kola ve městě. Nikdo by se neměl ani pokoušet ke mně přiblížovat, protože kdyby měla křídla, určitě by mohla létat. Je to moje ‚Little Deuce Coupe‘, vy ani nevíte, co mám.“ Zajímavostí v textu písně je výraz „pink slip“⁵, který označoval vlastnictví papírů daného automobilu. „Racing for Pinks“ tak znamenalo, že vítěz na konci závodu získal vozidlo svého protivníka. V písni *Little Deuce Coupe* se tedy říká, že pokud nechcete věřit, že je automobil skutečně tak rychlý, jak vychloubač tvrdí, vsadí se s vámi o všechno, co máte. Tematicky podobné jsou i další písně od Beach Boys, které se objevily na stejném albu jako *Little Deuce Coupe* – například *Car Crazy Cutie*, *Cherry, Cherry Coupe* či *409*.

Z roku 1991 pochází píseň *Black Sunshine* od americké heavy metalové kapely *White Zombie*, která vypráví o automobilovém závodu s Fordem Mustangem, který má přezdívku „*Black Sunshine*“. Na realizaci písně spolupůčinkoval i zpěvák Iggy Pop (narozen 1947), který v jejím „intru“ pronáší větu: „Pevné sevření kol, jeho klouby zbledly touhou. Kola jeho Mustangu explodovala jako šnek na čtyřicáté páté. Skutečná smrt: 400 koní z maximálního výkonu za mrazivé noci. Taková je ‚*Black Sunshine*‘.“

Americká alternativně rocková skupina *Cake* v roce 1996 vystoupila s písní *The Distance*, která vypráví o řidiči závodního automobilu, který touží za každou cenu vyhrát. Jak pouka-

5 Pro lepší porozumění uvádíme i původní znění anglického textu: „And if that aint enough to make you flip your lid. There's one more thing, I got the pink slip daddy.“

zuje i hudební videoklip k písni, význam textu může být metaforickým přiblížením k úsilí dosáhnout úspěchu v jakékoli lidské činnosti, která může hraničit až s nebezpečným workoholismem a posedlostí po vítězství, kvůli čemuž si člověk přestává uvědomovat, že trofej, pro kterou závodil, si již dávno odnesl někdo jiný: „Když dosáhne cíle, vlajka označí konec závodu. Fanoušci vstanou a odjíždí z města. Aréna je prázdná, až na jednoho muže. Stále řídí a snaží se, aby jel co nejrychleji. Slunce zapadá a měsíc vychází. A už dávno někdo odešel s pohárem. Ale on stále řídí, snaží se a projíždí zatáčkami. A myslí na někoho, pro koho stále hoří. Chce zvítězit, chce dosáhnout rychlosti.“ Stejně tak mu toto závodění se sebou samým narušuje i mezilidské vztahy, což je v této písni vyjádřeno nastíháním situace jeho přítelkyně, která je „úplně sama ve chvílích, kdy ho potřebuje“.

Prezentace rychlého automobilu v obrazu vlastního mužství se objevuje v písni z muzikálu *Pomáda* (1978) *Grease Lightning* (v českém překladu jako „*Náš auták*“). Scéna ze slavného muzikálu, jehož symbolem byly napomádované vlasy, *cadillac* a *rock and roll*, zavádí posluchače do prostředí autodilny, ve které skupina dospívajících chlapců sní, že si vyrobí automobil s rychlostí kulového blesku, na který nalákají jakoukoli dívku, když budou chtít: „Jo náš auták ten bude mistr na dráze, já říkám, jo náš auták i v soše vzbudí extáze. Je tutovkou, ať holky řvou, ty jsi náš auták! Jo náš auták ten bude mistr USA. Já říkám: jo náš auták pak do muzea pověsej. Benzínu kapka, je buchtolapka, zahoukám a každou mám. Holka jak sen, už nechce ven – veze ji auták.“

Určitou futuristickou vizi budoucnosti, ve které jsou mnohé modely automobilů pro svoji „nebezpečnost“ zakázány tzv. „motoristickým zákonem“, nastiňuje píseň kanadské rockové skupiny *Rush Red Barchetta* (1981). Píseň byla inspirována futuristickou povídkou Richarda Fostera *A Nice Morning Drive* (česky „*Krásná ranní projížďka*“), která byla uveřejněna v magazínu *Road & Track* v listopadu roku 1973. Text popisuje, jak si strýc vypravěče jeden z těchto ilegálních vozů, tajně skrytý ve stodole venkovské farmy, ponechal. Oním vozem byla červená sportovní barchetta, jež byla uchovaná ve stejně dokonalém stavu jako před padesáti lety. Každou neděli se pak vypravěč tajně vydával na farmu, aby se projel starým automobilem po okolí. Během jedné takové projížďky se setkal s velkým lesklým vzdušným automobilem („*alloy air car*“ – což by mohlo označovat policii), které jej začalo pronásledovat. Brzy se k němu přidalo ještě další podobné auto a společně jej pronásledovali, a to až do té doby, než se mu podařilo přejet přes most, který byl příliš úzký pro mohutné vzdušné automobily. Píseň končí, když se vypravěči podaří bezpečně vrátit na farmu: „Dostal jsem zoufalý plán, díky úzkému mostu, uvěznil jsem obry na druhém břehu. Rychle jsem jel zpátky na farmu, snít se svým strýcem v bezpečí u krbu.“

V opozici k rychlým „hot rod“ stály takzvané „lowridery“. Píseň *Low Rider* složila skupina *War* a poprvé se objevila na jejich albu z roku 1975 *Why Can't We Be Friends?*. V této písni pojmenování „lowrider“ neoznačuje pouze druh automobilu s nízkým podvozkem, ale rovněž určitý typ subkultury majitelů těchto automobilů. Její podstatu vyjadřuje samotný text

písně: „Low Rider řídí trochu pomaleji. Low Rider je skutečný chodec. Low Rider zná každou ulici yeah! Low Rider jediný to splňuje yeah! Low Rider nepoužívejte teď žádný plyn. Low Rider nejezděte příliš rychle.“ Vedle toho se zde ale objevovaly verše jako „udělej si malý výlet“ či „Low Rider je o něco vyšší“, které byly mnohými posluchači interpretovány jako zážitky z požití drog. Bubeník skupiny Harold Brown však tuto asociaci popíral s tím, že tyto interpretace jsou uměle vytvořené a poukazoval na to, že většina lowriderů pracuje jako automechanici, takže si nemohou vydělat dostatek peněz na drogy a veškeré finance vkládají do svých automobilů. To, že je „Low Rider o něco vyšší“ pak má vyjadřovat hrdost majitele na svůj automobil a způsob, jakým si řidič vychutnává jízdu. Původ tohoto druhu automobilu je u mexických přistěhovalců nazývaných „Chicanos“ na jihozápadě USA, mezi nimiž se objevila v průběhu 30. let touha vlastnit automobil, se kterým by si vychutnali pomalou jízdu po silnicích. Na základě toho se pak později vytvořilo motto všech lowriderů: „low and slow“ (španělsky „bajito y suavecito“). Zpočátku se efektu snižování dosahovalo vkládáním pytlů s pískem do kufru, později si řidiči zkracovali tlumiče, či dokonce řezali sloupky, snižovali střechy. Na tyto a jiné podobné „úpravy“ pak v roce 1958 reagoval zákon, který říkal, že se na silnici nesmí objevit žádný vůz, který by měl jakoukoli část nižší než je límec jeho ráfků. V roce 1959 se ale díky automechanikovi Ronu Aguirremovi podařilo zákon obejít. Pomocí systému hydraulických čerpadel, pump a ventilů se mohla výška vozidla upravit pouhým přepnutím ovladače. Jedním z prvních automobilů, který se hodil pro instalaci hydraulického podvozku, byl Chevrolet Impala z roku 1958, který dodnes patří mezi nejoblíbenější vozidla pro lowridery.

Z lowridingu se postupem času vytvořil určitý životní styl a kolem roku 1990 začal být jedním z elementů mladé rapové a hip-hopové scény západního pobřeží. „Lowriderové“ vozy se stávají důležitou součástí hudebních videoklipů, jejichž schéma je víceméně podobné. Za všechny uvedme například píseň Still D.R.E. v podání zpěváka Dr. Dre z roku 1999 s přehlídkou krásných aut a spoře oděných dívek v jejich interiérech či v roce 2001 americkou hip-hopovou kapelou Cypress Hill natočený videoklip s názvem Lowrider, v němž se členové skupiny bezstarostně projíždějí za slunečného počasí v nablýskaném fialovém voze po kalifornských silnicích.

Auto a ženy

Auto, ženy a sex je spojení, které se promítalo do řady textů. Metaforické přirovnávání automobilu k sexuálnímu styku či k ženskému tělu se začalo objevovat od přelomu 19. a 20. století.

Již z roku 1905 tak například pochází populární píseň *In My Merry Oldsmobile* (obr. 5) v podání jednoho z nejúspěšnějších zpěváků první dekády 20. století Billy Murraye (1877–1954), ke které složil hudbu Gus Edwards a slova napsal Vincent P. Bryan. Obálka původní gramofonové desky zobrazovala muže a ženu na projíždě idylickou venkovskou krajinou. V textu je patrné propojení milostného románu dvou

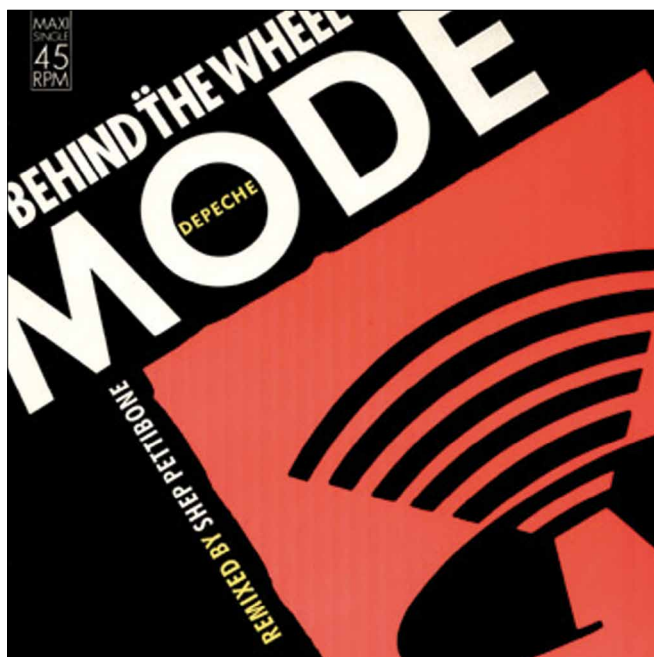

Obr. 5. Populární píseň *In My Merry Oldsmobile* z roku 1905. Pramen: http://en.wikipedia.org/wiki/File:In_My_Merry_Oldsmobile_a2701-1-72dpi.jpeg

lidí s tématem automobilu. Píseň vypráví o Johnnie Steeleovi, jeho Oldsmobilu a milované dívce. Je zde možné nalézt řadu dvojnásobných narážek na vztah této trojice: „Milují, jiskření ve starém tmavém parku, je to jakoby společně létali. Ona říká, že ví, jak motor funguje, jiskra je velmi silná. Každý den se ‚ruku v ruce milují‘ za zvuku motoru, brzy budou mít líbánek.“ Sbor pak v refrénu zpívá: „Můžete jet se mnou tak daleko, kam budete chtít, v mém veselém Oldsmobilu!“ General Motors používal píseň s pozměněnými verši několik desetiletí v reklamních spotech na Oldsmobile⁶.

V roce 1965 přichází slavná britská skupina Beatles s písní *Drive My Car*, která byla součástí alba *Rubber Soul*. V textu písně se seznamujeme s dívkou, která sní o tom, že se jednou stane slavnou filmovou herečkou. Se svým snem se svěří muži, který jí podle jejího názoru může pomoci vysněného cíle dosáhnout: „Zlato, můžeš řídit mé auto, ano, já budu hvězda. Zlato, můžeš řídit mé auto a možná tě budu milovat.“ Právě výraz „řídit auto“ může být v této souvislosti vnímán jako eufemismus pro sexuální styk. Na její lákavou nabídku muž odpovídá: „Pověděl jsem té dívce, že bych mohl začít

6 U zrodu značky Oldsmobilu stál Ransom E. Olds, který v roce 1897 založil firmu Olds Motor Vehicle, jež byla od roku 1908 součástí General Motors. Značka Oldsmobile se brzy stala synonymem vozů pro střední třídu a střední věk – dražší než Chevrolet a Pontiac, avšak levnější než Buick a Cadillac.

Obr. 6. Obal k singlu *Behind the Wheel* od Depeche Mode. Pramen: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:DepecheModeBehindTheWheel.jpg>

hned.“ Dívka se mu ale svěruje: „Nemám žádné auto a to mi láme srdce. Ale našla jsem zatím alespoň řidiče.“

Jedním z témat, která se v písních dále objevují, je zodpovědný, dominantní muž, který na chvíli propůjčí svůj automobil ženě. V textech jsou vyjádřeny obavy z ženiny nezkušenosti, nezodpovědnosti, možná i výsměch její naivitě, se kterou k řízení přistupuje.

O tom, co se stane, když se automobil dostane do rukou ženy, vypráví například píseň *Mustang Sally*. Tuto píseň napsal a poprvé nahrál americký hudebník Mack Rice (narozen 1933) v roce 1965. Rice text k písni napadl, když se mu zpěvačka Della Reese ve vtipu svěřila, že by chtěla vlastnit Ford Mustang. Rice nejprve píseň pojmenoval jako „Mustang Mama“, ale na návrh Arethy Franklin název následně změnil na „Mustang Sally“. Více než Riceův originál je ale známější coververze od amerického soulového zpěváka Wilsona Picketta (1941–2006). Píseň vypráví o nespoutané dívce, která cestuje po městě ve svém zbrusu novém Mustangu. V refrénu písně je dívka varována, aby svou jízdu zpomalila, přičemž těmito slovy mohlo být obecně míněno, aby zpomalila svůj život, nebyla tak divoká, nezodpovědná a nerozumná a začala na svět pohlížet realističtěji: „Mustang Sally, myslím, že budeš muset svůj Mustang zpomalit. Uháníš jím teď přes celé město. Oh! Zřejmě budu muset postavit tvé ploché nohy na zem.“

Toto téma, avšak v opačné rovině, se objevuje u skupiny Depeche Mode, která ve své písni z roku 1987 s názvem *Behind The Wheel* (obr. 6) zpívá o muži, který se na jeden večer chce ocitnout ve vyložené submisivní roli spolucestujícího a vyzývá svou dívku, aby se chopila vedoucí/řídící role a to nejen ve smyslu řízení automobilu, ale i v jejich vztahu samotném: „Má holčičko, jeď kamkoliv, dělej co chceš, je mi to jedno.

Dnešní noc jsem v rukou osudu, sám se nyní držím nad zemí. Ó má holčičko, občas mám pocit, že bych raději neměl být za volantem. Přijed, ovládej mne, sleduj můj pohyb, dělám vše možné.“

Proměnu genderových rolí za volantem zmiňuje rovněž americká skupina Eels v písni *Woman Driving, Man Sleeping* z roku 2011. Ústřední pár v textu písně se vydává začít nový život. Zatímco aktivní žena za volantem směřuje k řešení jejich problémů, muž ve spánku sní o velkém rodinném domě: „Žena řídí, muž spí. Míjejí všechna ostatní auta. Pátrají v temnotě, ale nikdy se neohlížejí zpátky. Malá kovová krabice pod hvězdami.“

Trochu jiný motiv se objevuje v písni skupiny Beach Boys *Fun Fun Fun* z roku 1964. V textu písně se zpívá o rebelské dívce, která si pod záminkou, že musí jít studovat do knihovny, půjčí od svého otce automobil (konkrétně oblíbený model T-Bird, který byl v tehdejší americké společnosti symbolem mládí, bohatství a úspěchu). Brzy ale podlehne svodům jeho krásy, zapomene na povinnosti, začne se bavit a užívat si jízdu: „Ostatní holky jí závidějí, protože chodí, vypadá a řídí skvěle. Jede, jakoby to byl závod Indy 500 a vypadá jako vozataj na římských závodech. Spousta kluků se ji pokouší dohnat, ale vede je za sebou jak hejno hus.“ Když otec dívky zjistí, co udělala, vezme si T-Bird zpátky. Mohlo by se zdát, že veškerá zábava skončila, ale dívka se otci pomstila, když utekla s mužem, který se do ní zamiloval poté, co viděl její rychlou jízdu. Tento příběh vychází z reálné události, která členy skupiny Beach Boys k napsání písně inspirovala. Hlavní hrdinkou byla Shirley Johnson England, která v té době pracovala na polovičnickém úvazku jako sekretářka v rádiu KNAK. Generální ředitel této rozhlasové stanice Bill Hesterman byl blízkým přítelem s Murrayem Wilsonem, otcem tří členů skupiny Beach Boys – Briana Wilsona, Carla a Denise. Beach Boys měli v rádiu KNAK několik rozhovorů a zde se také setkali se Shirley, která si občas od svého otce půjčovala automobil. Jednou večer řekla svému otci, že jede do knihovny, ale namísto toho se jela bavit s přáteli (Robinson 2005).

Píseň zpěváka Prince (celým jménem Prince Rogers Nelson, narozen 1958) *Little Red Corvette* podobně jako *Mustang Sally* přináší motiv potřeby zpomalení a usměrnění ženské energie. Dívka lehčích mravů, která řídí červený automobil Corvette, je mužem nabádána, aby si uvědomila, že se musí mírnit ve svém způsobu života, aby se z ní nestala pouhá dívka na jednu noc, za kterou je většinou mužů považována: „Malá červená Corvette, miláčku jsi příliš rychlá, malá červená Corvette, potřebuješ najít lásku, která bude trvalá...“ V písni se objevuje několik odkazů na sexualitu, které byly uvedeny do symbolické roviny, aby nepůsobily příliš pobuřlivě. Například věta: „měla kapsu plnou koní, trojských koní, někteří z nich je používají“ odkazuje na prezervativy značky Trojan. „Žokeje“ ve větě „bylo mi trochu nevolno, když jsem viděl fotografie všech těch žokejů, kteří tu byli přede mnou“ představují muže, kteří předtím spali s onou dívkou.

V některých případech mizí rozdíly v citovém poutu muže k ženě a emocím vyjadřovaným automobilem. Takovým příkladem je píseň *Highway Star* (1971) jedné z nejslavnějších

speedmetalových skladeb skupiny Deep Purple. Píseň vypráví příběh o muži a jeho lásce k rychlým a silným autům, přičemž, jak je patrné z textu, láska k automobilu, kterou přirovnává k bouřlivému hurikánu, splývá s láskou k dívce. V první sloce se zpívá: „Nikdo mi nevezme auto, hodlám s ním závodit. Nikdo nepřekoná moji káru, překoná rychlost zvuku. Oh, je to vražedný stroj, má všechno, jako třeba hnací sílu velkých silných pneumatik a vůbec všechno.“ V porovnání se ženou: „Nikdo mi nevezme mou dívku, chci ji mít navždy. Nikdo nebude mít mou dívku, bude mi na blízku v každé zatáčce. Oh, je vražedným strojem, má všechno. Jako třeba pohybuující se ústa, kontrolu nad tělem a vůbec všechno.“ V poslední sloce pak autor opěvuje svoji mysl, která předcházející dvě modly spojuje a zasazuje do roviny racionality a sebeovládání a také přispívá k posílení sebevědomí a prohlášení, že „jsem hvězda dálnic“.

Do extrému je uveden vztah muže a automobilu v textu písně Rogera Taylora (narozen 1949), bubeníka britské rockové skupiny Queen, který v roce 1975 napsal píseň *I am in Love with My Car*. Tato píseň vypráví o muži, který miluje svůj nablýskaný automobil, stroj snů, mnohem víc než jakoukoli ženu: „Své holce jsem řekl, že zapomenout na ni musím. Radši si nový karburátor koupím. Tak mi zdrhla se slovy: ‚To je konec. Ale auta neodmlouvají. Přátelé na čtyřech kolech.‘“

Nebezpečnost automobilu

Automobil však není jen snem o rychlosti, ženách, benzínu, ale je s ním neodmyslitelně spjat i aspekt nebezpečnosti. Otázky pomíjivosti života, zbytečnost umírání či frustrace nemožnosti zabránit děsivé nehodě, která může zasáhnout každého z nás, se nutně odrážejí i v textech populárních písní. Onu nepřímou vyjádřenou hrozbu smrtelného nebezpečí v sobě nese píseň *Diesel Smoke, Dangerous Curves* od amerického country zpěváka Reda Simpsona (narozen 1934) z roku 1967. Simpson měl několik písní, které spadaly do tzv. žánru „truck driving country“, jejichž texty byly věnovány životu řidičů kamionů. A právě v této písni se vypravěč svěruje, jak prohýřil minulou noc: „Byl jsem včera na pivu s klukama, bolí mě hlava, mám krvavé oči. Skončil jsem s malou hezkou holkou, jejíž jméno si už nepamatuji...“ A teď se musí potýkat s následky a vypravit se na cestu horskými silnicemi: „Pokud chci včas doručit toto zboží, musím sebou hnout, protože už jedu pozdě. Tyhle stoupající hory jsou ohromné a prudké. Musím zůstat vzhůru, nesmím usnout.“ Přesto se ale únavě neubrání a musí alespoň na chvíli za kouře motoru a v nebezpečných zatáčkách oči zavřít. Jak příběh skončil se už ale z písně nedozvídáme.

Skupina Beatles se v písni z roku 1967 *A Day in the Life*, jež má zdůraznit vzácnost každého dne a pomíjivost života, zmiňuje o zprávě z novin, která informovala o úspěšném muži, který zemřel v důsledku automobilové nehody: „Dnes jsem četl v novinách o šťastném a úspěšném muži, který to někam dotáhl. A ačkoliv ta zpráva byla smutná, tak jsem se prostě musel smát. Viděl jsem jeho fotografii, přišel o život v autě. Nevšiml si, že se na semaforech změnila barva. Dav lidí jen

Obr. 7. Obal k singlu *Little Red Corvette* od Prince. Pramen: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Prince_LRC.jpg

stál a zíral. Zdálo se, že jeho tvář už někdy předtím viděli, ale nikdo si nebyl zcela jistý. Mohl být ze Sněmovny Lordů.“

Britský autor alternativní rockové hudby David Bowie (narozen 1947) v písni z roku 1977 *Always Crashing in the Same Car* vyjadřuje frustraci z neschopnosti se poučit a opakovaného děláni stejných chyb. Vypravěč popisuje, jak za vysoké rychlosti neustále krouží automobilem kolem hotelové garáže, obezřetně kontroluje nebezpečí, ale přesto vždycky nevyhnutelně havaruje, když se na něj podívá dívka jménem Jasmine: „Ty kilometry a červená světla. Vždy jsem se podíval vlevo a vpravo. Oh, ale vždycky havaruji ve stejném autě.“

Jedna z největších ikon současné americké rockové scény Meat Loaf (vlastním jménem Marvin Lee Aday, narozen 1947) v roce 1977 přišel s písni *Bat Out of Hell*, kterou pro něj, podobně jako jiné písně, složil pianista Jim Steinman (narozen 1947), který chtěl přijít s nejextrémnější písni o nehodě na dálnici všech dob (Steinman 1999). Píseň měla v sobě určitý nádech vzrušení, které se objevovalo při představě nebezpečné katastrofy. Motiv zhoubné rychlosti je vyjádřen slovy: „Jel jsem rychleji, než jakýkoli jiný chlapec... byl jsem tak zaujatý, že jsem si nevšiml zatáčky, dokud nebylo příliš pozdě.“ V poslední sloce pak vypravěč zpívá o svém umírání: „A tak umírám, na dně jámy za žhnoucího slunce. Rozervaný, zkroucený u hořícího kola... a poslední věc, kterou vidím je mé srdce. Stále bijící, vypadlé z mého těla a letící pryč jako netopýr z pekla.“ Píseň *Fuel* od americké trash-metalové kapely Metallica z roku 1996 vyjadřuje fakt, že lidé touží řídit svoje životy stejně rychle jako automobily a poté, co se dostanou do extáze z rychlosti rovnající se drogové závislosti („palivo se čerpá, drsně hoří, v pohodě a svěží...“), začínají zapomínat na jakýkoli pud sebezáchovy: „Vem to za roh a vysekáme se, čelní světla, titulní stránky, další feťák, co žil příliš rychle.“

Obr. 8. Deska *Detroit Rock City* od skupiny Kiss. Pramen: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Detroit_Rock_City.jpg

Někdy byly písně o automobilových nehodách inspirovány skutečnými událostmi, jako například z roku 1994 pocházející *Daddy's Speeding* britské alternativní skupiny Suede, která byla určitou elegií na smrt herce Jamese Deana a vůbec výpovědí o hrozbě automobilových nehod v současné společnosti a zbytečnosti umírání mladých lidí: „A zármutek naruší tichý den, vezme si mladého chlapce pryč. Nabourají v autech a nechají nás tady. Se sny o benzínu sušíme si slzy. Zelená pole a smrtící stroje vysoko v nebi.“

Téma automobilu a smrti se objevila i v písni americké rockové skupiny Kiss *Detroit Rock City* z roku 1976 (obr. 8). Vypráví skutečný příběh o mladém fanouškovi, který zemřel v automobilu, když jel na koncert této skupiny. Fanoušek, který se na koncert chystal, si uvědomil, že je nejvyšší čas a rychle se vydal na cestu. Jel tou nejvyšší možnou rychlostí, když „najednou zde byl přede mnou nákladák, jeho světla mě oslnila. Oh, můj bože, není cesty. Dostal jsem záchvat smíchu, protože jsem věděl, že zemřu“.

Americký rapper Eminem (vlastním jménem Marshall Bruce Mathers III, narozen 1972) v písni *Stan* z roku 2002 vypráví fiktivní příběh muže, který tvrdí, že je Eminemův největší fanoušek. Muž zpěvákovi v průběhu děje písně píše dopisy, ve kterých se jeho posedlost stupňuje, stejně jako vztek, když mu Eminem neodpovídá. Nakonec mu zasílá zvukový záznam z okamžiku, kdy plánuje se svou těhotnou přítelkyní svázanou v kufru vjet autem do jezera: „Tohle je kazeta, kterou ti posílám. Doufám, že to slyšíš. Právě jsem v autě. Jedu devadesátkou po dálnici. Hej Slime, vypil jsem dvoudecku vodky, necháš mě řídit?... Hej Slime, to je řev mé holky v kufru. Ale nepodřízl jsem jí krk, jenom jsem ji svázel, koukni, nejsem jako ty. Protože, když se dusí, bude víc trpět a pak taky umře. Tak jdeme na to, už jsem skoro na mostě.“ V závěru pís-

ně Eminem fanouškovi konečně odpovídá, v naději, že není pozdě. Pak se ale kruh uzavírá a zpěvák si uvědomí, že před pár týdny viděl ve zprávách, jak nějaký opilý muž sjel autem z mostu: „A v kufru měl holku, která čekala jeho dítě. A v autě našli kazetu, ale neřekli, komu patřila. Zamysli se nad tím. Jmenoval se... byl jsi to ty. Sakra!“

V některých případech může být automobil považován za bezpečnější zázemí, než realita mimo něj. Z roku 1979 pochází píseň britského zpěváka Garyho Numana (narozen 1958) *Cars*, která poukazuje na to, jakým způsobem lidé využívají moderních technologií k izolaci od ostatními lidmi: „Tady v autě, cítím se nejbezpečněji. Mohu zamknout všechny své dveře. Je to jediný způsob, jak žít. V autech.“ Text k této písni vznikl na základě incidentu, který zpěvák zažil, když se jednou ocitl v zácpě v Londýně. Najednou k jeho autu přistoupila skupina lidí, kteří ho chtěli zmlátit a vytáhnout z auta. Zpěvákovi se podařilo zamknout dveře, vjet na chodník a dostat se do bezpečí. Tato píseň tedy zdůrazňuje, jak bezpečně se může člověk cítit ve svém automobilu. Jak Numan zdůraznil v rozhovoru z roku 2001: „Když jste uvnitř, změní se celá mentalita, je to jako vaše soukromé království se čtyřmi koly“ (viz <http://www.kaos2000.net/interviews/garynuman/>).

Písně žen o autech

Za samostatnou kapitolu lze považovat prezentaci tématu automobilu ženami-zpěvačkami. Leckomu se v této souvislosti vybaví legendární píseň Mercedes Benz americké bluesové a rockové zpěvačky Janis Joplin (1943–1970), kterou nahrála jen několik dnů před svou smrtí. V této písni Joplin prosí Boha o vyjádření důkazu lásky a spravedlnosti: „Bože, koupíš mi Mercedes Benz? Všichni mí přátelé mají Porsche, potřebuji si to vynahradiť. Celý život jsem tvrdě pracovala, nikdo z nich mi nepomohl. Tak bože, koupíš mi Mercedes Benz?“ Píseň byla také několikrát použita v reklamní kampani Mercedes-Benz (1995, 2007, 2011), sama Joplin však nikdy Mercedes nevlastnila, ale ironicky k textu písně je s její osobou spjata tzv. psychedelická Porsche (obr. 9) (viz níže).

Pokud se podíváme na tendence dnešní pop music, je možné velice často pozorovat porovnávací paralelu, kdy je nádherný automobil přirovnáván ke krásnému ženskému tělu. Zpěvačky pak otevřeně skrze pozvání mužům, aby vstoupili do jejich automobilu, nabízejí i svou vlastní sexuální dostupnost. V současné době mediálně a komerčně velice úspěšná zpěvačka Rihanna (vlastním jménem Robyn Rihanna Fenty, narozena 1988) v písni z roku 2007 *Shut up and Drive* (nutno ale podotknout, že zpěvačka si píseň nenapsala sama a pod jejím autorstvím je podepsáno šest mužů) vyjadřuje touhu nalézt kvalifikovaného řidiče, který převezme kontrolu nad jejím novým autem, stejně jako jí samotnou. „Můj motor je připravený vybuchnout, vybuchnout, vybuchnout. Tak mě nastartuj a sleduj, jak jedu, jedu, jedu... Dostanu tě kamkoli budeš chtít, jestli víš, jak to myslím. Mám auták, který je lepší, než limuzína. Zvládneš ty křivky? Dokážeš rozsvítit všechna světla? Jestli jo, chlapečku, tak můžeme jezdit celou noc.“ Ero-

Obr. 9. Psychidelické Porsche Janis Joplin. Pramen: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Janis_Joplin%27s_Porsche_356_convertible.jpg

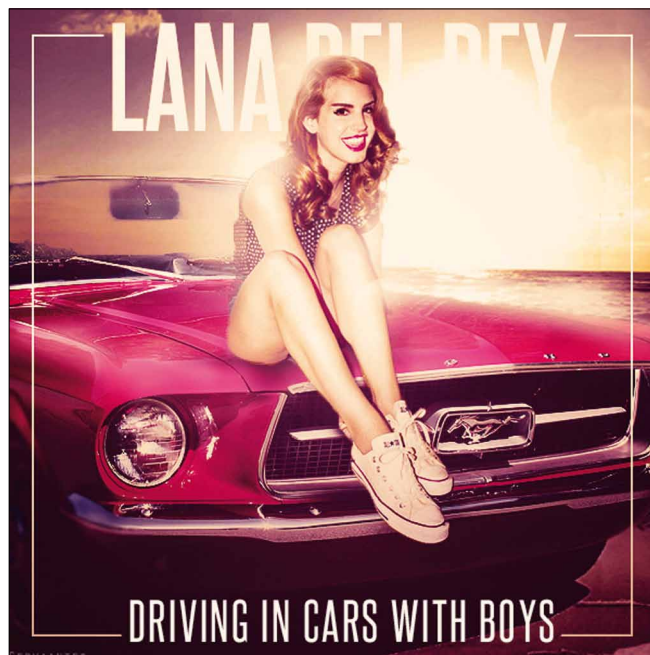
tický podtext slov podtrhuje vizuální stránka videoklipu (obr. 15). Ten začíná scénou, ve které zpěvačka oblečená do svědných úzkých kalhot a s botami na vysokých podpatcích vstupuje do autodílny, kde se spolu s podobně oděnými dívkami pouští do oprav automobilů, přičemž primárním principem je zviditelnit propojení ženských křivek s modely jednotlivých aut a vyvolat v mužských posluchačích představu, že jejím řidičem se mohou stát právě oni.

Podobně i populární americká zpěvačka Madonna (vlastním jménem Madonna Louise Veronica Ciccone, narozena 1958) v písni z roku 2012 Superstar se svému mužskému idolu vyznává: „Jsem tvoje největší fanyнка, je to tak. Beznadějně tebou okouzlená. Můžeš mít klíče k mému autu, zahraj ti píseň na kytaru.“

Americká zpěvačka s image nezávislé popové hvězdy Lana del Rey (vlastním jménem Elizabeth Grant, narozena 1986), jejíž umělecký pseudonym se skládá z kombinace jména hollywoodské herečky Lany Turner a automobilu Ford Del Rey, v písni *Driving Cars with Boys* (2012) zpívá o dívce, která celý svůj život strávila ježděním v autě s muži (obr. 10): „Jízdou kolem města, pitím v tom bílém šumu. Povídali jsme si o tom, kde budeme a kam půjdeme.“ Vypravěčka si uvědomuje pomíjivost a krátkodobost těchto jízd, ví, že všichni ti muži mají přítelkyně, ale stačí jí vědomí, že ona je tou, kterou chtějí v daný okamžik: „Narodila jsem se, abych umřela mladá. Opustila nádherné tělo, žila svůj život v běhu. Mám své peníze, Louis Vuittona, diamanty, a zbraně. Holky se chtějí jen bavit.“

Automobil propojený s nabídkou k sexu najdeme i u skotsko-americké skupiny Garbage. Její zpěvačka Shirley Manson (narozena 1966) v písni z roku 1996 *Driving Lessons* láká muže na projíždku automobilem, jejímž prostřednictvím mu umožní splnění jeho snů: „Mohu z Vás udělat čestného muže, pokud chcete. Mohu z Vás udělat slušňáka, pokud mě chcete. Mohu zajít velmi daleko. Stačí si vzít auto.“

V roce 1994 slavné švédské duo Roxette vydalo píseň s erotickým nádechem *Sleeping in my Car*. Text a hudbu složil

Obr. 10. Lana Del Rey – *Driving in Cars With Boys*. Pramen: <http://www.flickr.com/photos/cervaantes08/6733897361/>

mužský člen dua Per Gessler, nicméně píseň je v podání zpěvačky Marie Fredriksson, která v refrénu zpívá: „Budeme spát v mém autě, svléknu tě. Budeme spát v mém autě, budu se s tebou mazlit. Zůstaneme na zadních sedadlech mého auta a budeme se milovat.“

Stejně tak v písni americké dívčí rockové skupiny The Donnas z roku 2002 *Take Me to the Backseat* je otevřeně vyjádřeno, že dívky nestojí o nějaké skryté hry a namlouvání a přejí si, aby je muž rovnou vzal na zadní sedadlo automobilu: „Nechci jít do obchodáku, nechci jít do kina. Myslím, že jsme už dělali všechno. Tak mě vezmi na zadní sedadlo.“

Trochu jiné obsahové formáty nacházíme v písních zpěvaček, které komerci nepodléhají a své texty si většinou píší samy. Například americká písničkářka Tracy Chapman (narozena 1964) v písni z roku 1988 *Fast Car* vypráví příběh dívky, která vyrůstá s otcem alkoholikem, jehož její matka opustila. Sama ale v péči o otce nenachází naplnění a přemlouvá přítele, aby spolu odjeli z města a začali nanovo. Automobil se stává nadějí a prostředkem, ve kterém vidí možnost, jak uniknout ze svízelné situace, ale zároveň i únikem od minulosti a zodpovědnosti: „Vzpomínám si, jak jsme jeli tvým autem tak rychle, až se mi zdálo, že jsem opilá. Světla města zářila před námi a tobě se líbilo, jak jsi mě objímal kolem ramen, a připadalo mi, že konečně někam patřím, a měla jsem pocit, že mohu někým být.“ Jenže vše se uzavírá v patetickém kruhu. Ženě se podaří v novém životě sice nalézt práci, díky které může oba uživit, ale její partner čím dál tím častěji vylézá v barech a stává se kopií jejího otce: „Vždycky jsem doufala v to lepší, myslela jsem, že bychom to společně mohli najít. Teď už nemám žádné plány a nechci nikam jet. Tak si vezmi své rychlé auto a jeď dál.“

Automobil se stává prostředníkem k úniku od nežádoucí situ-

ace také pro kanadsko-americkou zpěvačku Alanis Morissette (narozena 1974) v písni *Giggling Again for No Reason* (2007). Žena v textu písně už nemůže vydržet neustálý tlak lidí kolem sebe, kteří od ní neustále něco chtějí, a tak se bez jakéhokoli vysvětlování vydává automobilem na dálnici, kde otevírá okno a konečně pociťuje potřebnou svobodu a nezávislost: „Oh, ten pocit svobody. Nic krom silnice mi ji nemohlo dát. Ta svoboda pociťovaná skrze vítr šlehající na tvář. A já jsem se smála bez důvodu.“

Americká zpěvačka a písničkářka Tori Amos (vlastním jménem Myra Ellen Amos, narozena 1963) svoje stěžejní téma mezilidských vztahů přenesla i na motiv automobilu v písni *Cars and Guitars* (2008). Vyprávěčka zde partnerovo zacházení s ní přirovnává ke způsobu, jakým ovládá automobil: „Kdybych se dusila, chlapče, můžeš mě znova nastartovat. Vyměnit mi dráty, ty víš. Tahle převodovka může zbavit lesku mé rásky. Ztraceně, jestli to uděláš. Ztraceně, jestli ne. Přisahám, že je pozdě chlapče. Dokonce jsem zahrula své tělo, aby se přizpůsobilo Tvému luku.“

Motiv partnerského vztahu vyjádřeného prostřednictvím automobilu se objevuje i u kanadské zpěvačky Joni Mitchell (vlastním jménem Roberta Joan Anderson, narozena 1943) v písni *Car on a Hill* z roku 1974. V ní popisuje, jak s obavou a úzkostí čeká, jestli se k ní vrátí její milý, či se bude muset smířit s verdiktem, že byla jen jeho jednorázovou aférou: „Seděla jsem a čekala, jestli se můj drahý objeví. Poslouchala jsem rádio a sirény. Říkal, že bude pryč jen tři hodiny. Vyhlížím jeho auto na kopci. Snadno se sprátelí. Není jako já. Úzkostlivě očekávám jeho rozhodnutí.“

Americká zpěvačka Norah Jones (vlastním jménem Geetali Norah Jones Shankar, narozena 1979) v roce 2012 zpívá v písni *Out on the Road* o svém rozchodu. Samotný název písně je určitou metaforou k vyjádření pocitu potřeby odchodu, nezávislosti a nalezení sebe samé po rozpadu vztahu: „Asi tě budu muset milovat z dálky. Ach, je to v pořádku, protože všechno, co potřebuji je moje auto.“

Podobně melancholické vyznění má i píseň gruzínsko-britské bluesové a jazzové zpěvačky Katie Melua (narozena 1984) *On the Road Again* (2007), ve které vyjadřuje únavu nad veškerým soupeřením a spory ve vnějším světě, od kterých skrze cestování uniká, ačkoli nemá žádného společníka ani konkrétní místo, kam směřuje: „Jsem tak unavená z pláče, ale stejně jsem zas venku na cestě, jsem zase na cestě.“

České texty o autech

„Povídal mi docent Černý, že už Robert přestal psát / svoje celkem bezvadný texty o autácích. / Ale abych neměl strach, že zas bude nový psát, / skoro stejně úletný, asi o pankáčích.“ Uvedený text zpívá skupina *Tři sestry* v jedné ze svých prvotin z osmdesátých let minulého století. Texty s automobilovou tematikou se však v české hudební tvorbě začaly objevovat mnohem dříve, a to, podobně jako v zahraničí, již v době, kdy se v českých zemích začaly objevovat první automobily. Prvními českými písněmi o automobilech se v článku „Já mám automobil“ zabývá historik záznamu zvuku Gabriel

Gössel. Podle Gössela se pravděpodobně poprvé téma automobilů v podání českých umělců objevilo na gramodeskách již počátkem dvacátého století u příležitosti uvedení operet *Autovíla* z roku 1912 od německého skladatele Jeana Gilberta nebo *Rozvedená paní* z roku 1908 od vídeňského skladatele Leo Falla v pražské Vinohradské zpěvohře. Téma automobilu i jiných dopravních prostředků v tehdejších populárních písních a kupletech Gössel rozděluje do několika rovin. Jednalo se například o ódy na správný typ automobilu, který zvyšoval společenskou prestiž jeho majitele (například píseň Jiřího Sedláčka z roku 1931 *Na každého hledím spatra, kdo nejedí vozem Tatra*), trefná přirovnání ke značkám rychlých vozů („Tam se hoši s děvčátky líbaj v rytmu bugatky“) či dvojsmysly s erotickým podtextem („Máš-li nové gummy, nárazy to tlumí“). Další významnou skupinu tvořily podle Gössela písně o pražských taxikářích a jejich svérázných manýrách, jak je ilustrováno například textem: „Jede, kam chtěl o sto šest, šofér Lojza pět set šest. Ondy hejsek do autáku mého zdráhal se vám vlézt, že prý v takovém hnojníku nemůže se nechat vézt. Přec tam sedl a poručil ‚jedte!‘ – Já však povídám: ‚Nejdřív musím, pane, vědět, kam pak ten hnůj odvézt mám.“ Název písně *Lojza šofér 506* autora Josefa Hrdličky vychází ze skutečnosti, že taxikáři dříve nosili uniformy opatřené odznaky se služebními čísly. Tato píseň zároveň poukazuje na další často zdůrazňované téma, a to dopravní nehody: „Já jsem šofér, jak vidíte, automobil řídit znám – že to není žádná hračka, taky ale řeknu vám. Můj zjev na ulici nikdy nic dobrého nevěstí, lidi říkaj – šofér každý, to je pytel neštěstí. Anděla až zazní trouba, mrtví budou vstávat, ozve-li se moje ale, živí začnou padat. Jak zahouká trouba má, všechno stranou utíká, na koho já vltnu, hup, ten dostane notný šup!“ Ve dvacátých letech 20. století byly velmi populární různé odlehčené kuplety a písničky na téma cestování automobily obecně, Gössel z nich uvádí například popěvek Josefa Švába-Malostranského s názvem *Nový kuplet benzinový*: „Benzin dneska vládne všude v tom nynějším století, bez něho ani aeroplán na metr nedoletí, automobil jím nabumbán kupředu se potácí, ale jak mu dojde benzin, hnedky je po legraci! Kasír jedné velké banky celičky milion šloh, na cestu do Ameriky schystal vše ten čilý hoch, rychle vsednul v automobil by dojel na hranici – v kvapu zapomněl však benzin, tak jej čapli strážníci!“ Nebo valčíkovou serenádu Ladislava Lásky *Abych si tvé srdce dobyl*, koupím já ti automobil, která se dle autora „zpívá se milce pod oknem, možno zpívati i v případné masce a kostýmu“: „Abych si tvé srdce dobyl, koupím já ti automobil, bys věděla, že jsem pánem, obdařím tě eroplánem. V něm si sednem vedle sebe a polítnem až do nebe, kde čekají na tebe. Čert aby tvé srdce dobyl – ten ať ti dá automobil! Musel bych být mezulánem obdařit tě eroplánem! Raděj udělám si bene, nepolítnem už do nebe, hrom ať bací do tebe!“ Ve dvacátých letech byly také velmi populární sláгры německého původu, často s dvojsmyslnými verši, známé jako tzv. odrhovačky. Jejich domácí obdobou se staly dvě písně českých autorů Jaroslava Jankovce a Bohuslava Austa na téma automobilů: *Za tou naší garáží*: „Za tou naší garáží, Manča na mě doráží, má takový divný chutě, že mě to až zaráží. Nechci jí nic slibovat, každý může

chybovat, když jsem v ráži za garáží, tak si může libovat. Co už se mě tahle Manča za celej den namučí, že až mě ta její láska někdy hejbná se žlučí. Když z ní zrovna jiskry lítaj, když je nejvíc v kuráži, já mám strach, že vod ní chytne jednou benzin v garáži“; a polka s názvem Já viděl Ellu na sentinelu: „Vona s nim jezdí, vode zdi ke zdi.“

Gössel ve svém článku také upozorňuje na dopad rozvoje automobilismu na skupinu maloživnostníků – městských fiakristů. Pro ilustraci uvádí píseň v podání Jindřicha Plachty z roku 1931 vyjadřující pocity drožkáře, který v konkurenci s automobily před sebou nevidí žádnou budoucnost. Jmenuje se Píseň vyhynulého drožkáře, pochází od hudebního skladatele Julia Kalaše a textaře Karla Hrnčíře a zazněla ve filmovém ztvárnění hry dramatika Františka Langera Obrácení Ferdýše Pištory: „Bejvalo, bejvalo a už není, když jsem se projížděl po dláždění -- maminky vozil jsem do plesů, inteligenty a nobilesu. Dnes už mi nikdo neuvěří, jaký jsme mívali pasažéři – protože máš dneska raritu drožkáře vidět na ritu, teď už se nad náma šeří. Tak už nám, koníčku milý, nadobro odzvonili, tak už jsme oba dva, já i ty, těma autama vůbec ubitý. Tak už jsme, koníčku vraný, zůstali poslední – na štaflu s kočárem budeme sami vzpomínat zašlých dní.“ V roce 1930 byl v Praze instalován první světelný semafor a jen o pár měsíců později na tuto novinku zareagoval komik Ferenc Futurista v kupletu Jarky Mottla s názvem Vy to jistě víte, v němž o semaforu ironicky zpívá v souvislosti se „světovostí“ našeho hlavního města: „Na všechno tam mají prima fór, rychlý provoz brzdí semafor.“ V roce 1936 pak Ferenc Futurista v písničce Kdybych já měl blázinec ztvárnil téma výroby lihobenzinu: „Když se dívám na poměry, tak mě přejde smích – protože je brambor málo, tak z něj děláj líh. Lihobenzinu teď máme, až to zaráží, ale auta stojej v garáži.“

Další významnou skupinu písní tvořily podle Gössela ty, které pojednávaly o konkrétních značkách automobilů. Několik světových značek je zmíněno například v kupletu Rudolfa Juristy s názvem Já mám automobil, ten má dvě stě kobyl: „Když do něho vlez, holku si tam vezu, dělám hlouposti. Walter, Škoda, Packard, Cadillac – my jsme první, oni přijdou pak. Já mám automobil, ten má dvě stě kobyl, čtyři gummy rezervní.“ Značka Mercedes se zase objevuje v parodii na tango Jaroslava Ježka Mercedes, Jiří Voskovec a Jan Werich také nazpívali píseň Téměř ztracená renaultka, v písni Vojtěcha Mertena z roku 1932 se můžeme dozvědět, že Není laurinka jako Laurinka, Praga Baby se jmenuje píseň Melody Babies z roku 1934.

Automobil se v písních také často vyskytoval v erotizované podobě, jako prostředek k namlouvání či k získání pozornosti žen. Například ve filmu Děvčátko, neříkej ne hlavní hrdina zpívá: „Madame, můj vůz čeká, jen dvě místa jsou však v něm, madame, snad vás to leká, že sami dva pojedem? Já vím, že mnoho žádám, však věřte, na mou čest: jen cesta ve dvou, madame, tou pravou cestou k štěstí jest!“ V písni s názvem Autotango láká zpěvák pod záminkou vyjíždky autem do soukromí střídavě tři dívky: „Přec znáte mne, jsem čestný muž – zakončíme nenápadným rautem u Zavřela nebo v Chapeau Rouge. A kdyby byl konec třeba ráno, nevíme přec, co může být, nemusíte domů, nevidáno – nabízím vám svůj tichý byt.“

V tangu s názvem Erika nabízí herec Oldřich Nový luxusní automobil dívce se slovy: „Jak slunko svítne dnes, můj mercedes má jen k vašim službám být.“ V písni Copak je to padesátka Antonín Holzinger dámy upozorňuje, že by se neměly zříkat starších pánů: „Neboť jak se s dámou jednat musí, velmi dobře chápe – vždyť má pro vás k dispozici 35 HP. Proto, dámy, která máte zálsk na Rolls-Royce, horujte jen pro old boys!“ Spojení automobilu a mužské přitažlivosti stručně vystihuje text Jaroslava Jankovce a Františka Voborského z roku 1932: „Šoféři, šoféři, v lásce vám štěstí kvete, šoféři, šoféři, že to tak dovedete – houknete u dveří, holka vám uvěří a vy ji za to zas odvezete.“

Jako další kategorii zmiňuje Gössel písničky, v nichž byly automobily pojednávány z čistě sportovních hledisek. Do této kategorie patří například oficiální hymna klubu majitelů automobilů značky Aero, kterou pod názvem Aero step nazpíval Jára Pospíšil, nebo pochod Tisíc mil, který nahrál a nazpíval R. A. Dvorský s Melody Boys. Svůj článek Gössel uzavírá slovy pochodu branného sboru československých motoristů, který v roce 1938, již v době bezprostředního ohrožení republiky, nazpíval pod názvem Motorová hráz Karel Leiss doprovázený sborem. Autorem hudby byl klavírista Oldřich Letfus, text složil cestovatel František Alexander Elstner: „Žižky hlas vede pevný vozů šik, nás křídly chrání Štefánik. Čekej na rozkaz, motorů zazní hlas, vesele v boj za otčinu! Pevně stůj na své stráž, branný sbor, pamatuj, není času na hovor, máme jeden cíl, jednotu branných sil, spojuje nás vůle k činu“ (Gössel 2004).

Z dalších meziválečných počínů s automobilovou tematikou lze jmenovat ještě píseň Automobilista v podání Vlasty Buriána (1932), Balada o hřídeli osmkrát zalomené v podání Kocourkovských učitelů (1931), Já nemám auto od Karla Hašlera (1930), Ferenc se veze v podání Ference Futuristy (1928), Pojď děvče, já ti koupím zetku od Františka Kreuzmanna (1932) nebo Madame, můj vůz již čeká od Jindry Lázničky (1932). Z orchestrálních skladeb meziválečné éry se stala velmi proslulou předehra Jaroslava Ježka k revue Osvobozeného divadla Don Juan & Comp. s názvem Bugatti Step, zkomponovaná v roce 1931 ve stylu ragtime. Skladba měla být poctou automobilové závodnici Elišce Junkové, která závodila právě s vozem Bugatti.

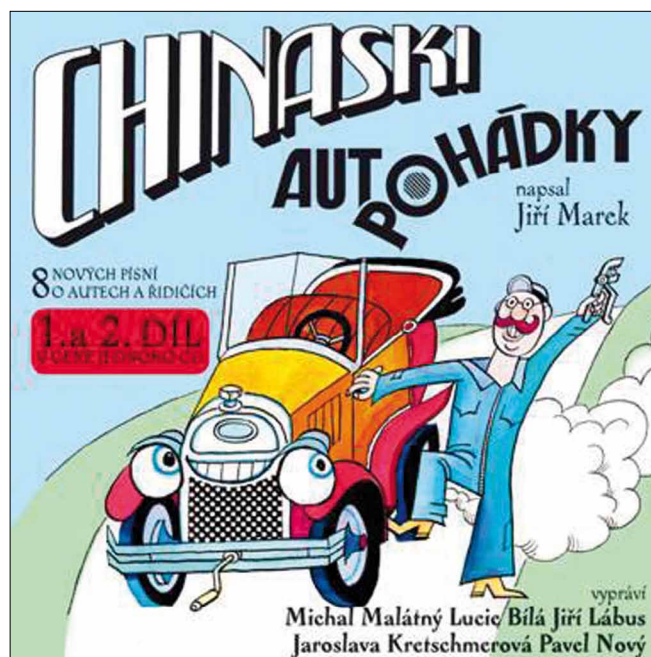
V období od druhé světové války do současnosti motiv automobilu z české populární hudby nezmizel, naopak průběžně se objevoval v písních různých žánrů a v podobných rovínách jako v předválečném období. Nechyběl automobil erotizovaný, jak vypovídá například proslulý český remake písně britského skladatele Christophera Dowdena z roku 1972 Long Haired Lover from Liverpool. Českým textem ji opatřil Zdeněk Borovec a nazpívala ji Naďa Urbánková pod názvem Blondák s červenou bugatkou: „On vám byl blondák s červenou bugatkou, co má lesk jako nový míč, zval mě na drink a na zmrzlinu s oplatkou, no a já jsem z toho byla celá pryč.“ Automobil jako prostředek sportovní je reprezentován například písní dua Kamélie z roku 1980 Formule: „Nej největší závod začíná, nej nejlepší jezdce poznává. Sám ďábel sám z jízdry hrůzu má. Nej nejlepším já teď zamávám. Dobrý pozor dej,

když zatáčkou vůz tvůj prolétá, pozor, poslouchej, nejrychlejší závod vyhrává. Formule s náma závodní dráhou uhání dál, formule s náma a svátek mládí blíží se k nám. Diváci šílí aaa motory kvílí, formule s náma velký boj právě svádí.“ Nezávidníhodný osud partnerky závodníka rallye vyjádřila v písni Poslední rallye country zpěvačka Věra Martinová: „Měl rád silná auta, hlavně rád v nich závodil, radši měla bych kosmonauta, ten snad by víc se mnou byl.“ Tato píseň se smutným koncem v sobě zároveň spojuje i další časté téma – dopravní nehody: „Z tribun mu každý mával, vítězství měl blízko zas a pak přišla ta ostrá pravá, brzda smyk a příkrý sráz. Dnes nečeká ho sláva, žádné stupně žádný zisk, v novinách vyšla krátká zpráva, další oběť bohu jménem risk.“ U tematiky dopravních nehod stojí za zmínku svým způsobem výchovné texty, které varují před řízením pod vlivem alkoholu a sugestivně líčí tragické následky takového počínání. Příkladem takovéto tvorby je skladba skupiny Katapult Půlnoční závodní dráha: „Šli na pár piv, bylo jich víc, pak jeden dostal nápad, v autě se svízt. Půlnoční závodní dráha, kvílení rychlých kol. Půlnoční závodní dráha, tam jezdí alkohol. Brzdy a smyk, rána a křik, a pak jen prázdné ticho, a víc už nic.“ Podobný motiv se vyskytuje také ve skladbě Don't drink and Drive skupiny Tři sestry, která vyšla v roce 1991 na albu Alkáč je největší kocour: „Mixy koly, rumu, ledu otupily schopnosti, kdo moh tušit, že má přednost dědek na tom rozcestí? Neříkej nic, vím, to bolí, ty máš vnitřní zranění, sestřičko dám tvoje koly, pomeranče taky sni. Don't drink & drive, don't don't drink & drive.“ Z dílny Tří sester pochází také skladba Taková malá nehoda inspirována nehodou zpěvačky Ilony Csákové, při které v roce 1999 na dálnici D1 nezvládla své Volvo v rychlosti kolem 130 kilometrů v hodině a obrátila ho na střechu, přičemž našťastí vyvázla téměř bez zranění: „Když jsi píchla o půlnoci vprostřed temných lesů, zřejmě ti to nepomůže, že jsi první v Esu. Kolo vyndat neumíš a networkek šel spát, můžeš čekat na zázrak a na silnici stát. Paví boa nehřeje tak, jak by mělo hřát, měla radši kožíšek sis na Vánoce přát. Zděšený a nervózní je kabelkový pinč, takhle by to nenatočil ani David Lynch.“ Novodobá česká hudební tvorba se také může pyšnit pestrou škálou vesměs vtipných písní o nejrůznějších značkách automobilů. Hned několik značek se objevuje v písni Auta autorské dvojice Jaroslav Uhlíř a Zdeněk Svěrák: „Jede, jede Ford a v něm sedí lord. Jede, jede Mazda, řídí ji pan Brázda. Jede Mitsubishi, veze čtyři myši. Jede, jede Toyota, liška veze kojota. Jede, jede Tatra, po které se pátrá. Jede, jede Praga a v ní baba Jaga. Jede Felicie podél řeky Dyje. Jede, jede Saab a v něm sedí čáp.“ V roce 1960 spatřila světlo světa optimistická píseň Aerovka červená z dílny skladatele Zdeňka Petra a textaře Zbyňka Vavřína, kterou nazpíval Rudolf Pellar: „Já vím, kdo způsobil, že je dnes plno jara. Alenka v kočárku se hihňá do dlaní. Cink, cink a ratata, to moje stará kára, aerovka červená, ulicí uhání, cink, cink a ratata, ulicí uhání.“ Své zastoupení má automobil také v repertoáru dua Těžkej Pokondr, které je známé parodujícími remaky známých zahraničních písní. Hit Felicita italského popového dua Al Bano a Romina Power nazpívali pod názvem Felicie: „Felicie – no to je super kára, nejlepší fára jsou. Felicie – vyráběj se i dízly, když po-

tkáš fízly, maj Felicie – to je sedan či kombi, obě jsou bomby ty Felicie, Felicie.“ Ódu na vytrvalost a spolehlivost dalšího zástupce značky Škoda – Škodu 1000 MB zkomponoval český písničkář Slávek Janoušek (narozen 1953): „Řeknu vám to otevřeně. Ve škodovce tisícovce jezdím denně. A furt to jede, furt to jede, furt to jede. Furt to jede, zas to jede. Holt poctivá stará česká ruční práce. Na koleně na koleně. A furt to jede, furt to jede, furt to jede. Furt to jede, zas to jede. Sice neblíká to, netroubí to. Vaří se to, netopí to. To nebudu lhát. Ale jede Škoda 1000 MB. Z roku pětadesát.“ Několik značek automobilů také zkomponoval do svých písní zpěvák, skladatel, textař a humorista Ivan Mládek. Také on věnoval jednu ze svých písní Škodě 1000 MB. V písni Embéčko vyznává smutek nad blížící se ztrátou svého starého věrného automobilu: „Ach, ty můj embéčko, bolí mě srdéčko, musím tě do šrotu dát, máš jen dva výbrusy, tedka tě na kusy rozřežou, chce se mi řvát.“ Touha zvýšit si společenskou prestiž prostřednictvím nového automobilu je vyjádřena v písni Džínový velorex: „Ušetřím na nový velorex džínový, mají ho v Tuzexu v Praze. Děvčata ve Zbečně zaberou konečně, Tůmovou ulovím snáze.“ Vzpomínkou na legendární vůz Praga je píseň Pragovka baby: „Pragovky, baby, žádná není na skladu, všechny už jsou dávno pryč, i ty z výkladu. Pragovky, baby, nejsou a nebudou, padesát let nepřišly a už neprijdou. Na vtípky nemám náladu, nemáte-li na Ladu, nezdržujte práci naší mototechny. Prosím vás pragovka, baby, zastaralý je to kus, zbytečně moc najezdí, neví, co je šlus.“ Německý automobil DKW (Dampf-Kraft-Wagen) se objevuje v kuriózním popěvku Zkratky pojednávajícím o běžných motoristických strastech: „Z PLR do MLR jel jsem přes ČSSR, SNB mé DKW si stoplo na TK. Mé DKW SPZ ABT 25 – 50 musí tedka na GO do ČSAO. OHC či OHV či co má to DKW, potřebuje z NDR nová šoupátka. Jsem RNDr. CSc. z ČVUT v Praze 2, v ČSAO v Praze 3 já mám tlačenu.“ Vzhledem k velkému množství zkratk, které už dnes patří daleké minulosti, byl zpracován text také do „roz-zkratkované“ verze: „Z Polské Lidové Republiky do Maďarské Lidové Republiky jel jsem přes Československou Socialistickou Republiku, Sbor národní bezpečnosti mé Dampf-Kraft-Wagen si stoplo na technickou kontrolu. Mé Dampf-Kraft-Wagen státní poznávací značky Á Bé Té dvacet pět padesát musí tedka na generální opravu do Československých autoopraváren. Over Head Camshaft či Over Head Valve či co má to Dampf-Kraft-Wagen, potřebuje z Německé Demokratické Republiky nová šoupátka. Jsem rerum doctor naturalis candidatus scientiarum z Českého vysokého učení technického v Praze 2, v Československých autoopravárnách v Praze 3 já mám tlačenu“ (Necyklopedie, 2012). K známým Mládkovým hitům s automobilovou tematikou patří také Koukejte vycouvat pojednávající o hádce dvou řidičů – primáře kliniky a profesora matiky: „Když ten chlap odešel, odplaty čas nadešel, já jemu s korunou auto obešel. Číhal však za rohem, čekal, jak se zachovám, přešel mi po střeše, z auta ruinu mám. A tak primář kliniky s profesorem matiky váleli se po zemi, žádný cavyky. Oba starší pánové, po té, když je zabásli, po právu si přibližně stejně vyfáslí.“ V české country a folkové tvorbě se značka automobilu vyskytuje například v písni Jana Vyčítala

Cadillac pojednávající o touze dělníka General Motors pořídit si svůj vysněný vůz: „Můj děda byl toulavý pták, toulal se světem, no, a tak ho jednou osud do Detroitu svál, tam auta dělal na pásu, ty pro rychlost i na krásu, pro pány z firmy Motors General. Vždycky, když bral vejplatu, dluhy odečet' a outratu, viděl, že i kdyby hodně mák', mínus vždy zbude, a ne plus, že nikdy neušetří na ten vůz, co je tu dělal: značky Cadillac.“ Od stejného interpreta je také píseň Pivní džíp o autu jezdícím na pivo místo benzínu: „Já nosil pivo v lavoru pro tuhle pivní potvoru, jen když měl nádrž piva plnou, jel, benzin prudce odmítal, to se jak zvíře zasmítal, jenom pípu za čerpadlo měl.“ Na country a folkové scéně se staly oblíbenými především takzvané truckerské písně o řidičích kamionů a nákladáků, jejich toulavém životním stylu, dalekých cestách, hrdinství, nadějích a zklamáních. Z české tvorby v tomto směru lze jmenovat například píseň Michala Tučného Mám páru: „Mám páru, mám páru, mám v tom fáru mám páru. Jel jsem takhle jednou s károu silnicí, ta dívka mávla a já jsem na fleku stál. Dívka nastoupila, já sešlápnul jsem plyn, v jejích očích záblesk zájmu hrál. Ten příběh má však háček, jak jen nerad přiznávám. Dost! řekla přísně, tuhle píseň znám. Chlapů v nákladáku je víc než na nebi mraků a každé z nich je stále na cestách sám a sám, a říká: Mám páru.“ Za zmínku jistě stojí také dojemně laděná píseň v podání Josefa Laufera Sbohem lásko, já jedu dál, jejíž hrdina – řidič kamionu tráví na cestách tolik času, že dá jeho přítelkyně přednost jinému muži: „Sedá dálnice a náklad za zády, je můj svět, který někdo zmapoval, svět tiráků, skoupý na parády, sbohem, lásko, já jedu dál. Nalej mi, kamaráde plnou. Tak už to bývá. S kytkou jsem po čtyřech schody bral, věř mi, věř mi, že zvonil jsem dlouho. Pak s ní ve dveřích cizí chlápek stál, tak jsem řekl jen: Sbohem lásko, já jedu dál.“ Proč muži řídí nákladák, se zamýšlí Petra Černocká v písni Nákladák: „Měl v ramenou víc, než se zdá a v očích místa vzdálená. Jak noční stín svůj trajler hnul na plný plyn stále dál a dál. Snad řek mi víc než dnes já vám Když vez mě tmou až bůhvíkam A možná ví, proč létá pták, proč muži řídí nákladák.“ Zdařilou parodií na toto téma je píseň ve stylu americké country Jack Jag, kterou herec a zpěvák Jiří Macháček zpívá v zábavné one-man country show v divadle Sklep. Oblíbenou skladbou řidičů z povolání je také píseň českého country zpěváka a textaře Ladislava Vodičky Řidič, ten tvrděj chleba má: „Já jsem najezdil tisíce kilometrů, a můžeš mi věřit, když ti tady povídám, řidič ten tvrděj chleba má. Musí znát volant, brzdy, spojku a plyn, válce, píсты, a rychlostní skříň, chladič, čerpadlo, diferenciál, sytič, karburátor, rozdělovač, kondenzátor, hlavu, ventil, baterie, stěrače, duše, pneumatiky, pera, tlumiče, šasi, svíčky, hřídel a blok, ložiska, poloosy, lanka, ojnice, trysky, přerušovač to dobře řidič zná, já vím že řidič tvrděj chleba má.“

V textech různých alternativních skupin se pak automobil stal objektem společenské kritiky, ať už v souvislosti s dopadem automobilismu na životní prostředí nebo kritikou životního stylu bohatých. Pro ilustraci lze jmenovat například píseň punkové skupiny Visací zámek Hodně je aut: „Dlouhý krátký černý barevný Nejluxusnější i levný Každé den každou noc Jedou, jedou, jedou. Každé den každou noc. Ženou se za se-

Obr. 11. *Autopohádky* skupiny Chinaski z roku 2004. Pramen: <http://www.people.cz/mag/cs/articles-detail/aid-12210>

bou Ženou se proti sobě Tů tů tutututů Hodně je aut Tů tů tutututů.“

V české populární hudbě nechybí ani motiv radosti z automobilu jako takového a z jízdy v něm, jak ukazuje například píseň Věry Martinové Mám káru: „Já mám káru, v tý jsem v páru, tak se vejdem já a láska má, tam jsem v páru, v krásném fáru, tam se vejdem kytara a já. Když motor nestačí, tak někdo zatlačí a vůz vzhůru stoupá, a to vám přísahám, že z kopce jede sám a nás pěkně houpe.“ Helena Vondráčková interpretuje podobný motiv radosti v remaku písně Whitney Houston I Wanna Dance with Somebody otextovaném pod názvem Mám nový vůz: „Mám nový vůz! To jsou zprávy! Mám zbrusu nový vůz. Mám nový vůz! barvy trávy. Já se z něho snad zblázním! Tišší než myš, když kupředu sviští svůdně dálnici. A z jeho křesel je cítit plyš a je vždycky tak nad věcí.“

Specifický okruh v rámci tvorby s automobilovou tematikou tvoří písně na albu skupiny Chinaski *Autopohádky* z roku 2004 (obr. 11), kde můžeme najít například skladbu Chrysler, Porsche 911 či Kola a kapoty. Skupina Chinaski na tomto albu zároveň převedla knihu motoristických pohádek „*Autopohádky*“ Jiřího Marka z roku 1958 do audio podoby a namluvila postavy z těchto pohádek. Z dílny skupiny Chinaski stojí v této souvislosti za zmínku také píseň Duše z gumy opěvující vztah řidiče a jeho věrného automobilu: „Mám duši z gumy a boky plechový, jsem jenom dopravní prostředek kolový, mám duši z gumy a srdce z ocele, přesto ho miluji řidiče přítelé.“

HUDEBNÍ VIDEOKLIPY

Motiv automobilu pronikl nejen do textů písní, ale také do hudebních videoklipů. Automobil je ve videoklipech motivem

mimořádně častým, a to nejen u písní s ryze automobilovou tematikou. Mezi režiséry videoklipů je obecně velmi oblíbeným ztvárněním interpret nebo rovnou celá kapela zpívající v jedoucím voze. O klasických klipových kliše se zmiňuje například reportáž z roku 2001 s názvem „Klipy z jedoucího auta“ uveřejněná na webových stránkách www.stream.cz. Takovým příkladem, který je zde uváděn, je třeba videoklip Ironic z roku 1996 od již výše zmiňované kanadsko-americké zpěvačky Alanis Morissette. Jeho děj se odehrává v limuzíně Lincoln Continental Mark V a zpěvačka si zde zahrála několik vzájemně komunikujících postav. Celá čtyřčlenná americká hard rocková kapela Audioslave byla v roce 2002 umístěna do automobilu Dodge Challenger v klipu Show Me How To Live. Efektivní video je ale prostříhané částmi z filmu Vanishing Point a zpěvák skupiny ve skutečnosti řídí jen v relativně klidných částech, kdy se automobil prohání na silnici uprostřed pusté krajiny. Ve videoklipu k písni Karma Police britské alternativně-rockové skupiny Radiohead, který vznikl v režii Jonathana Glazera v roce 1997, se objevuje frontman kapely Thom York, jak sedí na zadním sedadle automobilu Chrysler New Yorker (model 1996) a maďarský herec Lajos Kovács, který je oním automobilem venku pronásledován. Na konci děje se ale situace změní poté, co si Kovács všimne, že z vozu uniká benzin – nenápadně zapálí za zády sirku, kterou vhodí na vyteklé palivo. Řidič automobilu se marně pokouší uniknout a videoklip končí pohledem na hořící interiér a zadní sedadlo, na kterém již Thom York ale nesedí. Zajímavostí videoklipu je, že téměř všechny záběry jsou snímány z pohledu řidiče, o kterém se však v průběhu děje nic nedozvíme. Ve videoklipu k hitu My Favorite Game (1998) od švédské skupiny Cardigans se objevuje zpěvačka Nina Persson (narozena 1974), která jako řidička automobilu Cadillac Eldorado 1974 porušuje všechny možné dopravní předpisy, najíždí do nesprávného pruhu a znemožňuje plynulou jízdu ostatním řidičům, jejichž auta často následně havarují. Zpěvačka ničivě následky svého jednání nevnímá a pokračuje ve své zběsilé jízdě. Na konci videoklipu se pak postaví na sedačku a rozevívá náruč, aby přivítala smrt v nárazu na protijedoucí auto. Její tělo je poté vymrštnuto, ale zakrvácená zpěvačka se probírá a chce se zvednout a odejít. Nicméně po chvíli na ni dopadá kámen, který si vložila do automobilu na začátku děje písně a umírá⁷. Mezi další kliše videoklipů, kde hraje automobil hlavní roli, je řazena píseň americké skupiny Red Hot Chili Peppers Scar Tissue z roku 1999, která v roce 2000 získala ocenění Grammy pro nejlepší rockovou skladbu. Automobil, který řídí kytarista skupiny John Frusciante (narozen 1970), je Pontiac Catalina, model z roku 1967. To, že je to zrovna Frusciante, kdo řídí automobil (ačkoli sám v době natáčení nevlastnil řidičský průkaz), metaforicky vyjadřuje kytaristův návrat do skupiny v roce 1998 po léčbě z drogové závislosti. Mezi další nejznámější automobilové hudební videoklipy patří

7 Píseň má nicméně několik verzí alternativních konců, kde například zpěvačka zůstává ležet na silnici ve žhnoucím slunci, v jiné verzi se jí podaří vstát a z místa nehody odchází se zakrvácenou tváří, v další bez jakéhokoli zranění pokračuje v řízení automobilu.

například duet Desert Rose britského zpěváka Stinga (vlastním jménem Gordon Matthew Thomas Sumner, narozen 1951) s Alžířanem Cheb Mamim (vlastním jménem Ahmed Khelifati Mohamed, narozen 1966). V úvodu videoklipu Sting projíždí Mohavskou pouští v automobilu značky Jaguar S-Type, aby se následně dostal do nočního klubu v Las Vegas a vystoupil společně s Mamim. Stingova Desert Rose byla následně také používána v reklamních upoutávkách právě na automobily Jaguar (v roce 2000 byly uváděny půlminutové a minutové verze reklamních spotů, které nesly označení „Sting S-Type“).

K nejméně úspěšným videoklipům roku 1994 se řadí píseň Crazy od americké rockové skupiny Aerosmith. Ústředními postavami děje jsou dvě středoškolské studentky, které utečou ze školy a vydávají se na projížďku v tmavě modrém Ford Mustangu. Video, ve kterém si zahrála jednu ze studentek tehdy ještě nepříliš známá dcera frontmana kapely Liv Tylor, obsahuje sugestivní sexuální scény s lesbickým podtextem. V závěrečné části videoklipu dívky projíždějí kolem fešného a svalnatého traktoristy, kterého pozvou k sobě do auta a společně se vydávají vstříc dalším bláznivým dobrodružstvím.

Z roku 2001 pochází kontroverzní videoklip americké zpěvačky Madonna What it Feels Like for a Girl, který byl režírován jejím tehdejší manžel Guyem Ritchiem. Ve videoklipu, který byl v některých zemích zakázán, představuje Madonna agresivní ženu s kriminálními sklony. Zpěvačka v úvodu písně ukradne žlutý Chevrolet Camaro a vyzvedává z pečovatelského domu starou ženu, se kterou se vydává do ulic města Los Angeles. Během následujícího děje pak obrací svůj vztek zejména proti mužům – najíždí do auta mladíků, kteří se na ni usmívají z vedlejšího vozu, okrade muže, jenž si vybírá peníze z bankomatu či vjede do skupiny chlapců, kteří hrají hokej atd. V závěru videoklipu pak sama v plné rychlosti narazí do sloupu.

Samostatným tématem v hudebních videoklipech je jízda v lowriderech, o kterých jsme se již zmiňovali výše. Jsou to zejména hiphopová videa s rozhoupanými, až poskakujícími automobily, nicméně průkopníkem byl videoklip k písni Low Rider od skupiny War z roku 1975. Dalšími následovníky tohoto stylu byli v počátku 21. století rovněž zde zmiňovaní Cypress Hills – jejich auta pak oproti sedmdesátým létům umožňovala díky výkonnějším tlumičům efektivnější (z našeho pohledu možná až komické) rozhoupání vozu. Určitým posunem v daném žánru je pak videoklip Poor Man's Hydraulics z roku 2008 amerického rappera E-40 (vlastním jménem Earl Stevens, narozen 1967), kde navádí, jak si vyrobit nákladný lowrider i bez hydraulického zařízení – stačí prý přidat plyn a pak dupnout na brzdu, což je ve videoklipu názorně ukazováno.

V českých zemích se hudební videoklipy jako audiovizuální díla, jejichž zvukovou složku tvoří záznam písně, rozšířily zejména od osmdesátých let 20. století, nicméně jejich předchůdce můžeme najít již koncem padesátých let. Z české scény je možné jako zástupce tohoto typu ztvárnění jmenovat například videoklipy k písním Mám jednu ruku dlouhou skupiny Buty (1994) nebo Für immer Jung Karla Gotta a německého

Obr. 12. Růžový Cadillac, který vlastnil Elvis Presley. Pramen: <http://www.flickr.com/photos/8773698@N03/4295382970/lightbox/>

rappera Bushida (2008). Klip k písni Mám jednu ruku dlouhou je v podstatě sestříhem z celovečerního filmu Jízda, který natočil režisér Jan Svěrák v roce 1994 a je jakousi poctou slavnému americkému filmu Bezstarostná jízda. Hlavní hrdinové Radek a František se prohání po okresních silnicích jižních Čech v automobilu Mazda 626 první generace, který svérázným způsobem upravili na kabriolet. Užívají si léto, svobodu a flirtování s půvabnou stopařkou, která je na útěku před svým žárlivým přítelem. Videoklip z roku 2008, ve kterém vystupuje duo Bushido a Karel Gott, se váže k remaku hitu skupiny Alphaville Forever Young, který přezpíval Karel Gott jak v češtině (Být navždy mlád), tak v němčině (Für immer jung). V klipu se pravidelně střídají záběry interpretů zpívajících ve studiu a v jedoucím automobilu, Karel Gott jede ve starém typu Mercedesu a Bushido v novém, načež se v závěru klipu minou na jedné z křižovatek. V některých videoklipech je sice zachován motiv interpreta v jedoucím automobilu, nicméně automobil je zde zobrazen jako méně dokonalý vůči jinému dopravnímu prostředku. Tak je tomu například v klipu z roku 1961 k písni Milana Chladila Dva roky jezdím bez nehod, kde zpěvák řídí po boku půvabné dámy kabriolet Škoda Felicia a je dostižen hercem Jaroslavem Šterclem na mopedu Stadion S11. Ten se zpěvákem v kabrioletu drží tempo a vede s ním vtipnou konverzaci, která doplňuje text písně. V závěru klipu pak moped řidiči kabrioletu nenávratně mizí z dohledu za závorami na železničním přejezdu. Helena Vondráčková zase v hudebním televizním pořadu Báječné ženy na létajících strojích z roku 1978 marně v automobilu stíhá svého milého letce, který se nad ní vznáší ve dvouplošníku. Humornou českou formou motoristických klipů jsou pak klipy odehrávající

se na korbě nákladního automobilu. V klipu k písni Čtrnáct Kubíků Ivan Mládek postupně sbírá čtrnáct bratrů Kubíků na korbě své Tatry, aby je poté vyložil v restauraci U Rotundy: „Na dopravní vyhlášku já ale dbám, čtrnáct Kubíků na korbě mám, ano, čtrnáct Kubíků na korbě mám. Po desáté bylo by už pozdě, bojuju vo sekundy, čtrnáct Kubíků já musím složit v restauraci U Rotundy.“ Ve videoklipu k písni Pijánovka od skupiny Tři sestry hrají a zpívají všichni její členové na korbě nákladního auta jedoucího po dálnici D1 směrem na Brno. Cestou postupně sbírají stopařky, nejdřív skupinu tří vesnických dívek, poté tři zdravotní sestřičky, nakonec tři jep-tišky a na korbě propuká bujaré veselí.

HUDEBNÍ IKONY A JEJICH AUTA

Alespoň v krátkosti se nelze nezmínit o některých významných hudebnících a jejich automobilech. Byl to zejména rock and rollový král Elvis Presley (1935–1977), který byl znám svým nakupováním automobilů ve chvílích, kdy na něj přišly abstinenci příznaky. Svůj rekord učinil v červenci 1975, kdy přibližně za 140 tisíc dolarů nakoupil čtrnáct cadillaců pro své přátele, rodinné příslušníky a jeden dokonce i pro úplně cizí osobu. Mezi Presleyho nejoblíbenější automobily patřil například Cadillac Fleetwood 60 Special 1955, který si jako jedno z mála aut ponechal. Symbolem jeho hudební kariéry v 50. letech se stal žlutý kabriolet Eldorado. Další proslavený automobil Elvise Presleyho byla limuzína Cadillac Series 1975 Fleetwood. Díky speciálním úpravám měla limuzína pozlacené doplňky, mezi nimiž byly například telefon, čistič bot či

Obr. 13. Rolls-Royce Phantom Johna Lennona. Pramen: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:JohnLennonRR.jpg>

lednička. Kryty kol, přední maska a rámečky světlometů byly pozlacený čtyřadvacetikarátovým zlatem. Presley tento automobil používal počátkem 60. let, poté ho prodal gramofonové firmě RCA, která ho následně začala používat pro reklamní účely (obr. 12).

Takzvané psychedelické Porsche (Porsche 356c Cabriolet, model z roku 1965) je spjato se zpěvačkou Janis Joplin (viz výše). Ta za něj v roce 1968 zaplatila 3 500 dolarů. Původní barva automobilu byla bílá, ale Joplin si přála něco extravagantnějšího, a tak si na něm nechala vytvořit dramatický design. Automobil se brzy stal symbolem zpěvačky, a pokaždé, když s ním někde zaparkovala, přivolal zájem fanoušků.

Člen slavné skupiny Beatles John Lennon (1940–1980) zase vlastnil Rolls-Royce Phantom (obr. 13). Na svou dobu až příliš moderní automobil si zpěvák pořídil v roce 1965. K vozu byla mimo jiné dodávána brožura s instrukcemi pro řidiče, jak správně s vozem zacházet. Mezi nimi například: „Nikdy neparkujte auto pod stromem. Ptáci by totiž mohli zašpinit nejen lak auta, ale i večerní šaty vaší paní“ (www.autostylo-line.cz). Podobně jako Joplin připadala zpěvákovi původní barva automobilu příliš všední, a tak si ho přizpůsobil svoji

osobnosti a nechal ručně vyzdobit zářivými barvami.

Také mezi českými hudebníky a zpěváky se stejně jako v zahraničí najde řada těch, mezi jejichž koníčky patří krásná a rychlá auta, která dotváří jejich image. Karel Gott (narozen 1939) má na internetových stránkách svého fan clubu přímo samostatnou rubriku věnovanou jeho automobilům. Do roku 2009 jich průběžně vlastnil celkem 27. Nejčastěji měl Mercedes-Benz, ale do jeho vozového parku patřil i Saab, Opel, Alfa Romeo, Honda, Audi, BMW, Porsche nebo Toyota. Karel Gott je milovníkem rychlých aut, ovšem z praktických důvodů dává přednost větší pohodlné limuzíně a o sportovních autech říká: „Každý milovník rychlých aut touží jezdit sportákem. Také jsem to několikrát zkusil, ale nikdy mi to nevydrželo dlouho. Měl jsem sice pocit svobody a výjimečnosti, ale to bylo všechno. Můj sportovní vůz Porsche Carrera měl motor vzadu a při jízdě jsem neslyšel muziku. Když byla mokrá vozovka, musel jsem pořádně zvolnit. Byl to jiný druh jízdy, v zatáčkách se chtělo motoru vždycky dopředu. Firmy, které dodávají sportovní vozidla, dělají pro koupěchtivé zákazníky zkušební jízdy a učí je, jak se chovat v zatáčkách, při smyku a podobně. To jsou prostě zápory sportovních aut. Sportáky

mi nevyhovují také proto, že mají malý kufr, do kterého se nevejdu žádná zavazadla. Navíc si nemohu za sedadlo pověsit kostýmy. Proto jsem si už radost ze sportovní jízdy odepřel“ (Karel Gott 2012).

Zpěvák a skladatel Daniel Landa (narozen 1968) závodí v autech na profesionální úrovni. Od roku 1996 úspěšně jezdil autokros, v roce 1998 obsadil 6. místo v Evropě. V roce 1999 byl vyhlášen nováčkem sezony mezi trucky a v roce 2000 byl pátý na mistrovství Evropy v truck racingu. V roce 2001 opustil dráhu pilota trucků a usedl do vozu v soutěži rallye. V současné době jezdí rallye v kategorii N4. Jeho aktuálním závodním vozem je Mitsubishi Lancer Evo IX skupiny N4. Před ním jezdil v Lancerech generací VI a VII a krátce si ozkoušel Toyota Celica GT-Four, Ford Escort RS Cosworth a Škodu Octavia WRC (vše skupina A8). (Daniel Landa, 2012).

Velmi populárním motoristou na české hudební scéně se v posledních letech stal moderátor a zpěvák Leoš Mareš (narozen 1976) díky svému rudému Ferrari 360 Modena (obr. 14), o kterém se říká, že je neslavnějším Ferrari u nás. Bylo vyrobeno v roce 2002 a umí jet rychlostí až 296 kilometrů za hodinu. Ještě před tím, než ho Leoš Mareš koupil, měl prý jeho model dlouho vystavený u lůžka. Popularitu svého auta ještě zvýšil tím, když ho v roce 2011 prodal své domovské rozhlasové stanici Evropa 2, která pak z Marešova Ferrari udělala první cenu v posluchačské soutěži. Leoš Mareš je však nechvalně známý také častými dopravními nehodami, při kterých několikrát naboural i své milované Ferrari, nejvážněji v roce 2004 neda-leko Českých Budějovic.

K známým milovníkům rychlosti v minulosti patřil také textař Jiří Štaidl (1943–1973), bratr hudebníka Ladislava Štaidla, mimo jiné autor celé řady textů k slavným hitům Karla Gotta. Byl známý bohémským stylem života, četnými vztahy s atraktivními ženami a láskou k rychlým autům. Často řídil pod vlivem alkoholu a bez zapnutého bezpečnostního pásu. V roce 1973 se mu stala osudnou cesta za rodiči do Jevan, když neda-leko Řičan pod vlivem alkoholu smrtelně havaroval ve svém Renaultu 17. Jiří Štaidl se v roce 2011 stal hlavním hrdinou divadelní hry Zaslíbení brněnského Mahenova divadla. Hra pojednává o jeho vztahu se slavnou českou krasobruslařkou Hanou Maškovou, která paradoxně zemřela také při nehodě ve svém voze Opel GT o rok a půl dříve.

Smrt v automobilu potkala i několik dalších osobností z české hudební scény. V létě roku 1985 se stal obětí automobilové nehody mladý popový zpěvák Petr Sepéši (1960–1985), když se cestou z Prahy za svými rodiči do Aše srazil ve voze Škoda 100 s vlakem na železničním přejezdu ve Františkových lázních. V lednu 1996 zasáhla vážná ztráta skupinu Tři sestry. Cestou z lyžařské dovolené ve Francii tragicky havaroval několik kilometrů za Rozvadovem bubeník Jiří Brábník přezdívaný Hadr. Jiří Brábník byl jedním ze zakladatelů a hlavních pilířů skupiny, podle mnohých i původce jejího názvu, také však milovník aut a majitel autobazaru. Zahynul po smyku a následném nárazu do stromu ve svém žlutém Porsche Carrera, které však v okamžiku nehody sám neřídil, jel jako spolujezdec na zadním sedadle. V roce 2004 zemřel na dálnici D1 krátce před svými třiaadvacátými narozeninami muzikálo-

Obr. 14. Ferrari Leoše Mareše jako první cena v posluchačské soutěži radia Evropa 2. Pramen: <http://www.evropa2.cz/cs/jednouzazivot/fotogalerie.shtml>

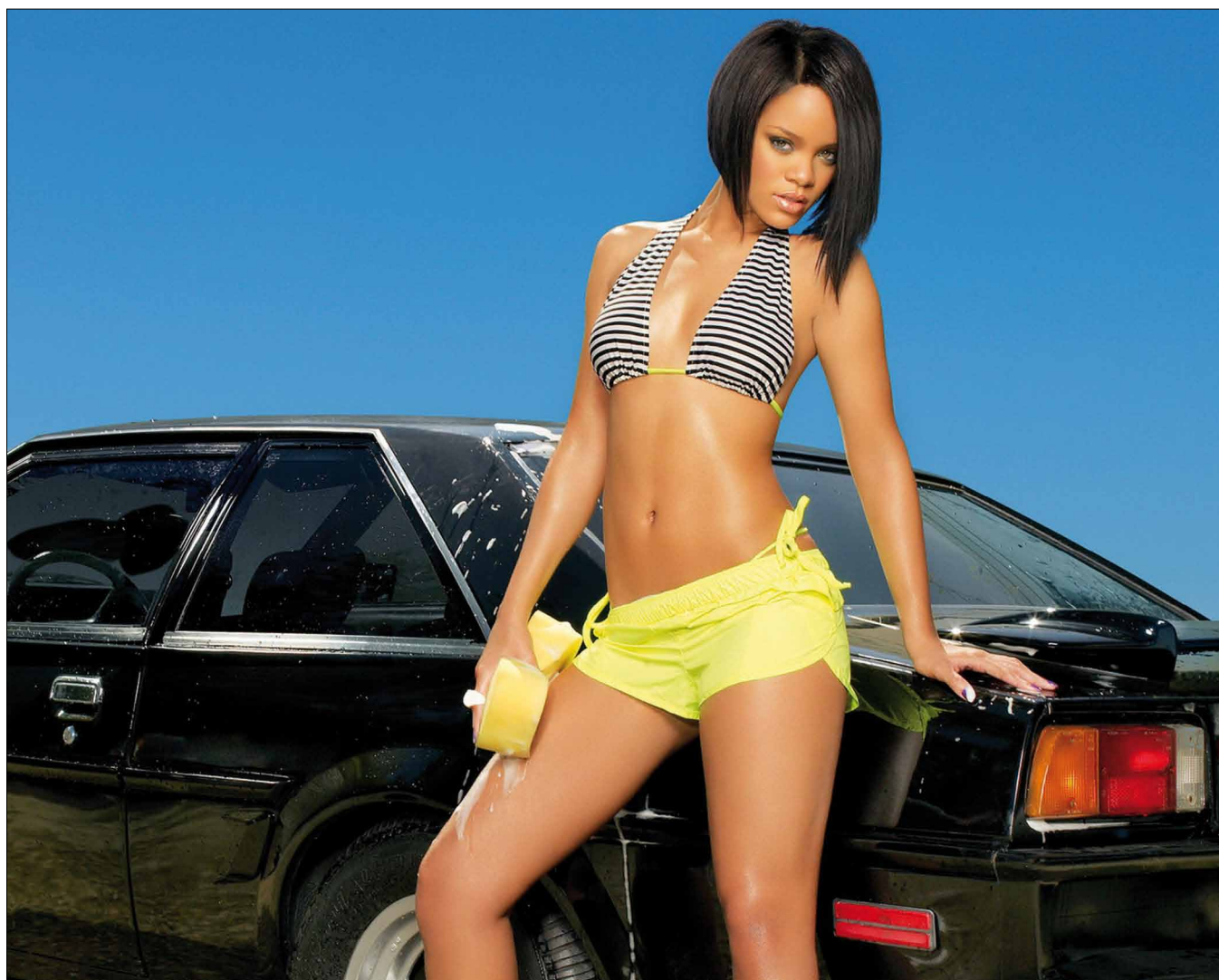
vý zpěvák Patrik Stoklasa (1981–2004), který se do povědomí veřejnosti dostal účastí v pěvecké soutěži „Česko hledá superstar“. Spolu se zpěvákem Karlem Černochem a jejich řidičem se vraceli z pěveckého vystoupení pořádaného v Olomouci v rámci předvolební kampaně ČSSD. Havarovali ve voze značky Mercedes Vito, který se srazil s dodávkou. Další obětí dopravní nehody se stala v červenci 2007 muzikálová zpěvačka, tanečnice a autorka šansonových recitálů Pavla Kapitánová (1970–2007), když se společně se svou manažerkou vracela z koncertu v Rumburku. Na dálnici D8 do jejich vozu Opel Astra bočně narazil jiný osobní vůz a následně pak dodávka. Na následky nehody zemřely obě ženy, po Pavle Kapitánové zůstala tehdy roční dcera.

HUDBA S ATEM

Další rovinnou vztahu hudby a automobilu je situace, kdy se sám automobil stává hudebním nástrojem. O několika takových experimentech se zmiňuje například Tomáš Procházka ve svém článku Automobil. Uvádí zde počín japonských vědců z Hokkaido Industrial Research Institute, v jehož rámci bylo upraveno několik silnic k hudební produkci. Takto upravené silnice byly označeny symbolem noty a opatřeny systémem zářezů do povrchu vozovky. Při doporučené rychlosti 45 km/h byl pak slyšet uvnitř automobilu hudební tón. Procházka se rovněž zmiňuje o využití automobilu jako části hudebního nástroje. Takovým příkladem může být reklamní kampaň na automobil Ford Focus, kde symfonický orchestr hraje na 21 hudebních nástrojů vyrobených ze součástí tohoto vozidla.

Vedle toho se automobilka Honda v roce 2011 ve své reklamní kampani s podtitulem Honda: The Power of Dreams snažila za pomoci smíšeného sboru napodobit zvuky propagované značky automobilu.

Další formou jsou pak samotné hudební projekty, v jejichž hudebním vystupování se klade důraz na využívání automobilových součástí. Se sloganem Reduce-Reuse-Recycle vystu-

Obr. 15. Zpěvačka Rihanna. Zdroj: http://www.pulsarmedia.eu/data/media/707/Rihanna_Car.jpg

puje Car Music Project. Tato formace je spjatá zejména s hudebním skladatelem Billem Milbrodtem. Myšlenka využití automobilu k hudební reprodukci se u něj zrodila na konci roku 1991, když se loučil se svým starým a potlučeným automobilem Honda Accord. Slovy Milbrodta, která jsou uveřejněna na webových stránkách projektu (www.carmusicproject.com) zažil tento vůz téměř 200 000 kilometrů na silnici s minimem mechanické údržby a kosmetických úprav. To by stálo mnohem víc, než aby se tyto investice vyplatily a automobil už neměl prakticky žádnou hodnotu, aby se mohl prodat. Lak byl oprýskaný, pružiny trčely přes čalounění, hlava řadící páky chyběla, na elektrický systém se nešlo spolehnout. Z vozu kapal olej, vycházel z něj kouř a zvuk dělal ostřejší než míchačky na maltu a bylo tedy na čase přestavět automobil do hudby. Milbrodt tedy rozebral svůj starý automobil na díly, z nichž spolu se sochařem Rayem Fauncem III sestrojil několik hudebních nástrojů, přičemž tento náročný proces trval 18 měsíců. Nejrozměrnějším nástrojem orchestru se stala tzv. Percarsion – soustava perkusí obsahující brzdové pružiny, části

náprav a kol, okna, písty a další součástky motoru. Dále mezi nástroji figuruje například trombon z části spojky, kontrabas vyrobený z nádrže či „Air Guitar“ – kytara vytvořená z části klimatizace. Samotná hudební činnost skupiny Car Music Project byla zahájena počátkem roku 2005. Po řadě koncertů pak projekt sklidil největší úspěch svým vystoupením ve Filadelfii na festivalu Live Arts & Fringe. Kapela rovněž 5. srpna 2007 vystupovala v prestižním newyorském Lincolnově centru, v současné době je však činnost uskupení pozastavena.

ZÁVĚR

Téma spojení hudby a automobilu není v této studii zcela vyčerpáno a nabízí prostor pro další výzkumy. S automobilem se setkáváme od raného dětství – je jednou ze základních dětských hraček, objevuje se v pohádkových příbězích a samozřejmě vstupuje i do populárních dětských písniček. Proto by jedním ze zajímavých témat mohla být analýza tohoto fe-

noménu. Dalším podnětem ke studiu by mohla být například etymologie názvů hudebních kapel, které se ve svém pojmenování inspirovaly právě určitou značkou či typem automobilu. V neposlední řadě by mohlo být zajímavé sledovat, jakým způsobem jsou komponované nebo vybírané podkresové hudební motivy k reklamním spotům na jednotlivé značky automobilů. Prostor pro další zkoumání nabízí také fenomén hudby v autě, kterému je věnována první část této práce, a to jak z hlediska technických zlepšení, psychologického vlivu na řidiče, tak také z hlediska samotné hudební produkce – například nejposlouchanější skladby v autě.

LITERATURA

- Americký příběh *Bobby Troupa, autora slavné písně* (2007). (online) <http://www.r66.cz/novinky/americky-pribeh-bobby-troupa-autora-slavne-pisne-95.html>
- Anderson, Philip (2001): *Gary Numan – Numan Drives Music More Than Cars*. (online) <http://www.kaos2000.net/interviews/garynuman/>
- Brodsky, Warren (2001): The Effects of Music Tempo on Simulated Driving Performance and Vehicular Control. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 4(4), 219–241.
- Davidson, Janet: *Music and Mobility*. (online) http://americanhistory.si.edu/onthemove/themes/story_41_1.html
- Diestler, Radek (2010) *Tři sestry: 25 let ve 25 obrazech; plus 150 dábelkých fotografií*. Řitka: Daranus.
- Foster, Richard S. (1973): A Nice Morning Drive. *Road and Track Now*. (online) http://www.2112.net/xanadu/articles/a_nice_morning_drive.htm
- Franěk, Marek (2009): *Hudební psychologie*. Praha: Karolinum.
- Gössel, Gabriel. Já mám automobil (I.). *Týdeník Rozhlas* [online]. 2004, č. 49 [cit. 2012-06-20]. Dostupné z: <http://www.radioservis-as.cz/archiv04/4904/49pub3.htm>
- Gössel, Gabriel. Já mám automobil (II.). *Týdeník Rozhlas* [online]. 2004, č. 50 [cit. 2012-06-20]. Dostupné z: <http://www.radioservis-as.cz/archiv04/5004/50pub3.htm>
- Gruber, Enid L. et al. (2005): Alcohol, Tobacco and Illicit Substances in Music Videos: A Content Analysis of Prevalence and Genre. *Journal of Adolescent Health*, 37(1), 81–83.
- Havlík, Karel (2005): *Psychologie pro řidiče*. Praha: Portál.
- Hillstrom, Kevin – Hillstrom Laurie Collier (eds.) (2006): *The Industrial Revolution in America: Automobiles*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Juslin, Patrik – Sloboda, John A. (2001): *Music and Emotion: Theory and Research*. Oxford: Oxford University Press.
- Karel Gott – *Zlatý hlas z Prahy* (auta) [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z: <http://www.karelgott.net/prehledy/?men=cs&lang=cs&id=19>
- KKK: *Skákající auta*. (online) <http://www.stream.cz/kkk/625723-kkk-skakajici-auta>
- KKK: *Klipy z jedoucích auta*. (online) <http://www.stream.cz/kkk/617954-kkk-klipy-z-jedoucich-auta>
- O Danovi. *Daniel Landa* [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z: <http://www.daniel-landa.cz/o-danovi/>
- Procházka, Tomáš: *Automobil*. (online) http://www.hisvoice.cz/clanek_901_tomas-prochazka-automobil.html
- Robinson, Doug (2005): Shirley's had Fun, Fun, Fun with her 41 Years of „Fame“. *Desert News*. (online) <http://www.deseretnews.com/article/625152574/Shirleys-had-fun-fun-fun-with-her-41-years-of-fame.html?pg=all>

- Rolls Royce brouka Johna Lennona*. (online) <http://www.autostyloonline.cz/zivot-za-volantem/rolls-royce-brouka-johna-lennona>
- Steinman, Jim (1999): *Classic Albums: Meat Loaf Bat Out of Hell* (DVD). Image Entertainment.
- Wiesenthal, David L. – Hennessy, Dwight A. – Totten, Brad (2003): The Influence of Music on Mild Driver Aggression. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 6(2), 125–134.
- Zkratky (píseň). In: *Necyklopedie* [online]. San Francisco (CA): Wikia, Inc, 2005- [cit. 2012-06-20]. Dostupné z: [http://necyklopedie.wikia.com/wiki/Zkratky_\(p%C3%ADse%C5%88\)](http://necyklopedie.wikia.com/wiki/Zkratky_(p%C3%ADse%C5%88))

Webové stránky:
www.carmusicproject.com

AUTORKY

Poláková, Markéta (3. 5. 1983, Praha), kulturoložka, absolventka Katedry teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Předmětem jejího výzkumného zájmu je problematika genderu a kultury v perspektivě feministické antropologie a Gender Studies. Stěžejním tématem jejích studií je analýza obrazu muže a ženy v současné západní společnosti. Zabývá se také analýzou vlivu médií a nových technologií na formování genderové identity. Diplomová práce (2007): *Mužský a ženský princip v transkulturní perspektivě (gender, sexualita, kultura)*. Disertační práce (2011): *Gender, identita, kultura*. Od roku 2012 působí v oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu Akademie věd České republiky.

Kontakt: PhDr. Markéta Poláková, Ph.D., Lokální a regionální studia, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: marketa.polakova@soc.cas.cz; marketa.polak@seznam.cz

Šeredová Purschová, Adéla (6. 3. 1978), kulturoložka, absolventka Katedry teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V rámci své výzkumné činnosti se věnuje především dějinám kulturní a sociální antropologie s ohledem na problematiku pohlaví a genderu, genderovým aspektům ochrany životního prostředí, metodám prosazování genderové rovnosti a politice rovných příležitostí ve strukturálních fondech Evropské unie. Diplomová práce (2007): *Feministická antropologie*. Disertační práce (2010): *Kultura a gender*.

Kontakt: PhDr. Adéla Šeredová Purschová, Ph.D., Katedra kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: a.purschova@seznam.cz.

INSTITUCIONÁLNÍ AFILIACE

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha; Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze – Katedra teorie kultury (kulturologie). Studie je publikována s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378025

Eseje / Essays

Příběh o ramadánu, skotské a „Alláhu, který se nedívá...“

A Story about Ramadan, Scotch Whisky and “Allah, who is not watching...”

VÁCLAV SOUKUP

Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1

Země, jejichž obyvatelé vyznávají islám, jsou nesmírně rozmanité. Poté co jsem měl možnost poznat různé podoby islámu v severní Africe, na Blízkém východě a v jihovýchodní Asii, jsem se domníval, že mě v muslimských zemích již nic nepřekvapí. Byl to samozřejmě omyl. I antropolog, jak se můžeme dočíst v mnoha učebnicích, může prožít kulturní šok. Já jsem ten svůj prožil v Dubaji, ve Spojených arabských emirátech. Dubaj je ukázkou ekonomické prosperity a důkazem toho, že arabský svět nemusí být synonymem bídy a všudypřítomných obchodníků, kteří turisty nepřetržitě obtěžují. Dubaj je zemí, kde se navzájem snoubí tradiční arabské oděvy s půvabnými orientálními zlatnickými krámkami a působivou moderní i postmoderní architekturou. Dubaj je místem, kde řidiči luxusních aut při pohledu na krácející evropskou ženu v šortkách neváhají způsobit hromadnou srážku. Poté s úsmě-

vem vystoupí a místo kontroly zničeného designu posledního modelu automobilu Porsche raději teskně hledí za obrysy mizejícího příslibu ženského těla...

Má euforie nad Dubají mě přešla třetí den pobytu. Ze všech stran se rozeznělo jediné slovo – ramadán. Jedná se o devátý měsíc islámského kalendáře, v jehož průběhu se muslimové během dne zříkají jídla, pití, kouření i žvýkání tabáku. Půst je přísně zachováván až do soumraku. Po západu slunce se věřící svolávají k modlitbě, na minaretech se rozsvítí lampy a všichni usednou ke stolu, aby pozřeli první sousto dne. Dodnes vzpomínám na své probuzení do ramadánu. S lehkou nostalgií jsem to ráno kráčel směrem k hotelovému bazénu, v němž jsem předchozí den popíjel na „vodním baru“ skotskou. Čím víc jsem se však přibližoval, tím víc jsem byl zmatený. V průběhu noci totiž nad bazénem vyrostla podivná konstrukce, obalená neprůhlednou bílou gázou. Neváhal jsem a zeptal jsem se procházejícího číšníka: „Co to je?“ Domorodec odpověděl lakonicky: „Ramadán.“ Neskrýváje překvapení i poděšení, ptal jsem se dál: „To už se nesmím ani koupat?“ Domorodec se na mě pobaveně usmál, spiklenecky mrkl k obloze a vše mi vysvětlil: „To jsme vybudovali proto, aby Alláh Evropany ve vodním baru neviděl.“

Postskriptum: Dal jsem si pouze minerálku aneb „Jsi li v Římě, chovej se jako Říman...“

Kontakt: PhDr. Václav Soukup, CSc., Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: Vaclav.Soukup@ff.cuni.cz.

Zprávy / Reports

Jak jsem potkal bizony

How I Met Bisons

VÁCLAV SOUKUP

*Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy
v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1*

Nezapírám. Vždy jsem českému spisovateli Otu Pavlovi záviděl, „jak potkal ryby“. Není divu. Každý z nás touží po blízkém setkání „třetího druhu“. Po vteřinách, kdy se zastaví čas, a my staneme tváří v tvář něčemu jedinečnému. Slovy francouzského básníka Jacquese Préverta všichni milujeme chvíle, které se zrodí „jako zázrakem“. Přiznám se, že ve skutečnosti jsem na takové setkání nebyl připraven. Možná právě proto k němu došlo. Stalo se tak v průběhu mé poslední návštěvy Českého Krumlova. Byl jsem přesvědčený, že o tomto městě už vím téměř vše. Tuto iluzi způsobil dlouhodobý výzkum, který v tomto městě po mnoho let provádím. Krumlovský hrad, středověké uličky města, meandr Vltavy a obraz medvědů bloudících v hradním příkopu se mi při opakovaných návštěvách města vryl do mysli tak hluboce, že se zde cítím být téměř doma. Proto mě fakt, že právě zde se setkám s bizony, způsobil kulturní šok. Ta zvířata se vynořila z ničeho nic na omítce domů. A co více, jednalo se o malby pravěkých bizonů! Těch, kteří byli objeveni na stěnách prehistorické španělské jeskyně Altamira. Když jsem se pečlivěji rozhlédl, začala se z fasády domů ulice vynořovat další úžasná výtvarná díla. Již to nebyl pouze příběh o prehistorických zvířatech, ale o nespoutané výtvarné imaginaci, která našla svůj umělecký výraz ve fantazijních zoomorfních a antropomorfních obrázcích. A co více, nejednalo se o tuctovité pouliční graffiti. Z maleb na zdech domů podivné *Ulice s popelnicemi* či šela nespoutaná fantazie a zároveň výtvarná profesionalita. V tu chvíli mi začalo vrtat hlavou, kdo je tvůrcem těchto originálních a současně bizarních uměleckých děl vytvořených v rytmu nespoutaného a autentického „street art“.

Hledání odpovědi na tuto otázku mi usnadnila zakladatelka a ředitelka krumlovského *Egon Schiele Art Centrum* (ESAC) Hana Jirmusová Lazarowitz – elegantní, energická, kosmopolitní žena, která proslula schopností měnit své sny v realitu.

Díky nadaci, v jejímž čele stojí, byla v Českém Krumlově v letech 1992 až 1994 provedena rekonstrukce komplexu renesančních budov bývalého pivovaru, jehož prostory jsou dnes využívány k prezentaci špičkových uměleckých děl. Kromě stálé umělecké expozice, věnované životu a dílu světově proslulého rakouského malíře Egona Schieleho, zde kontinuálně probíhají výstavy předních světových umělců. Obyvatelé a návštěvníci města Český Krumlov tak měli možnost zhlédnout díla, jejichž tvůrci byl například Salvador Dalí, Marc Chagall, Milan Knížák, Oskar Kokoschka, Alberto Giacometti nebo Geoffrey Hendricks. Součástí kulturních aktivit *Egon Schiele Art Centrum* je ale také dlouhodobý projekt pracovně označovaný jako *Ateliéry*. Nadace Hany Jirmusové Lazarowitz totiž také zrekonstruovala objekt malé továrny stojící naproti *Egon Schiele Art Centrum* do podoby velkoryse koncipovaných výtvarných ateliérů. Zde po řadu let nachází azyl mladí talentovaní zahraniční i domácí výtvarní umělci. Při prohlídce velkých ateliérů zalitých slunečním světlem jsem pochopil, co měla paní ředitelka na mysli, když konstatovala, že tyto prostory svojí velkorysou prostorovou koncepcí překonávají standardy ateliérů, které se nacházejí ve světových metropolích, jako jsou Vídeň, Paříž a New York. Současně jsem se dozvěděl, kdo je skutečným tvůrcem pouličních maleb. Jsou to mladí umělci, kteří se touto cestou pokouší ozvláštňit veřejný prostor a fádni vzhled budov, které se v okolí ateliérů a *Egon Schiele Art Centrum* nacházejí. Je ovšem smutné, že tento spontánní pokus zahraničních výtvarníků, usilujících o estetizaci původně fádniho veřejného prostoru, narazil na nepřítel místních sprejerů, kteří bezostyšně a zcela nekreativně tyto nástěnné malby ničí. Přitom právě zde by mohl vzniknout originální a návštěvníky vyhledávaný ostrůvek moderního a postmoderního umění, který by osobitým způsobem rozšiřoval nabídku toho, co lze při toulkách ulicemi Českého Krumlova spatřit.

Prostřednictvím vyprávění Hany Jirmusové Lazarowitz se odhalilo i tajemství místních prehistorických bizonů. Musím přiznat, že na mě příběh jejich tvůrců hluboce zapůsobil. Bizony namalovali dva mladí zamilovaní lidé, kteří se rozhodli zasvětit svůj život výtvarnému umění. Jedná se o českou dívku s italskými kořeny Alessandru Svatek, která vystudovala malbu na akademii v Miláně, a Artura Magrota, který je absolventem střední uměleckoprůmyslové školy sv. Anežky v Českém Krumlově, kde si osvojil znalosti a dovednosti v oboru kame-

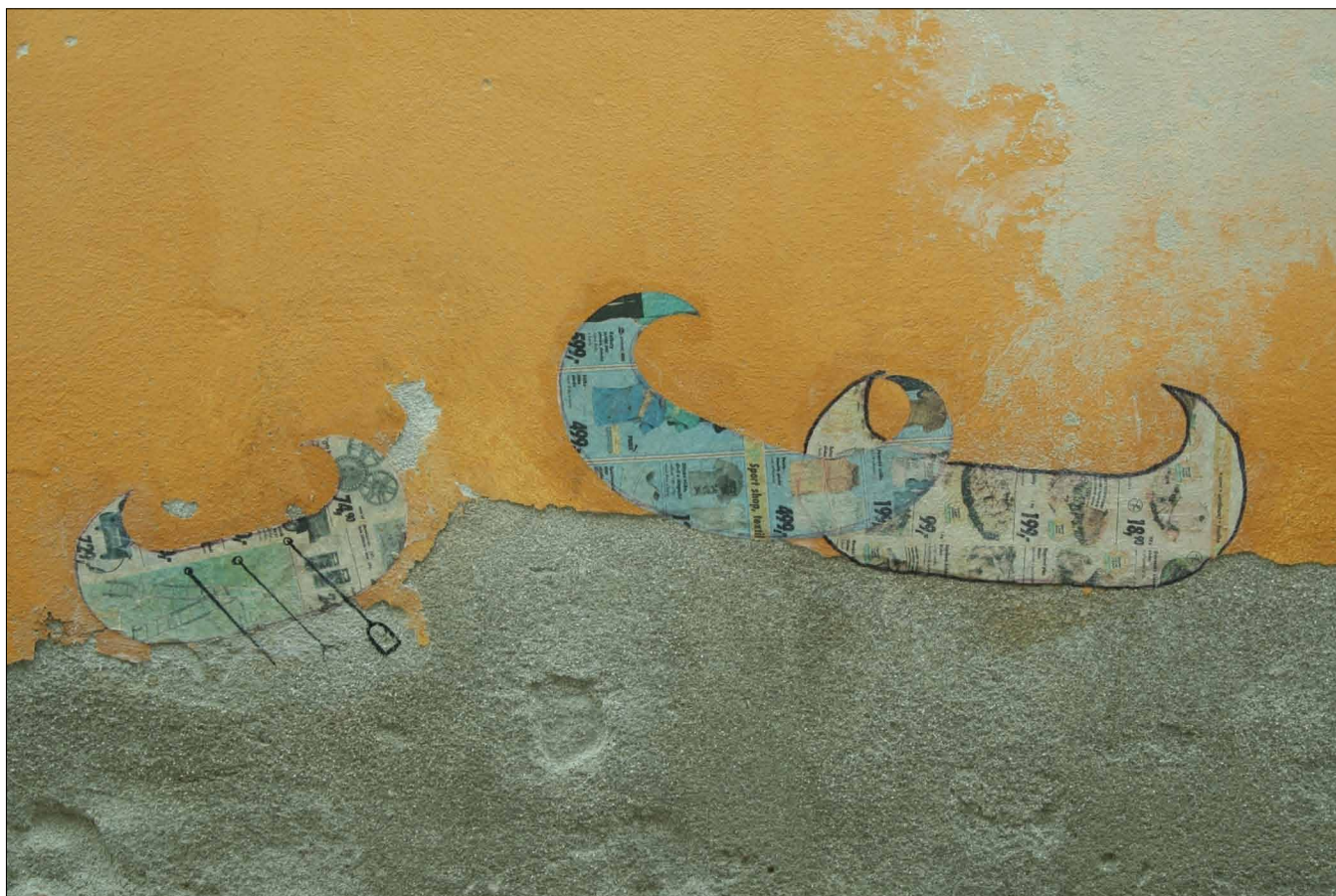

Obr. 1. Malby bizonů inspirované magdalénským jeskynním uměním, „Ulice s popelnicemi“, Český Krumlov, Áčka. Foto poskytla: Hana Lazarowitz Jirmusová.

nosochařství, užité fotografie a médií. Jako mnoho začínajících umělců žili tito mladí lidé svůj nomádský život bez finančních prostředků tak trochu „na hraně“ přežívání. Díky podpoře *Egon Schiele Art Centrum* se jim ale otevřely dveře jednoho z ateliérů, včetně jeho příslušenství (apartmánu), umožňujícího mladým umělcům zde nejen tvořit, ale i normálně žít. O tom, co tato pomoc pro ně znamenala, svědčí slova mladé výtvarnice, která zázemí apartmánu komentovala slovy: „Nikde jsme se neměli lépe.“ Není divu. Zde mohli alespoň na pár měsíců spojit lásku s uměním a důstojným životem. S tvorbou této italsko-české tvůrčí dvojice, která dnes společně vystupuje pod označením *Áčka*, vstoupila do ulic Českého Krumlova osobitá poetika umění street art. Jejich touha oživit ulice města našla například vyjádření ve výtvarném projektu, v rámci něhož nalepili papírové oči na místní hydranty, dopravní zrcadla a dopravní značky zákazu vjezdu. Kontroverzní reakce vyvolali také papíroví osmimetroví lovci vytvoření ve stylu jeskynních maleb, které *Áčka* umístili na jednu s fasád *Egon Schiele Art Centrum* jako upoutávku výstavy *Umění v každodennosti*. V této souvislosti je ale důležité podotknout, že *Áčka* při své tvorbě aplikované na zdi a omítky domů programově používají neagresivní recyklovatelné materiály, jako jsou papír a vodou ředitelné tapetové lepidlo, jež se dá snadno odstranit. *Áčka* mají také zásadní podíl na vzniku projektu *Ukradená galerie*, který k prezentaci uměleckých děl ve veřej-

ném prostoru používá staré, socialismus pamatující, vitrinové nástěnky. Originální vernisáže výtvarných prací vždy jiného umělce probíhaly pravidelně každou neděli vždy o půlnoci. Prostřednictvím internetových sociálních sítí dosáhla idea *Ukradená galerie* ohlasu i v zahraničí a dnes se s obdobnými projekty setkáváme také v Miláně, Paříži a New Yorku.

Dílem *Áček* jsou i pravěcí bizoni, kteří v ulicích Českého Krumlova upoutali moji pozornost. Tyto obrazy jsou totiž pozoruhodné také z hlediska experimentální archeologie. Součástí teorií na téma vzniku pravěkých nástěnných maleb je totiž hypotéza, podle níž některé z těchto pozoruhodných děl vznikly specifickou výtvarnou technikou, při níž umělec ústy vyfukoval a současně vyplivoval na skalní stěnu barevné pigmenty. Tímto způsobem údajně vznikly proslulé mladopaleolitické negativní otisky lidských rukou, s nimiž se setkáváme v řadě francouzských a španělských prehistorických jeskyní. Někteří prehistorici se dokonce domnívají, že tato „foukácká metoda“ mohla vyvolat v mysli pravěkých umělců změněné stavy vědomí podobné těm, které způsobují psychotropní látky. Zvýšená imaginace se tak promítla do fascinujících maleb, které byly vytvořeny v pravěkých jeskynních obrazárnách, jako jsou Altamira nebo Lascaux. Také první krumlovské obrázky bizonů byly vytvořeny technikou vyfukování barevných pigmentů, konkrétně kakaa, mouru a zelenkavého koření na ryby. O to víc mě mrzelo, že jsem neměl možnost s *Áčky*

Obr. 2. Lodičky na rozbořené omítce, „Ulice s popelnicemi“, Český Krumlov. Foto poskytl: Hana Lazarowitz Jirmusová.

konzultovat, jaké poznatky a zkušenosti si z použití této techniky odnesli. S obrazy prehistorických bizonů se ale v Českém Krumlově nesetkáme pouze na ulicích, ale také ve výstavních prostorách *Egon Schiele Art Centrum*, pro které umělci vytvořili rozsáhlou nástěnnou repliku pravěkých maleb. Díky tomu „bizoni tančí“ také na několika metrech čtverečních v jedné z velkých výstavních sálů. Stádo bizonů se zde stalo trvalou součástí stěn a klenby stropu a nadčasovým archetypálním projekčním plátnem, které je důstojným protějškem uměleckých artefaktů, jež jsou zde vystavovány. Při tvorbě tak rozsáhlé nástěnné malby již ale nebylo možné nanášet barevné pigmenty silou lidského dechu. Proto byly „vyfukovány“ na stěnu moderními technickými prostředky. Výsledek je ale víc než působivý. Vstoupíte-li proto do výstavních prostor *Egon Schiele Art Centrum* v Českém Krumlově, nezapomeňte pozvednout svůj zrak vzhůru ke klenbě. Vlastně není ani tak

těžké „potkat bizony“...

Postskriptum: Opět stojím v *Ulici s popelnicemi*. Již vím, že název ulice, respektive tabulka s jejím označením, je jen další výtvarný artefakt a umělecká mystifikace. Pozoruji podivnou drobnou postavu, kterou na zdi domu namaloval jeden z mladých umělců. Hlavou mě bloudí nutkavá myšlenka. Co když stojím před dílem budoucího Picassa a výtvoř v *Ulici s popelnicemi* jednou budou pro návštěvníky města stejně přitažlivým magnetem, jako místní historické skvosty? Fakt nevím. Jediné, o čem nepochybuji, je, že by tato díla neměla zmizet pod útoky sprejerů a nánosem lidské lhostejnosti.

Kontakt: PhDr. Václav Soukup, CSc., Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: Vaclav.Soukup@ff.cuni.cz.

ANTHROPOLOGIA INTEGRAL – SERIES MONOGRAPHICA

Jaroslav Malina

Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Vlnářská 5, 603 00 Brno

Edice monografií přiřazená k časopisu *Anthropologia integra* – viz <http://anthrop.sci.muni.cz/page.yhtml?id=532>. Edice přináší původní odborné publikace z oblasti obecné antropologie a „příbuzných“ disciplín.

- 1) Edice je otevřena českým i zahraničním autorům.
- 2) ISBN (a číslo DOI pro vstup do Crossref databáze) udílí Akademické nakladatelství CERM a Vydavatelství Masarykovy univerzity.
- 3) Text v českém jazyce (s anglickým nebo německým resumé) nebo v anglickém či německém jazyce (s českým resumé).
- 4) Každá z monografií prochází recenzním řízením (minimálně 2 recenzenti).
- 5) Edice vychází elektronicky, pouze výjimečně i papírově.
- 6) Monografie edice zachovávají zpravidla stejný formát i grafiku jako časopis *Anthropologia integra* (případně se může změnit barva přebalu apod.); dává to také možnost uvádět na konci časopisu (případně přebalu) postupný sled monografií (volumes), což je zároveň dobrá propagace.
- 7) Formální pokyny pro autory monografií jsou stejné jako pro autory časopisu *Anthropologia integra*.
- 8) Edici spravuje stejný kolektiv jako časopis *Anthropologia integra* (šéfredaktor Jaroslav Malina, výkonný redaktor Tomáš Mořkovský).

ANTHROPOLOGIA INTEGRAL – SERIES MONOGRAPHICA

For the monograph series associated with the journal *Anthropologia integra*, see <http://anthrop.sci.muni.cz/page.yhtml?id=532>. This series offers original scholarly publications from the field of general anthropology and related disciplines.

- 1) The series is open both to Czech and foreign authors.
- 2) The ISBN (and DOI number for access to the Crossref database) is issued by CERM Academic Publishing House and Masaryk University Publishing House.
- 3) The text is in Czech (with an English or German abstract), or in English or German (with a Czech abstract).
- 4) Each of the monographs undergoes a peer review (with a minimum of 2 reviews).
- 5) The series is issued electronically; only occasionally in a paper version.
- 6) The monographs of the series will maintain the same format and graphic style as the journal *Anthropologia integra* (with possible changes in cover colour etc.); this provides the opportunity to present the list of consecutive monographs (volumes) at the end of the journal (or on the cover), which would also serve as good promotion.
- 7) The formal instructions for authors of the monographs are the same as those for the authors of the journal *Anthropologia integra*.
- 8) The series is administered by the same editorial team as that of the journal *Anthropologia integra* (Editor-in-chief Jaroslav Malina, Managing Editor Tomáš Mořkovský).

ANTHROPOLOGIA INTEGRAL – SERIES MONOGRAPHICA

Die Edition Monographien ist der Zeitschrift *Anthropologia integra* – siehe <http://anthrop.sci.muni.cz/page.yhtml?id=532> – angefügt. Die genannte Edition soll ursprüngliche Fachpublikationen aus den Bereichen der allgemeinen Anthropologie und der „verwandten“ Wissenschaftszweigen bringen.

- 1) Die Edition steht sowie den tschechischen als auch den ausländischen Autoren offen.
- 2) Die ISBN (samt der DOI-Nummer für CrossRef Databasis) vergeben der Akademische Verlag CERM (Akademické nakladatelství CERM) und der Masaryk-Universität-Verlag (Vydavatelství Masarykovy univerzity).
- 3) Die Texte sollen in tschechischer Sprache mit englischer oder deutscher Zusammenfassung oder in englischer, bzw. deutscher Sprache mit tschechischer Zusammenfassung verfasst werden.
- 4) Alle Monographien unterliegen dem Rezensionsverfahren, wobei dieses mindestens von zwei Rezensenten vollzogen wird.

- 5) Die in der Edition herausgegebenen Monographien werden in elektronischer Form veröffentlicht, nur ausnahmsweise könnten ihre Titel auch in Papierform erscheinen.
- 6) Die Edition Monographien behält das gleiche Format und die gleiche Grafik wie die Zeitschrift *Anthropologia integra* bei. (Eventuell kann die Umschlagfarbe geändert werden o. ä.); dies bietet ebenfalls die Möglichkeit, am Ende des Heftes (bzw. auf der Rückseite des Umschlags) die veröffentlichten Monographien in Reihenfolge (volumes) anzugeben, was zugleich für einen Leseanreiz und anhaltendes Interesse des Lesers sorgt.
- 7) Für die Autoren von Monographien gelten dieselben Hinweise wie für die Autoren der Zeitschrift *Anthropologia integra*.
- 8) Die Edition Monographien wird von demselben Gestalterteam geleitet wie die Zeitschrift *Anthropologia integra* (Chefredakteur Jaroslav Malina, verantwortlicher Redakteur Tomáš Mořkovský).

Kontakt: Prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Viničná 5, 603 00 Brno, e-mail: jmalina@sci.muni.cz

Fórum / The Forum

Changes of the Family Life in Uruwa Valley, Papua New Guinea

Martin Soukup

The Department of Culturology, Faculty of Arts, Charles University in Prague, Celetná 20, 110 00 Prague 1

ZMĚNY V RODINNÉM ŽIVOTĚ V ÚDOLÍ URUWA, PAPUA-NOVÁ GUINEA

ABSTRAKT Předmětem studie jsou změny v rodinném životě ve vybraných komunitách v údolí Uruwa, Papua-Nová Guinea (Provincie Morobe). Studie je založena na terénním výzkumu, který autor uskutečnil ve vesnici Yawan v letech 2009 a 2011.

KLÍČOVÁ SLOVA rodina; příbuzenství; svatební zvyky; sociokulturní změna

ABSTRACT The objective of the paper is a presentation of the changes of family life in the selected communities of Uruwa valley, Papua New Guinea (Morobe province). The paper is based on a research the author carried out in the Yawan community (2009, 2011).

KEY WORDS family; kinship; wedding rules; sociocultural change

The Yawan community is located in the upper Uruwa valley of the Finisterre Range (see map), which is a remote part of Papua New Guinea (PNG). Although the people of upper Uruwa have been in contact with Europeans ever since the end of the twenties of 20th century, anthropologists paid only a partial attention to these communities. The only anthropologically relevant survey in this part of PNG was exercised by a missionary, Ursulla Wegman. In 1990, she published *Yau Anthropology Background Study* by SIL (Wegmann 1990).

My article focuses on the Yawan village and surrounding villages Toweth and Koteth (see fig. 1). In my article, I refer to all of these settlements as Yawan or Uruwa. Yawan is a part of YUS Conservation Area, which was the very first protected area under the Conservation Areas Act from 1978 (Tree Kangaroo Conservation Program Annual Report, 2009, 2010, 2011; Montgomery – Bishop 2006). The establishment of the YUS contributed to a more intense contact of the local people with outside world, especially with American and European scientists. They come to study biodiversity and tree kangaroos in particular. The Yawan community is based on patrilineal clans and apply patrilocal rule of postmarital residence, but under the various sociocultural changes the latter shifts.

Map 1. Location of Yawan community. Author: Jan D. Bláha.

Fig. 1. Yawan village. Author: Martin Soukup.

Under the influence of Christianity, the local people combine traditional customs of social life, native wedding rituals as well as post-marital rules with Christian ideas, which are unfortunately mutually incompatible. Moreover, in the studied communities of the upper Uruwa valley two denominations coexist – Lutherans and Adventists. The symbiosis is not smooth because these two denominations have been in conflict for more than forty years. A recent religious conflict divided the community, and the cooperation and contacts between the clans or the families was inhibited. Religious schism and conflict inside the community is currently rather latent because the local people tried to deal with this conflict during a big reconciliation ceremony, which I witnessed in 2009. The social climate indeed calmed down, but its latency still affects the daily life of the people (Soukup 2010).

Lutherans and Adventists have different attitudes to the local customs, such as marriage and related issues of wedding rules, post-marital residencies and bride-price (*oretno*). Due to the intermarriages between Lutherans and Adventists, people face many problems arising from these different attitudes and praxis. In the past, bride-price was a typical custom for communities across Melanesia (Mantovani 1992; Soukup 2012a). Nowadays, some Uruwa people break away from this custom. Mostly Adventists refuse bride-price. They argue that bride-price breaks the Christian ethics. On the contrary, many Lutherans

keep this wedding custom; they see the bride-price as an important part of their culture.

This incompatible perception of the bride-price has far-reaching consequences to the wedding habits and family life. This is evident especially in the case of marriage joining Lutheran and Adventist families. This type of marriage in Uruwa is not an exceptional one. I illustrate this pattern by a fictional story, which is based on real facts and sometimes happens. When a Lutheran young man is engaged to an Adventist girl, his family negotiates about the bride-price. The parents of the fiancée may reject bride-price, at the same time they may agree with the marriage. However, the bride's parents insist on their daughter and husband living with them. Consequently, they break the established patrilocality rule, and in fact they apply an unorthodox matrilocality rule. The argument is that the girl belongs to the father, not to the husband, because the latter did not pay the bride-price. A second consequence is that daughters of the new couple will belong to the father-in-law, not to the father. The reason is the same – the father did not pay the bride-price. In the native view, bride-price is a compensation for both the girl's workforce and expenses, which her parents invested. We can expect that these attitudes may affect the future migration process in the region as well as population dynamics. The family life is changing not only concerning religious ideas, the economy, but also undergoes some changes.

Fig. 2. Family by sixteen year-old boy.

During the fieldwork I collected drawings related to the society and culture (cf. Soukup 2011; Soukup 2012b). I gathered about one hundred and fifty drawings, which were created by pupils of the elementary school in Yawan (the age 13–20). I see these drawings as external representations (Sperber 1996), which can serve to detect current patterns of the family life in the selected communities of the Uruwa valley. I collected twelve drawings depicting family in total. All the authors visualized their family and provided descriptions of their drawings. As a whole, the collection reveals that family life is undergoing considerable changes. Most of the authors pointed out distribution of labor in the family, obedience to the parents, responsibilities parents have over the children. Nowadays, Uruwa communities are becoming part of the monetary economy of the PNG. Many local people depend on the monetary system because they need money to pay high school tuition. Adults highly evaluate education because they see it as a promise of prosperous future for their children. That is why some authors point out that Papuan people no longer depend on gardening as in the past. Local men and women try to develop different type of business. For example, one woman sews and sells clothes in Western style, one man opened a canteen. A local teacher builds ponds with the students in

order to farm and sell fish. Many men participate in the coffee business. All these activities transform family life regarding distribution of labor and traditional social life patterns, because some men have to travel in order to do the business. More future changes can be anticipated when it comes to monetary economy and employments. This expectation could be recognized from the interpretation of the drawings, in which authors expressed their visions of their own ambitions and future of the villages in Uruwa. Boys want to be pilots, doctors or scientists. Girls want to be nurses. All of them want to work to serve their community. These students dream about their future full off cell phones, roads, cars, bicycles, tap water, permanent houses and people living blessed lives, because they will have many useful things (Soukup 2012b).

The communities in the upper Uruwa valley are on the edge between today's and traditional way of life as the local people call the pre-contact situation of their culture. The visual narration of this pattern can be observed in the drawing made by a sixteen year-old boy (see fig. 2). In the drawing, the author portrayed his five siblings and parents. All children wear a T-shirt and trousers. Parents' clothes are in pre-contact style. The father is dressed in tapa cloth, and he is wearing an armband; the mother is wearing a grass skirt and she is

carrying a string bag (or *bilum* in Tok pisin). The author commented his drawing with these words: “My mother and father, they wear traditional clothes. It represents that our culture continues.” It is like an incarnation of the preamble of the PNG Constitution: “We, the people of Papua New Guinea... pledge ourselves to guard and pass on to those who come after us our noble traditions and the Christian principles that are ours now.”

REFERENCES

- Mantovani, Enio. (1992): *Marriage in Melanesia*. Goroka: The Melanesian Institute.
- Montgomery, Sy – Bishop, Nic (2006): *Quest for the Tree Kangaroo: An Expedition to the Cloud Forest of New Guinea*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- S. A. (2009): *Tree Kangaroo Conservation Program Annual Report*. Seattle: Woodland Park Zoo.
- S. A. (2010): *Tree Kangaroo Conservation Program Annual Report*. Seattle: Woodland Park Zoo.
- S. A. (2011): *Tree Kangaroo Conservation Program Annual Report*. Seattle: Woodland Park Zoo.
- Soukup, Martin (2010): Proměny náboženství na Papui-Nové Guineji. *Acta Universitatis Palackianae Olomouensis. Facultas philosophica, Sociologica – Andragogica*, s. 171–189. ISSN 1803-0246.
- Soukup, Martin (2011): A Visualization and Representation of the Culture in Yawan, Papua New Guinea: Drawings in the Context of a Visual Anthropology. *Anthropologia integra* 2(2), s. 41–51.
- Soukup, Martin (2012a): Melanéské svatby. In Jiroušková, Jana, ed., *Svatební rituály u nás a ve světě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 274–283.
- Soukup, Martin (2012b): Reward for nature Conservation: tree kangaroos, cars and scientists. *Journal of Landscape Ecology*, 5(2), 84–96.
- Sperber, Dan. (1996): *Explaining Culture: A Naturalistic Approach*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Wegmann, Ursula (1990): *Yau Anthropology Background Study*. S.l.: Summer Institute of Linguistics.

AUTHOR

Soukup, Martin (26. 3. 1977, Praha), Czech culturologist and cultural anthropologist. Associate professor of Department of Culturology at The Faculty of Arts, Charles University in Prague. He also teaches at The Prague College of Psychosocial Studies. He focuses on history, methodology and theory of anthropology, bioculturology and philosophy of man and culture. Soukup is particularly interested in the cultural area of Melanesia. In 2009 he undertook anthropological pre-research in Papua New Guinea in three local communities – Wannang (Madang Province), Kegeslugel (Chimbu Province) and Yawan (Morobe Province). In 2011 he came back to Yawan. Besides number of papers and article, he is also the author of the textbook *Essentials of Cultural Anthropology* (2009, in Czech). This book was awarded by Charles University as excellent monograph. He published monographs *Bioculturology: Evolution and Culture* (2010, in Czech) and *Culture: Bioculturological perspective* (2011, in Czech).

Contact: Doc. PhDr. Martin Soukup, Ph.D. The Department of Culturology, Faculty of Arts, Charles University in Prague, Celetná 20, 110 00 Prague 1, e-mail: martin.soukup@ff.cuni.cz.

Zelená ideologie aneb Zlý brouk automobil

Luděk Frýbort

Hannover

DIE GRÜNE IDEOLOGIE ODER DER BÖSE KÄFER AUTOMOBIL

ABSTRACT Das langsam dahinsiechende ideologische Zeitalter zeugte sein spätes Produkt: die ideologisierte Ökologie. Wie jede Ideologie, braucht auch Ökologismus seine Feinde. Es sind: die Kernkraft, das tückische Gas CO₂, das Automobil. Kann die Eisenbahn das Automobil wirklich ersetzen? Umweltschutz als Vorwand des lokalen bzw. persönlichen Egoismus. Prestigedenken – Begleiterscheinung einer unreifen Gesellschaft.

SCHLÜSSELWÖRTER Wissenschaft; Ideologie; Automobil; Eisenbahn; Egoismus; Prestigedenken

ABSTRAKT Dohasínající věk ideologií zplodil svůj pozdní produkt: zideologizovanou ekologii. Jako každá ideologie, ani ekologismus se neobejde bez nepřátel. Jsou jimi: jaderná energie, potměšilý plyn CO₂ a automobil. Otázka nahraditelnosti automobilu železnicí. Ušlechtilá idea ochrany životního prostředí záminkou lokálního či osobního egoismu. Prestižní myšlení – průvodní jev nedozrálé společnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA věda; ideologie; automobil; železnice; sobectví; prestižní myšlení

Ekologie je věda rozumná a potřebná, řešící otázku, jak srovnat potřeby moderního člověka s potřebami přírody, aby jedno nepřekáželo druhému. Ponechána sama sobě nezavdávala by podnět vzrušeným polemikám; oddělil se však od ní radikální, bojovný ekologismus, už ne věda, ale ideologie, což je značný rozdíl. Věda shromažďuje dostupné informace, hledá dosud neobjevené souvislosti, zkoumá je, klasifikuje, až nakonec na základě dosažených výsledků vytvoří teorii; pakli ji nové poznatky nepotvrdí, věda jim svou teorii přizpůsobí, nelze-li, zcela ji opustí. Ideologie postupuje obráceně: vytvoří nejdřív teorii, k níž pak stesává důkazy, hodící se vyzdvihuje, nehodící se zlehčuje či zamlčuje. Věda se může mýlit; hledá však bod, v němž se dopustila chyby a pokračuje správnějším směrem. Ideologie, neschopná přiznat omyl, se mýlit musí. Proto se neobejde bez nepřítele, na nějž lze svalit vinu.

Nepřáteli jsou v pojetí zeleného extremismu především tito: jaderná energie, zhoubný plyn CO₂ a automobil. Prvně jmenované dva zloduchy pro tentokrát vynechme, ač by vydali na dlouhý separátní traktát, a podívejme se zblízka na třetího. V převrácené logice světa opravců, zaměřujících příčinu za následek a opačně, je automobil jakýsi divný, zlovolný brouk, který se odkudsi vyrojil a rejdí teď po silnicích, škodě světovému klimatu. Proč po nich rejdí, ptáme se? Inu protože mu je postavil nějaký mamlas, jemuž jsou zájmy životního prostředí lhostejné; kdyby mu je býval byl nepostavil, brouk by se nevyrojil, jak je nade vši pochybnost zřejmo. Nelze ovšem pominout mlčením, že brouk obsahuje kohosi, kdo sedí uvnitř a drží se volantu; proč tak činí... vezme, že onen kdosi

je nesvéprávný tupec, jenž kejhaje dětinskou radostí objíždí bez účelu a beze smyslu kolem, jen že to tak pěkně bručí. Kdyby totiž potřeboval skutečně odněkud někam dojet nebo cosi kamsi dopravit, nechal by auto autem a použil veřejného dopravního prostředku. Avšak dosti legrací.

„*Role auta co čistě dopravního prostředku byla dávno překonána*“, praví postarší už, pro svou archetypálnost však významný článek v jedněch českých novinách. A dodává: „Železnice je ve srovnání se silnicí nesrovnatelně kapacitnější...“ K obojímu je co dodat. Překonání auta by se měla, logicky vzato, projevit útlumem silniční dopravy a rozkvětem kolejové, skutečnost však hovoří spíš o opaku. Ani úředně nařízená omezení nejsou nic platná, jak ukazuje příklad sousedního Německa, kde vlivná strana Zelených prosadila každoroční dodatečné zdaňování pohonných hmot. To ale nepřimělo tamní veřejnost, aby upustivši od automobilů přesedlala na dráhu, jakkoli nepřekonanou a kapacitní, naopak provoz na německých silnicích znamenitě zhoustl. A houstne dál navzdory cenám na tabulích benzinových čerpadel, ukazujících cifry dosud neslýchané. Pakli opustíme teorii, dle níž auta užívající a ty horentní ceny platící občan je rozmařilec mdlého rozumu, jenž neví co činí, musíme mít zato, že své auto k čemusi potřebuje. A potřebovat bude, i kdyby měly ceny u pump vyšplhat na trojnásobek, jak ostatně také nepřilíší dávno navrhovali činitelé strany Zelených. Občan se prostě chová jinak, než mu přisuzuje mysl ideologa: uváží, co potřebuje především, co až pak, a co musí, jakáž pomoc, oželet. Pakli do kolonky „*především*“ vepsal svou potřebu

auta a deficit v peněženke vyrovnává, ač nerad, uskrovněním v oboru kultury či oblékání, má to svůj důvod, jenž by neměl být odbýván poučnými frázemi, ale vzat na vědomí.

Ve věci železničního provozu se náhledy různí. Německá spolková dráha (DB) poukazuje ve své publikaci na zhruba 3,5násobnou spotřebu energie osobního automobilu ve srovnání s železnicí, což je ale tak drobet švindlík. Komise, pověřená přezkoumáním toho údaje upozornila, že DB operuje s tzv. primární energií, jíž musí elektrárna vyrobit třikrát tolik než kolik jí nakonec doběhne po drátech k lokomotivě; i smrskává se hrdý údaj o 3,5násobném předstihu železnice před autem na málo víc než na nulu. Chlouba dopravní techniky, superrychlý vlak ICE, na tom není o nic lépe: v poměru ke kilometrům a počtu cestujících vykazuje zhruba touž spotřebu primární energie jako osobní automobil a ne o mnoho nižší než novější generace letadel. Inu, pozapomněla modrá armáda, že je jakýsi rozdíl mezi tím, co topič elektrárenský do kotle přiloží, a co posléze vláček pohání.

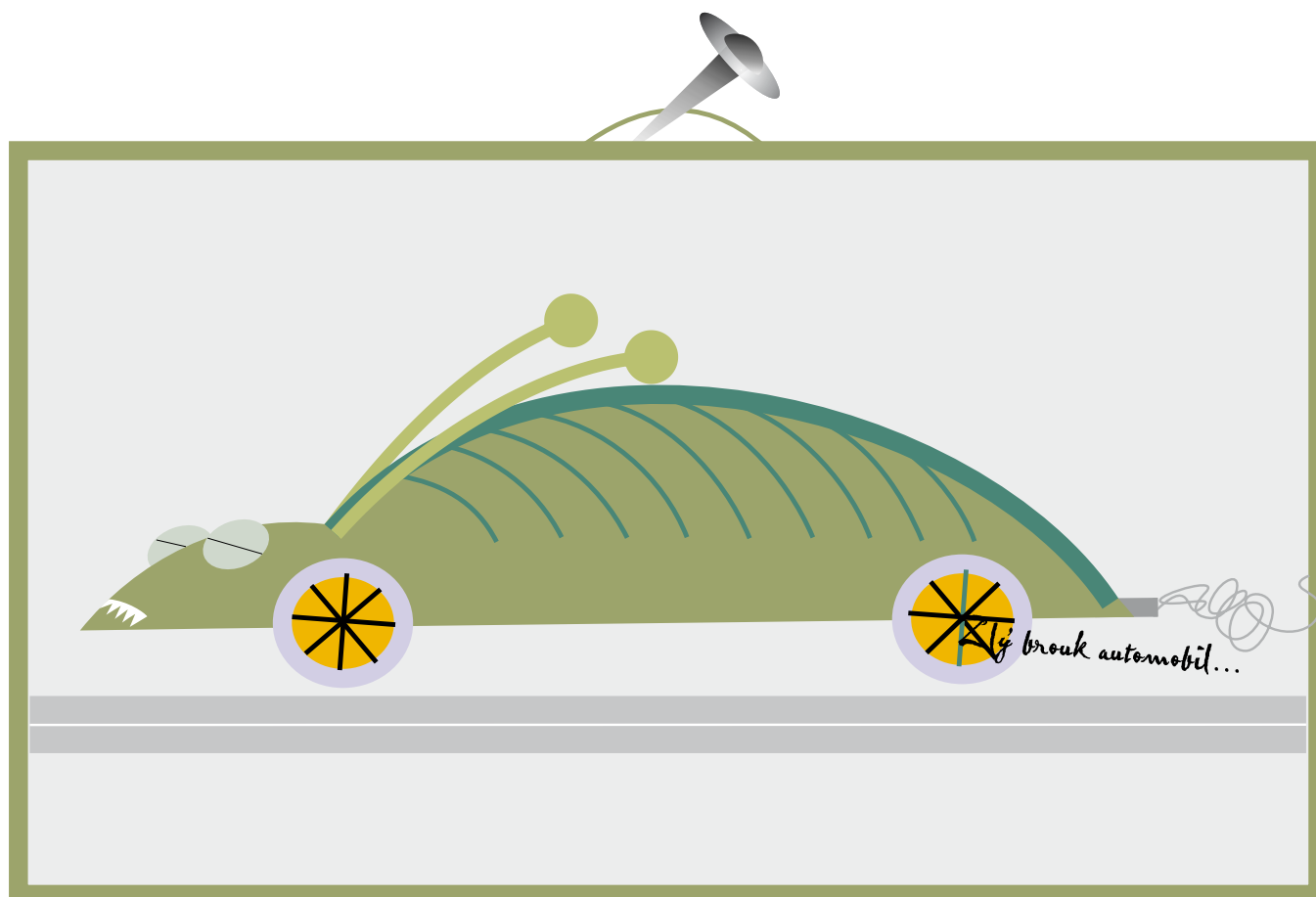
S nesrovnatelnou železniční kapacitou je tomu ještě ošemetněji, pakli ovšem nebyla míněna nesrovnatelnost v záporném smyslu. Kapacitu silnic lze zvyšovat, i když obtížně a ne zadarmo: dvoupruhové dálnice rozšířit o třetí pruh (leckde v USA najdeme dálnice až desetipruhové), postavit či dokončit okruhy kolem měst a provést i jiné stavební úpravy, aniž by krajina slyšitelně zaúpěla. Železnice to má složitější: v Německu zveřejněná studie vypočetla, že kdyby měla dráha převzít jen desetinu silniční dopravy, musela by svou kapacitu zdvojnásobit. Jelikož nelze, aby si vlaky jezdily dvacet metrů za zadkem jako nákladáky, vyžádala by si realizace takového projektu zdvojnásobení plochy kolejíšť. Kdyby se měl uskutečnit zelený sen o přesunutí veškeré dopravy ze silnice na dráhu... ať někdo spočítá, jakou plochu by z krajiny ukrojily takto se rozmnoživší koleje, nádraží, překladiště a celý ostatní ajzboňácký folklor, a kolik by jí ještě zbylo k užívání člověku, když už pomíneme tu chudinku přírodu. Nářky ekologů-samouků nad zabetonováním krajiny se v té souvislosti poslouchají obzvlášť dobře.

Jako vesměs, i v tomto případě rozjásaná mysl vizionářova předbíhá násobilkou, což lze, byť i obtížně, chápat. Lokálním sobectvím zbarvená doporučení typu – nevedte silniční obchvat kolem naší vesnice, vedte jej kolem Úholiček – nejsou hodna pochopení ani úvahy, ale vhození do popelnice. Totéž ve většině případů platí o návrzích zákazů a omezení, halící stejné sobectví v ušlechtilé roucho ochrany vzácné květeny či hmyzu. Podrobíme-li je zkoušce, zjistíme obvykle, že okolí ani tak neslyne výskytem vzácných broučků, jako spíš vlivných pánů s dobrými styky, jimž se nelíbí, když jim auta dělají rámus pod barákem, i rádi by hodili tu nesnáz na krk jiným. Nechme toho. Jistěže si zaslouží ochrany zvířectvo a květena; snad je tolerovatelné ušlechtilé vrtáctví vizionářovo, nedovedoucí si spočíst, jakou paseku by nadělalo uskutečnění jeho snu. Egoismus, ať soukromý nebo obecní, ochrany ani tolerance hoden není, i kdyby nebylo těch příšerných miliard, co nás všechny stojí mnohaleté soudy, průtahy a odklady. Ne. Sny jsou od toho, aby se snily. Realizovány se měnívají v šaškárnu, nezřídka v malér netušených rozměrů.

Ale to všechno jsou ještě praktické a tudíž spočitatelné věci; zpolitizovaná ekologie však ráda operuje hodnotami ideálními, pro jejich neuchopitelnost obtížněji kritizovatelnými. Zmíněný archetypální článek vysvětluje kočičí život brouka automobila okolností, že v něm – citujme – „*spousta lidí spatřuje zhmotněný blahobyť a bohatství*“. A třeba i spatřuje, ale jde o to kterých lidí a za jakých okolností. Letmý pohled do okolního světa stvrzuje, že automobil co předmět prestižního producírování je úkaz přímo závislý jednak na stupni zámožnosti dotyčné společnosti, jednak na tom, je-li onen jev teprve čerstvý nebo už dlouhým trváním zevšednělý. V zemích českých jsme ovšem svědky producírování náramného, jak typem auta, tak způsobem jízdy. Až noviny přestanou obtýden přinášet zprávu, že se zase jeden poslanec či jiná VIP perzóna přerazila v autě, bude to znamením, že se v té věci začíná něco měnit, zatím ale tak daleko nejsme. To proto, že česká společnost už sice povystoupila po žebříčku zámožnosti, ale jen do půle, ne celá, a dosud se té novinky nenabažila. Když kolem rachotí osmnáctileté kostičky a já Pozoruhodný, já Vznešený je mohu pohrdavě předjíždět v pětilitrovém terénním voze či jiném zázraku techniky, to už je kus slasti. Pochopitelně. Chceme-li se vytahovat, musíme mít nad kým. V Německu je auto oblíbeným předmětem tlachání, ale té frajerské vytahovačnosti v tom není; nu, a v USA, kde je auto asi stejně prestižním symbolem jako boty či brejle, může být motorové producírování leda duševním projevem pubertálního hošíka, kterého to přejde, jen co se poprvé oholí. Naopak existují země, kde zhmotněním bohatství a blahobytu mohou být i kalhoty. Z čehož lze odvodit závěr i poučení: nepoměrujme celý svět tuzemským loktem. Jsou kraje, kde neplatí, nechce-li kdo vzbudit podiv, ano i smích.

Každý správný ideolog ovšem chápe, že pouhým nabádáním tu přiboudlou, měšťáckou pakáž k změně obyčejů nepřiměje, pročež to musí jít na komando. Autor výše zmiňovaného článku horlí proti „*nekontrolovanému rozvoji automobilismu*“, z čehož lze usoudit, že by jej rád kontroloval. Dirigoval, nařizoval, zakazoval, razítka, lejstra, kolký, tohle se smí, tamto ne, tohle je povoleno, ale jen někomu, tomu vystavíme bumážku, tamtomu ne (neboť nepochybujme, že by se kontrolovaný automobilismus stal rájem korupce a strejčkování)... ne, prosím. Tudy cesta nevede, leda k bohapustému plýtvání, jaké vždy vzejde z uměle navozeného nedostatku. A ovšem nezbytně i k závisti, prestižnímu nafukování a snobství.

Vede ale cesta vůbec někudy? Nestojíme na rozcestí, jehož jedna směřovka ukazuje k ovzduší čím dál zamořenějšímu motorovými zplodinami a k dopravě ustrnulé v nekonečných zácpách, druhá k diktatuře samozvaných nápravců, jimž se ještě nepřihodilo, aby jejich recepty neskončily rozkladem hmotným i morálním? Ví Bůh, co přinese budoucnost; bude-li stejným tempem pokračovat množení nejen zlého brouka automobila, ale především obyvatelstva této nenafouknutelné planety (aspekt to varovnými scénáři kdovíproč opomíjený), nepotrvá dlouho a každá snaha o nápravu může být marná. Zatím, chtějme doufat, tak daleko nejsme. Snad ještě zbývá trocha času, jen jej nesmíme promarnit šlechetně se tvářícími bezúčelnostmi, nesmíme jednat proti zákonům vývoje. Tech-

Stáňa B. Bártová, *Zlý A brouk*, z cyklu návrhů na dřevěnou hračku, květen 2012, počítačová grafika.

nický i jiný rozvoj můžeme korigovat, ale vždy jen ve smyslu jeho přirozené logiky. Zkusíme-li jít proti ní, výsledkem je opak zamýšleného, v tomto případě kolabující doprava, rozvrácené hospodářství, nedostatek nejzákladnějších potřeb a korupce kam oko dohlédne, jak bychom to už pomalu mohli znát. Nechme snů o světě bez zlého brouka automobila, ale pracujme na vývoji stále úspornějších motorů, stále účinnějších pohonných hmot, čistších, cenově dostupných forem energie, neboť zázraky, do nichž se musí z daňového pytlíka nasypat pětinasobek toho, co samy vyprodukují, jsou... kdyby jen k ničemu. Rajského stavu nedosáhneme nikdy, ale aspoň stavu snesitelného a jakž takž ovladatelného, což by člověku s kusem historické zkušenosti mělo stačit.

Jako všechna možnost rozhodování o sobě samém, také možnost vybrat si mezi dopravou hromadnou a individuální je velký kus lidské svobody. Žádná, tudíž ani dopravní svoboda se však neobejde bez jisté ukázněnosti. Abychom z mnoha příkladů vybrali jeden: jsou země, kde dodržování předepsané rychlosti slouží důmyslné, oku řidičovu co možná neviditelné léčce, jejichž účelem není zklidnění dopravy, nýbrž naplnění věčně děravých erárních kas. Jsou země jiné, kde je řidič na změnu rychlosti dlouho a nepřehlédnutelně upozorňován, až nakonec stojí u silnice zdaleka viditelný, majáku podobný sloup, jež kdo bez ubrání plynu mine, musí být blázen,

slepec nebo milionář, jemuž na tisícovce nesejde. V prvním případě je řidič vychováván k otrocké nezodpovědnosti: stojí za tímhle křovím taková ta zamaskovaná bedna s očkem, či dokonce policajt s radarovou pistolí? Stojí-li, pokoríme se před majestátem práva. Nestojí-li, na právo se vykašleme. Tak se z občana stává nevolník, dbalý panských příkazů, jen když stojí nablízku dráb s lískovkou, tak se z veřejné moci stává nepřítel, jež oklamat nejenže není v rozporu s morálkou, nýbrž i zdrojem uspokojení. V druhém případě je občan ušetřen pocitu bezmoci a ponížení, jež v člověku dovede vyvolat lstivý záľud; i podrobí se příkazu ne z donucení, nýbrž že jej shledává rozumným, v souladu s jeho vlastní svobodou a v plné identifikaci s jeho státem. Jenže vykládejte to těm, kdo rádi komandují, tresty a omezení poddanou holotu k zářným zítřkům vedou, jak již podotknuto.

A ještě něco víc. Svět zbavený možnosti pohybu dle vlastního uvážení, rozhled omezený na humna rodné vsi, svět, v němž se lidé navzájem neznají, chovají o jakýchsi pronároděch tam za horama předsudečné představy, bojí se jich, nedůvěřují jim, je svět nabitý záští, každou chvílí překypující do vražedných zmatků. To už, doufejme, máme za sebou. Mimo jiné i díky rozvinutým dopravním systémům už dnes důvěrněji známe své bližší i vzdálenější sousedy, nevěříme už tolik nacionalistickým báhorkám, jakým holdovali ještě naši dědečkové, ne-

vidíme v kdekdo odvěkého nepřítele, v důsledku čehož když ne celý svět od pólu k pólu, aspoň civilizační oblast, označitel-ná slovem Západ, je místem jakéhos takéhos klidu a nenásilí. Střezme se zvrátit ten vývoj neužitečným spasitelstvím.

Na závěr budiž podotknuto, že autor těchto řádek není zavilý automobilista, ba jezdí autem vcelku nerad a jen když to musí být, dáváje raději přednost svému kolu. Co napsal, nemá být apoteózou automobilismu, jen shrnutím zkušenosti poměrně dlouhého už života. Je takováto: principy dalšího rozvoje schopné nebývá nutno čerstvě vynalézat, jelikož se působením přirozených zákonitostí prosadí samy. Nemůžeme s jistotou zodpovědět věčnou otázku, co jest pravda, lze však určit, co pravda byla: to, co se v proměnách času osvědčilo. Jsme-li rozumní, je naším úkolem osvědčivší se rozvíjet, zdokonalovat a doplňovat, dávající dobrý pozor, abychom nesjeli na odstavnou kolej velkolepých, avšak nereálných preludů. Jen tak můžeme dojít k použitelným výsledkům; vidiny nových, krásnějších, spravedlivějších atd. světů vedou bez výjimky k obrovitým, stěží už napravitelným malérům. Jakž historie nejméně posledního století dostatečně prokázala. Jenže, co naplat, jsou mezi námi a vždy budou alchymisté, pevně věřící v nalezení svého kamene mudrců; i můžeme se těšit na pokračování. Již vzhůru, blázni této země! Vpřed za praporem ideálu! A s ním rovnou do... ach, božebože. Musí to být? Nepoučíme se už jednou?

AUTOR

Frýbort, Luděk (25. 8. 1933, Jičín), český exilový spisovatel. Gymnasium s maturitou, k studiu nepřipuštěn. 1956 – 1958: práce v ÚÚG

(Ústřední Ústav Geologický) – geologické mapování, rudní prospekce; 1958: na udání kolegy komunisty a v důsledku svých protistátních aktivit (ilegální skauting, pomoc přáteli při nezdařeném pokusu o útěk na Západ) vyloučen z ÚÚG; 1958–1969: různá dělnická povolání – vrtný dělník, horník na uhelné šachtě; 1969–1970: polosoukromé provozování nákladní autodopravy až do zákazu této činnosti; 1970 – 1979: technik v podniku Stavební geologie – laboratorní práce, dozor na stavbě přehrady Přísečnice, činnost v oddělení Ochrany podzemních vod; září 1979: odchod do exilu; 1980–1995: technik v Dolnosaském úřadu pro geologii a nerostné suroviny (Niedersächsisches Landesamt für Geowissenschaften und Rohstoffe) v Hannoveru, na úkolu Ukládání radioaktivních odpadů (Endlagerung der radioaktiven Abfälle); od 1995 důchod.

Z prvního manželství syn Richard, 1974 manželka Silvia sudetoněmeckého původu, syn Erik.

Literární a publicistická činnost: Před odchodem do exilu úvahy a fejetony: *Lidová Demokracie*, týdeník *Naše rodina*, nepravidelně i jiná periodika. Poté řada exilových časopisů (německý *Hlas Boheimie*, jihoafrický *Našinec*, švýcarský *Zpravodaj* a *Polygon*). Od roku 1991 pravidelná rubrika Pohled zvenčí v listu Český Deník (Týdeník), po jeho zániku na politické stránce inzertních novin *Annonce*. V současnosti internetový deník *Neviditelný pes*, měsíčník *Nový Polygon*, nepravidelně švýcarský *Zpravodaj*. Knižní tvorba: 2000 sbírka úvah *Češi očima exulanta*; 2001 polohistorický román *Praotcové*; 2002 úvahy a pozorování z cest *Svět bez růžových brýlí*; 2003 sbírka úvah *Je na Západ cesta dlouhá*; 2004 historický román *Prokletí rodu Slavníkova*; 2006 román z nedávné minulosti *Mlýny boží i ďáblovy*; 2009 úvahy a pozorování z cest *Z blízka i z daleka bez růžových brýlí*. Vše ve vydavatelství *Annonce*. 2011 výběr esejů a fejetonů *Vlast naše Západ*, vydavatelství Euroslavica. Záliby a koníčky: Cestování, dějiny, neorganizovaný sport (kanoe, lyže, kolo), hra na flétnu a na dudy.

Kontakt: Luděk Frýbort, Regenwalder Str. 12, D-30629 Hannover, e-mail: ludekfrybort@web.de

Recenze / Reviews

Judaismus a ženy v Izraeli

Judaism and Womens in Israel

VÁCLAV SOUKUP

Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1

Předmětem vědecké monografie české kulturoložky Marcely Zoufalé *Judaismus a ženy v Izraeli* (Praha: Karolinum, 2012) je teoreticko-empirická analýza postavení židovských žen na území dnešního Státu Izrael. V ohnisku autorčiny analýzy stojí nejen genderová problematika, ale také snaha o holistické postižení historických, sociokulturních a náboženských faktorů, které aktivně utvářejí způsob života obyvatel Izraele. Autorka na základě prostudované odborné literatury, konzultací s odborníky na židovskou problematiku a vlastního kvalitativního empirického terénního průzkumu, jež realizovala v průběhu dvou let v Izraeli, předložila originální kulturologickou a antropologickou interpretaci vlivu norem a autorit ortodoxního judaismu na současné postavení židovských žen. V této souvislosti považují za nezbytné ocenit volbu tématu, které je z této perspektivy v naší odborné literatuře dosud nezpracované. Autorčin holistický a komparativní přístup respektující nativní úhel pohledu a interpretace informátorů a respondentů, umožnil adekvátně postihnout podstatné kulturní elementy a s nimi spjaté vzorce chování, které aktivně formují život dnešních občanů Izraele. Téma práce z tohoto hlediska výrazně přesahuje genderovou problematiku a je cenným příspěvkem k hlubšímu pochopení jednoho z etnic-ky, kulturně, nábožensky a vojensky nejsložitějších regionů dnešního světa.

Práci tvoří dvě relativně samostatné části, ve kterých autorka pečlivě klasifikuje, popisuje, analyzuje a interpretuje výsledky svého výzkumu žen v širším kontextu izraelské společnosti a kultury. Ústředním motivem, který integruje jednotlivé kapitoly této knihy do jednoho kompaktního celku, je téma vlivu ortodoxního judaismu na postavení žen v izraelské společnosti. V první kapitole autorka prezentuje izraelskou společnost z kulturologické perspektivy.

Ve druhé kapitole je akcent analýzy přenesen na problematiku vzájemného vztahu izraelského státu a judaismu. Třetí kapitola je věnována charakteristice postavení žen v Izraeli z genderové perspektivy. Čtvrtá a pátá kapitola řeší rituály rodinného života a otázky spjaté s manželstvím a rozvodem v kontextu židovské kultury. Šestá kapitola, která uzavírá teoretickou část práce, analyzuje problém ordinace žen v judaismu. Ve druhé, empiricky koncipované části práce, autorka čtenáře seznamuje s koncepcí svého antropologic-

Marcela Zoufalá

Judaismus
a ženy v Izraeli

KAROLINUM

Přebal knihy: Zoufalá, Marcela (2012): *Judaismus a ženy v Izraeli*. Praha: Karolinum, 158 stran, ISBN 978-80-246-2039-8.

kého terénního výzkumu, užitými metodami, konkrétními rozhovory a jejich interpretacemi.

Kniha *Judaismus a ženy v Izraeli* je velmi inspirativní po stránce metodologické, neboť představuje neortodoxní ukázkou „narativní etnografie“ kombinované s autorským uměním „antropologické reflexivity“. Metoda narativní analýzy autorce umožnila zasadit vyprávění svých respondentů a informátorů do širších sociálních souvislostí a uchopit jejich životní příběhy jako specifický způsob utváření a interpretování kulturní reality. Při prezentaci výsledků svého výzkumu Marcela Zoufalá uplatnila holistickou perspektivu a v intencích kulturního relativismu vhodně aplikovala metodu emické deskripce kultury – popis dané problematiky z perspektivy „domorodců“. To jí umožnilo pochopit a popsat život izraelských žen v intencích judaismu a v širším kontextu současné židovské kultury. Kniha Marcely Zoufalé *Judaismus a ženy v Izraeli* představuje tvořivý příspěvek jak ke kulturní antropologii a kulturologii, tak k genderově koncipovaným pracím věnovaným osudu žen limitovaných sítí konkrétní kultury.

Kontakt: PhDr. Václav Soukup, CSc., Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: Vaclav.Soukup@ff.cuni.cz.

Mapování současného venkova v obrazech

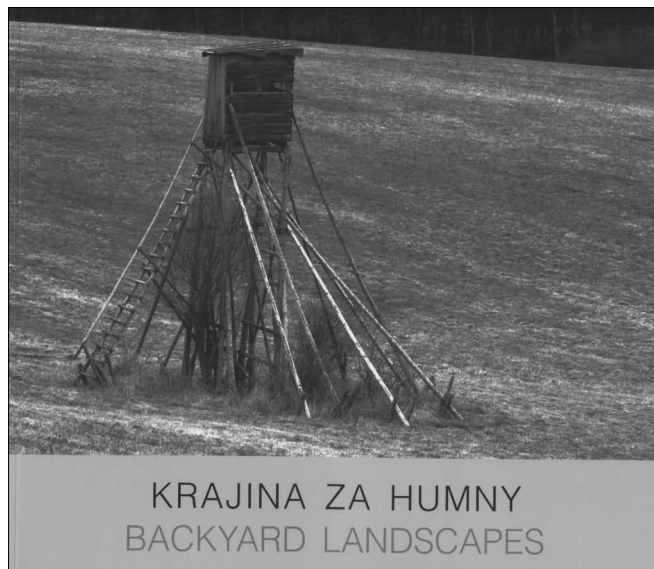
Mapping of the Current Countryside in Photographs

MILOSLAV LAPKA

Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1

Katedra environmentálních studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně patří mezi katedry živé a v dobrém slova smyslu neakademické. Jedním z výsledků, který nelze vytvořit akademickou diskusí, je recenzovaný pětidílný seriál sociologického mapování současného venkova v obrazech – od roku 2006 do současnosti: Klvač, Pavel, ed., *Kulisy venkovského života* (2006), *Na tom našem dvoře* (2007), *Pospolitosti nikdy dosti* (2010), *Lidé na venkově* (2011), *Krajina za humny* (2012). Drnovice: Občanské sdružení Drnka, Pavel Klvač a autoři fotografií. Pavel Klvač, který je editorem všech zde uvedených děl, má dlouhodobý zájem o venkov v jeho prozaické podobě strašáků v poli, králikáren, bažin, ale i témat rumunského Banátu a jeho budoucnosti, pověstí v krajině a krajiny v pověstech.

K mapování venkova přistoupil zdánlivě jednoduše: svědectví obrazu – fotografie a k tomu text. V prvním díle sociologického mapování *Kulisy venkovského života* (2006), jsou fotografie a text ještě odděleny, takže čtenář nemá být rušen jinými vlivy a číst v samotném dokumentu fotografie, v dalších jsou již fotografie a text na dvoustránce spojeny a tvoří pár jako v zrcadle. Klvač píše, že použili optiku kritického vidění soci-

Přebal knihy: Klvač, Pavel, ed. (2012): *Krajina za humny*. Drnovice: Občanské sdružení Drnka, 72 str., ISBN 978-80-904591-3-7.

álního ekologa Bohuslava Blažka, což znamená, že fotografie samotné neaspírají na umělecký dojem. To je vidět na prvním pohled z hlediska kompozice, zpracování námětu, netrpělivosti čekání na světlo, pohyb atd.; nic proti tomu, někdy však fotografie bohužel neaspírají ani na technickou kvalitu, což je horší, i když nejde o profesionální fotografy, ale o studenty (zvláště patrné je to v díle *Krajina za humny*, 2012, fotografovat krajinu je skutečně obtížné). Přijmeme-li zrcadlovou hru na obraz a text, pak by měly podávat kvalitní svědectví obě strany. Podoby a proměny současného venkova jsou zachyceny, jak jinak, než z hlediska zájmu toho kterého autora, podle toho na co klade důraz, co má nebo naopak nemá na venkově rád. Tyto subjektivní obrazy a texty mají za úkol, podle autorů, podnítit diskusi o současné podobě venkova a jeho proměnách.

Obrazová svědectví jsou koncipována černobíle, neokázale. Barva by byla zbytečná, takto snímky skutečně lépe vystihují podstatu věci, podstatu proměn i setrvávání venkova. Jaká je to podstata podle obrazového svědectví? Je nostalgická, dravá, unavená, rezignující i vítězí. Venkov ukazuje svou schopnost resilience i rozpad a transformaci, to vše najednou v obcích a krajině mikroregionu Dražanská vrchovina. Obrazové svědectví říká jasně – venkov je na rozcestí ve všech svých tradičních funkcích a hodnotách. Texty jsou také dílem studentů, jde o částečný přepis zřejmě polo-strukturovaných rozhovorů v díle *Lidé na venkově*, v ostatních dílech jde o reflexi zobrazované situace. Ke chvále weberovské tradice chápané sociologie a interpretativní sociologie budiž podotknuto, že výsledkem je poctivé hledání smyslu a pochopení pro jednání obyvatel obcí Dražanské vrchoviny, pro jejich směle kutilské improvizace (*Kulisy venkovského života*), pro jejich společenský život (*Pospolitosti není nikdy dosti*). Je tu cítit respekt k venkovu, zúčastněné pozorování a radost z možnosti přinášet tato svědectví.

Otázkou je, pro koho jsou tyto knížky – svědectví – mapy – výpovědi – určeny? Primárně jistě ne pro venkov. Přitom tato obrazová a krátká textová forma by mohla být venkovu blízká a sdělná. Pozorný čtenář fotografií a textů se nakonec neubrání otázce, zda existuje venkov? Určitě existuje, jde o to, jak a kde, dokonce jak a kdy a jak pro jaký obor... Toto svědectví v pěti dílech vyžaduje čtenáře, kteří mají respekt k venkovu, aby porozuměli.

A co bude s venkovem dál? Mapování a svědectví mohou jistě pokračovat. Technická kvalita fotografií se zvýší, použijí se další metody atd. To vše je možné. Použije se reprezentativní výběr pro daný region, je možné najít typologii jak sociální pro Dražanskou vrchovinu, tak typově architektonickou nebo ve smyslu krajinného rázu. Ale není to nakonec jedno? Protože svědectví bylo podáno, je to cenné svědectví o venkovu a jeho proměnách, o tom, že žije, svědectví, které může, ale také nemusí zmizet. A jako ve správném antikvariátě, jeho cena bude jen narůstat. Z archivu fotografií v Národním zemědělském muzeu vím, jak jsou po čase tato svědectví vyhledávána. Třeba bude jednou tato série sociologického mapování venkova využita pro porovnání fotografií ze stejného místa za 50, za 100 let...

Samotné sociologické svědectví podané v pěti obrazových a textových dílech tyto teoretické ambice nemá – a budiž mu to připsáno ke chvále. Papíru bylo již popsáno příliš mnoho, venkov se nedá vtěsnat do postmoderních termínů, aniž by na nás nekoukaly ony neuvěřitelné improvizace kutilství, konkrétní střety tradice a postmoderní doby. Studentská a Klvačova svědectví nás vrací do předvědeckých pojmů, kdy venkovská společnost a její studium rurální sociologií je sdílená zkušenost, nikoli jen logicky na sebe navazující pojmy, formalizované pro modely budoucího vývoje.

Svědectví venkova podávané Klvačem a studenty možná podvědomě navazuje na tradice českého ruralismu ve dvou směrech, ve směru sociologickém, kde musíme jmenovat alespoň Arnošta Inocence Bláhu a ve směru literárního, v našem případě bych napsal „obrazového“ ruralismu. Jakmile se ocitneme na venkově v roli sociologa, musíme se vyrovnávat s jeho „jinakostí“ v porovnání s městem a městským způsobem života stejně jako s jeho „stejností“ ve smyslu přebírání stejných kulturních vzorů většinové televizní zábavy, satelitní výstavby, nákupu v téměř stejném supermarketu jako ve městě, stejného druhu zboží, stejných služeb internetu a mobilních operátorů. V podstatě vidíme neutuchající proces modernizace venkova na straně jedné, onen náraz na tradiční rurální společnost, která ztratila na významu ve své sociální roli, a na druhé straně někdy až překvapivě vzdorující venkovské tradice, jejichž nositeli a udržovateli mohou být i lidé, kteří na vesnici trvale ani nežijí.

Model selství, až s mytickými prvky, se vrací v době krize, v době rozpadu tradičních hodnot. Takovou dobou byla první světová válka, druhá světová válka, období kolektivizace na počátku padesátých let, a těžko pojmenovat dobu současnou, pro kterou venkov je často jakási záloha prostoru pro podnikatelské projekty, záloha relativně levné půdy, bydlení, záloha úniku z města, záloha, která přežívá, o kterou není

třeba se příliš starat, která neporovnatelně ztratila svůj silný prvorepublikový agrární politický hlas. Program ruralismu ve smyslu zdravého protikladu k chorobné civilizaci velkoměsta, kde hrdinou je nezkažený patriarchální sedlák, v současné době stěží přitáhne zajímavé procento voličů. Vztah k půdě, ke krajině, k víře a ke svému poslání je dnes chápán daleko moderněji v environmentálním kontextu, na návrat na výsluní to však nestačí. Tak na mne působí skryté poselství pod fotografiemi pěti příběhů současného venkova.

Jak a proč pět dílů z venkovského života číst? Je to svědectví nikoli pro běžné čtení. Je to svědectví pro hledání někdy důvěrně známých situací, pro rozjímání a otázky co s venkovem dál, jak venkov žije a přežívá a proč je to sociologicky a kulturně jedinečný prostor, který přinejmenším stojí za naše zamýšlení. Nezamýšleným efektem této řady svědectví může být i poznání, že převládající městský způsob života, včetně ekonomické a informační globalizace, to vše tu není samo od sebe ani samo pro sebe, ale součástí celku našeho života je také současný venkov se svými rychlými proměnami.

Kontakt: PhDr. Miloslav Lapka, CSc., Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: miloslav.lapka@centrum.cz

Maska v proměnách času a kultur

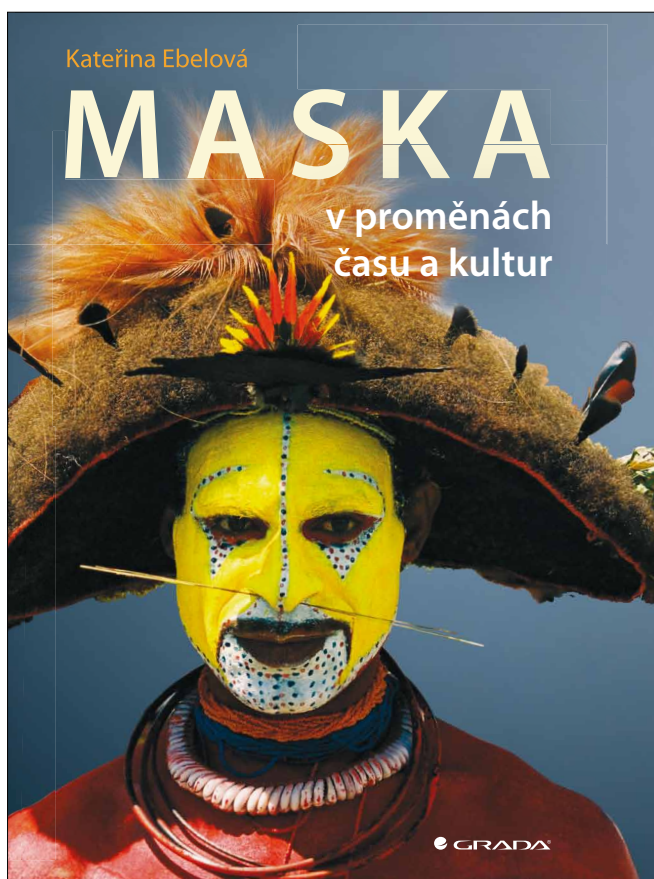
Masks Through the Ages and Cultures

BARBORA PŮTOVÁ

Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1

Publikace Kateřiny Ebelové *Maska v proměnách času a kultur* (Praha: Grada, 2012) v naší odborné literatuře představuje ojedinělou snahu holisticky a transkulturně zpracovat problematiku masek v čase a prostoru. Nedávno se na knižních pultech objevila původní česká práce *Masky. Mysterium proměny. Masky šesti kontinentů* (2008) etnografa Petra Dvořáčka nebo monografie *Maska a tvář: Hra s identitou v mezikulturních proměnách* (2010) kulturologa Víta Erbana. Tato díla však svou koncepcí ani obsahem knize *Maska v proměnách času a kultur* nekonkurují. Hodnota této publikace totiž spočívá v ucelené systematizaci a bohaté fotografické i kresebné dokumentaci. Autorka knihy, Kateřina Ebelová, se maskám navíc věnuje nejenom teoreticky, nýbrž se zaměřuje i na jejich výrobu, sběratelství a prožití masky jako aury. *Maska v proměnách času a kultur* je zhodnocením jejího dlouholetého bádání, návštěv muzeí i galerií a realizace terénních výzkumů.

Knihy je rozdělena do tří částí. Autorskou pečť nese nejvíce první část, která zahrnuje charakterizaci, jednotlivé funkce a způsoby užití masky. Autorka zde předkládá obsáhlou a promyšlenou definici masky, podle níž maska „vyjadřuje konkrétní nebo abstraktní věc, případně je identická s postavou,

Přebal knihy: Ebelová, Kateřina (2012): *Maska v proměnách času a kultur*. Praha: Grada, 265 str., ISBN 978-80-247-2470-6.

kerou představuje. Může mít materiálovou, líčenou, mimickou nebo symbolickou podobu“ (s. 9). Zdůraznění podob masky neomezuje její vnímání na obvykle etnografické zhodnocení, naopak postupuje až k proměnám lidského těla a vzhledu prostřednictvím tetování, skarifikace, perforace, bodypaintingu nebo podkožních implantátů. Autorka ovšem neopomíná masku ani jako erotické oblečení a fetiš, jenž umožňuje utajit identitu a otevřít se sexuální fantazii. Další rozměr maskování v této části knihy představuje líčení gejš, k němuž se vztahovala mnohá pravidla i tabu. Rozměr maskování jako

formy splynutí nositele s maskou i získání nové identity naplňuje však zejména bodypainting. Navíc jedince může „učinit i ‚neviditelným‘ díky mimikrové malbě, která splyne s určitým prostředím.“ (...) Zajímavou bodypaintingovou technikou je malba UV barvami, viditelnými pouze pod UV osvětlením, které používá nejen v černém divadle, ale také v klubech nebo na diskotékách“ (s. 37).

Druhá část knihy se zaměřuje na masky v kontextu odlišných kultur. Zachycuje typologii masek na území Afriky, Asie, Ameriky, Austrálie a Oceánie i Evropy. Zejména u afrických masek autorka uvádí jejich popis i funkci, například jako součásti přechodového rituálu u kmene Senufo na Pobřeží slonoviny. „Rituál obřízky je spojený se slavnostmi a právem na používání masky“ (s. 67). Stejně osvětluje užití masky v pekingské opěře nebo japonském divadle nó. Roli masky v tajných společenstvích nebo v obřadu potlače analyzuje Ebelová u kmenů amerického Severozápadu, jimiž jsou Kwakiutlové nebo Tlingitové. Potlače se v jejím popisu nestávají pouze formou obdarování nebo ničení vlastního majetku, neboť „probíhaly jako obřadní hostiny, které provázely maskovaný tanec“ (s. 158). V kapitole věnované evropské masce pozornost klade zejména na masopust nebo benátský karneval, v němž „původně neexistovaly rozdíly mezi maskami pro bohaté a chudé“ (s. 207). Na základě vlastního výzkumu proto uvádí, že v současnosti v „Benátkách existují vedle komerčních prodejen také umělecké dílny, které navazují na tradice a dodržují původní technologie tvorby kožených a papírových masek“ (s. 213).

Ve třetí části autorka vymezuje materiály a výrobní postupy, jejichž prostřednictvím si čtenář může masku zhotovit. Postupně je tak odhalována podstata papírové, kaširované, voskové masky nebo i masky v počítačové grafice. Čtenář si může sám zvolit, vyrobit a nasadit libovolné a dočasné druhé já, a tím naplnit poselství knihy *Maska v proměnách času a kultur* v intencích autorky: „Pokud kniha vyvolá u čtenářů hlubší zájem o masky, případně je bude inspirovat k výtvarné tvorbě, aktivní účasti na masopustu nebo jiné maskované události, budu mít pocit, že moje práce splnila zamýšlený účel“ (s. 7).

Kontakt: PhDr. Barbora Pütová, Ph.D., Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: bonthyl@email.cz.

Popularizace vědy / Popularization of Science

Šílený turecký med

MAD HONEY FROM TURKEY

Miloslav Pouzar

Ústav environmentálního a chemického inženýrství, Fakulta chemicko-technologická, Univerzita Pardubice

Na začátku bych třeba mohl napsat něco krátkého o medvídkovi Pú. Další řádky totiž budou plné sladkého a lepkavého obsahu včelích pláství a tak by to snad mělo i svoji logiku. A navíc, moje bezmála tříletá dcera toho věčně hladového mlsouna prostě miluje. Kdyby se třeba rozhodla, že si tenhle můj text přečte, zmínka o Púovi hned v prvním odstavci by jí jistě udělala ohromnou radost. Jenže ona ještě číst neumí. A až bude umět, kdo ví, na které příčce její osobní hitparády se právě bude medvídek Pú nacházet. Ale hlavně – v závěru se zde hodlám věnovat také tématům předškolní mládeži ne zcela přístupným. Takže Pú, protentokrát si budeš muset bohužel na první odstavec nechat zajít chuť. Promiň. Raději hned bez okolků a trapných oslíků můstků (Ijáčku ty také promiň) přejdu rovnou k věci. Tedy k medu.

A nepůjde tu o med jen tak ledajaký. Půjde tu o med turecký. Ne nemám na mysli ten smetanově zbarvený sladký šutr s příměsí arašídů prodávaný za časů mého dětství v maringotkách u kolotočů – onu zhoubu zubů a žaludků, jejíž přemrštěná cena tak málo korespondovala s její nutriční hodnotou. Mám na mysli med včel kavkazských (*Apis mellifica caucasica*). Konkrétně jde o ty včely, které zdomácněly na anatolském pobřeží Černého moře a v hlubokých údolích Pontských hor se v časných jarních měsících věnují opylování právě rozkvétajících rododendronů (zejména *Rhododendron ponticum*). Med pocházející z rododendronového nektaru má své vlastní jméno a to hned v několika jazycích. V angličtině se mu například říká „mad honey“ – tedy bláznivý nebo šílený med, také turecké pojmenování „deli bal“ má podobný význam.

Do starořecké literatury vstoupil tento bájný včelí produkt již na přelomu 5. a 4. století př. n. l. díky Sókratovu žákovi, vojévůdci, spisovateli a historikovi Xenofóntovi (kolem 428–354 př. n. l.). Ten ve svém spisu s názvem *Anabasis* mimo jiné popisuje, jak byl po drtivé porážce, kterou v roce 401 př. n.

l. utrpěli Řekové od Peršanů, pověřen velením oddílu 10 000 řeckých vojáků, které pak vedl přes divoká pohoří Kurdistanu a přes Gruzii do Arménie. V průběhu této strastiplné pouti se Xenofóntovi vojáci utábořili i v oblasti Kolchis dva dny pochodu od města Trebizond. Podle Xenofóna byla zmíněná oblast překvapivě bohatá na výskyt včelích rojů, jejichž zásoby posloužily unaveným Řekům jako vítané zpestření jednotvárné vojenské stravy. Zhoubné následky nezřízeného plenění včelích zásob popsuje Xenofón následovně (*Anabasis*, 4.8.18-21): „Všichni vojáci, kteří ochutnávali medové plástve, se později ocitli ve vážných potížích. Zvraceli, trpěli silným průjmem a nebyli schopni stát na vlastních nohou. Malé množství medu vyvolávalo účinky srovnatelné s těžkou opilostí. Větší dávky způsobovaly stav podobný záchvatu šílenství a někteří otrávení se dokonce ocitli až na prahu samotné smrti. Stovky vojáků ležely na zemi, jako padlí po prohrané bitvě, a postupně upadaly v krutou malomyslnost. Ale následující den, k mému velkému překvapení, žádný z nich nebyl mrtev. Prakticky v tu samou hodinu, kdy předchozí den snědli med, se následující den oběti otravy začali uzdravovat. Třetí až čtvrtý den po otravě se již někteří muži byli schopni znovu postavit na nohy, podobně jako by se zotavovali ze závažného lékařského zákroku. Působili jen lehce omámeným dojmem.“

Mnohem tragičtěji než Xenofóntovi vojáci dopadly o tři století později (67 př. n. l.) oddíly římského vojevůdce Pompeia Velikého, které se na svém tažení proti pontskému králi Mithridatovi utábořily v téže oblasti jako jejich řečtí předchůdci. Mithridatovi spojenci Heptakometové tentokrát položili Pompeiovým vojákům plástve s toxickým medem přímo do cesty. A Římané se nechali nachytat. Sladké pokušení je samozřejmě přivedlo do stejného stavu, jaký je popisován v Xenofóntově spise. Při následných útocích pak stovky z nich jistě hořce litovaly, jak snadno sedly Heptakometům na lep.

Masakr Pompeiových vojáků popsán řeckým historikem Strabonem v díle *Geographica* je tak mimo jiné jedním z nejranějších záznamů o úspěšném použití biologických zbraní v průběhu válečného konfliktu.

O příčině toxických účinků *meli maenomenon* – tedy šíleného medu, si v roce 77 n. l. ve své přírodovědné encyklopedii *Historia naturalis* prvně zaspikuloval římský vzdělanec Plinius Starší (23–79). Velice správně již tehdy odhadl, že ďábel je skryt v nádherných fialových květech rododendronů a mimo jiné napsal:

„Co můžeme tušit o záměrech Přírody, která nám klade do cesty pasti v podobě medu, který je jeden rok plný jedu a další rok zas tak dobrý a lahodný. Navíc, když na jedné plástvi od jednoho včelstva může být část medu dobrá a část jedovatá... Co jiného v tom může být, než její záměr pohnout lidstvo k větší opatrnosti a snaha mírnit lidskou nenasytlost...“

Zmíněný ďábel se jmenuje *grayanotoxin*. Známe je též pod pseudonymy *andromedotoxin*, *acetyl-andromedol* a nebo *rhodotoxin*. Kromě některých druhů rododendronů (*R. ponticum*, *R. flavum*) produkují tento neurotoxin i další rostliny z čeledi vřesovcovitých (*Ericaceae*) – například mamota širokolistá (*Kalmia latifolia*) nebo mamota úzkolistá (*Kalmia angustifolia*). Dosud známe celkem 18 různých forem této toxické látky (GT I–GT XVIII), přičemž nejčastěji se vyskytující formy GT I–GT IV patří mezi polyhydroxylované cyklické uhlovodíky zvané diterpenoidy. Mechanismem účinku těchto látek je blokáda sodíkových kanálů buněčných membrán a následné ovlivnění přenosu nervového vzruchu mezi neurony, či na rozhraní nervů a svalů (nervosvalová ploténka). Po navázání toxinu na příslušné receptory jsou nervové a svalové buňky neúměrně dlouho udržovány v excitovaném stavu (fáze depolarizace), čímž je negativně ovlivněna zejména činnost srdce, kosterních svalů a centrálního nervového systému. Tvrdí se, že toxické účinky medu obsahujícího *grayanotoxin* bývají zřídka fatální (tedy pokud se nebudeme ptát na názor Pompeiových vojáků). Symptomy otravy jsou závislé na dávce, nastupují přibližně hodinu po konzumaci kontaminovaného medu a obvykle odeznívají během 24 hodin. Středně silná intoxikace se projevuje zejména závratěmi, celkovou slabostí, nadměrným pocením a sliněním, nevolností, zvracením a parestezií (mravenčením). Pokud je *grayanotoxin* požit ve větším množství, může vyvolat i život ohrožující srdeční komplikace (například porucha převodu vzruchu ze srdečních síní na srdeční komoru zvaná atrioventrikulární blok). Charakteristickým lékařským nálezem je pak výrazně snížená tepová frekvence (30–59 pulzů za sekundu) a nízký krevní tlak (79 (±19)/48 (±13) mm Hg).

Při pokusech na laboratorních potkanech byl též prokázán silný nefrotoxický (poškození ledvin) a slabší hepatoxický (poškození jater) účinek GT I. Zajímavou otázkou je též vliv *grayanotinu* na hladinu krevního cukru, neboť rododendronový med je v některých oblastech Turecka dodnes využíván jako tradiční léčebný prostředek při onemocněním cukrovkou. Öztasan a kol. ve své práci z roku 2005 popsali, že šílený med způsobil výrazný pokles glukózy a lipidů v krvi laboratorních zvířat, kterým byl nejprve pomoci látky jménem streptozo-

cin záměrně vyvolán diabetes mellitus. Jedním z uvažovaných mechanismů této stimulace byla aktivace části autonomního nervového systému zvané parasymptikus.

Stejně tak jako v dávné minulosti, tak i v současné době je největší množství otrav šíleným medem diagnostikováno v Turecku, a to zejména v jeho černomořském regionu. Med s příměsí *grayanotoxinu* je zde hojně užíván nejen k léčbě výše zmíněné cukrovky, ale i při celé řadě dalších obtíží. Ve studii Yilmaze a kol. z roku 2006 je konstatováno, že mezi oběťmi otrav šíleným medem tvoří valnou většinu muži středního a staršího věku. Z 66 pacientů hospitalizovaných se symptomy odpovídajícími intoxikaci *grayanotoxinem* bylo 53 mužů (80,3 %), jejichž průměrný věk činil 51 let. Také v pozdější studii Demircana a kol. z roku 2009 tvořili muži ve věku 41–86 let (průměr 55 let) 18 z 21 popisovaných případů. Autoři této druhé práce se tedy pokusili zjistit, co je příčinou onoho charakteristického rozložení popisovaných případů na tak úzký výsek populace. Mimo jiné si všimli, že věkové složení pacientů hospitalizovaných po otravě šíleným medem se nápadně podobá věkovému rozmezí běžných uživatelů *Via-gry* (sildenafilu). Položili tedy otráveným pacientům otázku, za jakým účelem šílený med užívali. Muži ve věku 41–60 let si pomocí uvedeného prostředku přírodní medicíny nejčastěji léčili erektní dysfunkce, následovaly poruchy trávení, diabetes mellitus, artritida, nespecifikované obtíže a hypertenze. V daném kontextu není bez významu, že diabetes mellitus a hypertenze též negativně ovlivňují funkci mužských pohlavních orgánů. Pořadí četnosti chorob léčených šíleným medem muži ve věku 61–80 let patrně odráží změnu životních priorit souvisejících s daným věkovým rozmezím. Tito muži používali rododendronový med nejčastěji k léčení poruch trávení, následoval diabetes, artritida, nespecifikované obtíže, erektní dysfunkce a hypertenze. Zdá se to být tedy jasné – zešleť se dá v každém věku, ale muži na prahu stáří jsou obzvláště ohroženou skupinou. A pokud se díky svému šílenství navíc vrhnou na užívání šílených prostředků, je průšvih téměř zaručen. Naštěstí se na některé věci zas tak často neumírá...

Valašské pořekadlo: „Po všeckem hovno, enem po včelách med!“
Anatolský dodatek: „A po některém medu hovno...“

LITERATURA

- Akinci, S. – Arslan, U. – Karakurt, K. – Cengel, A. (2008): An Unusual Presentation of Mad Honey Poisoning: Acute Myocardial Infarction. *International Journal of Cardiology*, 129, e56–e58.
- Demircan, A. – Keles, A. – Bildik, F. – Aygencel, G. – Dogan, N. O. – Gomez, H. F. (2009): Mad Honey Sex: Therapeutic Misadventures from an Ancient Biological Weapon. *Annals of Emergency Medicine*, 54 (6), 824–829.
- Gunduz, A. – Turedi, S. – Uzun, H. – Topbas, M. (2006): Mad Honey Poisoning. *American Journal of Emergency Medicine*, 24, 595–598.
- Koca I. – Koca, A. F. (2007): Poisoning by Mad Honey: A Brief Review. *Food and Chemical Toxicology*, 45, 1315–1318.
- Öztasan, N. – Altunkaynak, K. – Akcay, F. – Gocer, F. – Dane, S. (2005): Effects of Mad Honey on Blood Glucose and Lipid Levels in Rats with Streptozocin-induced Diabetes. *Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences*, 29, 1093–1096.
- Yilmaz, O. – Eser, M. – Sahiner, A. (2006): Hypotension, Bradycardia and Syncope Caused by Honey Poisoning. *Resuscitation*, 68, 405–408.

POZNÁMKA REDAKCE

Článek je autorovou ukázkou z jeho knihy „toxikologických esejů a úvah“ *Kalich hořkosti a jiné otravnosti*, která bude publikována v Edici Heureka Nadace Universitas v roce 2013.

AUTOR

Pouzar, Miloslav (8. 12. 1973, Hradec Králové), český analytický

chemik; vzděláván postupně ve Vrdech a Pardubicích. Zabývá se ne-destruktivní prvkovou analýzou pevných látek. Přednáší toxikologii na Fakultě chemicko-technologické Univerzity Pardubice. Dříve též příležitostný dopisovatel Neviditelného psa.

Kontakt: Ing. Miloslav Pouzar Ph.D. Ústav environmentálního a chemického inženýrství, Fakulta chemicko-technologická, Univerzita Pardubice, Studentská 573, 532 10 Pardubice, e-mail: Miloslav.Pouzar@upce.cz.

Věda & umění / Science & Art

Člověk-Auto: Výtvarné přírůstky (II)

Mensch-Auto: Künstlerischer Zuwachs (II)

JAROSLAV MALINA

Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Vlnářská 5, 603 00 Brno

V roce 2011 byl zahájen na Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně ve spolupráci s badateli z dalších akademických institucí mnohostranný vědecko-umělecký počin *Člověk-Auto / Auto-Člověk: život – věda – umění* (viz Malina – Filipický, 2011). Součástí tohoto počínu je kromě zkoumání fenoménu automobilu a automobilismu v běžném životě v různých sociálních, kulturních a technologických souvislostech také jeho reflexe v dílech výtvarníků (automobilových designérů, malířů, grafiků, sochařů, fotografů). Oslovení tvůrci vytvářejí od roku 2011 nová, originální díla. V tomto a v dalších číslech časopisu *Anthropologia integra* budou publikovány nové „výtvarné přírůstky“ (viz Malina 2012).

Autorské medailony dnes uváděných výtvarníků jsou uvedeny v internetové encyklopedii *Člověk-Auto-Encyklopedie* v hesle „automobil: autoři“ na adrese <http://anthrop.sci.muni.cz/page.yhtml?id=561>; tamtéž viz též heslo „automobil: nová výtvarná díla“.

2011 wurde am Institut für Anthropologie an der Naturwissenschaftlichen Fakultät der Masaryk-Universität in Brunn unter Mitwirkung der Forscher aus anderen akademischen Institutionen ein vielfältiges wissenschaftlich-künstlerisches Projekt *Mensch-Auto / Auto-Mensch: Leben – Wissenschaft – Kunst* gestartet (siehe Malina – Filipický, 2011). Neben der Untersuchung des Auto- und Automobilismus-Phänomens

in verschiedenen sozialen, kulturellen sowie technologischen Verhältnissen des Alltagslebens schließt das Projekt auch Spiegelungen dieses Phänomens in künstlerischen Werken (von Automobil-Designern, Malern, Graphikern, Bildhauern, Fotografen) ein. Die angesprochenen Künstler gestalten seit 2011 neue, originelle Werke.

Im vorliegenden Heft sowie in weiteren vorgesehenen Heften der Zeitschrift *Anthropologia integra* soll jeweiliger „künstlerischer Zuwachs“ veröffentlicht werden (siehe Malina 2012). Biographische Porträts der heute präsentierten Künstler sind in der Internet-Enzyklopädie unter <http://anthrop.sci.muni.cz/page.yhtml?id=561> zu finden (Stichwort „automobil: autoři“; ebenda Stichwort „automobil: nová výtvarná díla“).

Literatura / Literatur

Malina, Jaroslav (2012): Člověk-Auto: Výtvarné přírůstky. *Anthropologia integra*, 3 (1), 91–99.

Malina, Jaroslav, ed. (2012–): *Člověk-Auto-Encyklopedie*. <http://anthrop.sci.muni.cz/page.yhtml?id=561>. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

Malina, Jaroslav – Filipický, Jan (2011): Výzkumný projekt „Člověk-Auto / Auto-Člověk: Život – věda – umění“. *Anthropologia integra*, 2 (2), 101–130.

Kontakt: Prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Vlnářská 5, 603 00 Brno, e-mail: jmalina@sci.muni.cz

Stáňa B. Bártová, 2011

Zrození Autíčka, tuš na vajíčku třídy A, 6x4,4 cm. Foto Stáňa Bártová.

The Birth of a Car, Indian ink on a Class A egg, 6x4,4 cm. Photo Stáňa Bártová.

Die Geburt des Automobils, Tusche am Ei der Güteklasse A, 6x4,4 cm. Foto Stáňa Bártová.

Zdeněk Čížek, 2012

Evolvece na plný plyn, tuš, papír, 21x29,5cm.

Evolution at Full Throttle, Indian ink, paper, 21x29,5cm.

Evolution mit Vollgas, Tusche, Papier, 21x29,5cm.

Jiří Hlušička, 2012

Černá káva na cestě Mléčnou dráhou, porcelán, 10,7x7,2x7,4 cm. Foto Stáňa Bártová.

Mocca on the Road through the Milky Way, 2012, porcelain, 10,7x7,2x7,4 cm. Photo Stáňa Bártová.

Schwarzer Kaffee unterwegs auf der Milchstraße, Porzellan, 10,7x7,2x7,4 cm. Foto Stáňa Bártová.

Martina Lupačová Švarcová, 2012

Obletovaná, akvarel, tuš, 40x50 cm. Foto Robin Pěníčka.

Swarmed Around, watercolour, Indian ink, 40x50 cm. Photo Robin Pěníčka.

Die Geschwärmete, Aquarell, Tusche, 40x50 cm. Foto Robin Pěníčka.

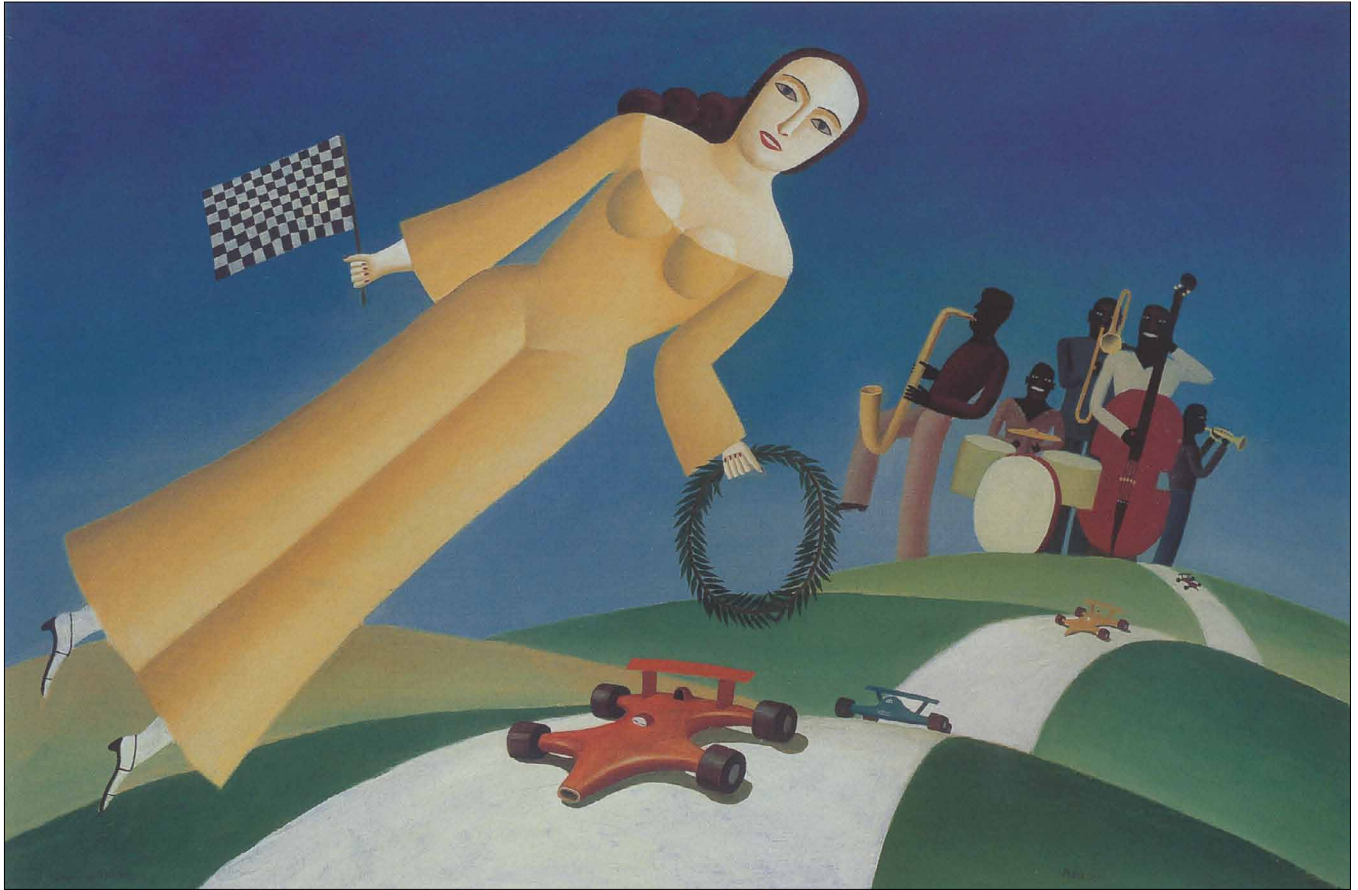

Alois Mikulka, 1987, 2012,

I Love One „Marinero“ (Miluji jednoho námořníka), olej, hobra, 50x70 cm.

I Love One „Marinero“ (I Love One Mariner), oil, softboard, 50x70 cm.

I Love One „Marinero“ (Ich liebe einen Matrosen), Öl, Weichfaserplatte, 50x70 cm.

Alois Mikulka, 1995, 2012
Bohyně rychlých I, olej, plátno, 80x120 cm.
A Goddess of the Rapid I, oil, canvas, 80x120 cm.
Göttin der Rasenden I, Öl, Leinwand, 80x120 cm.

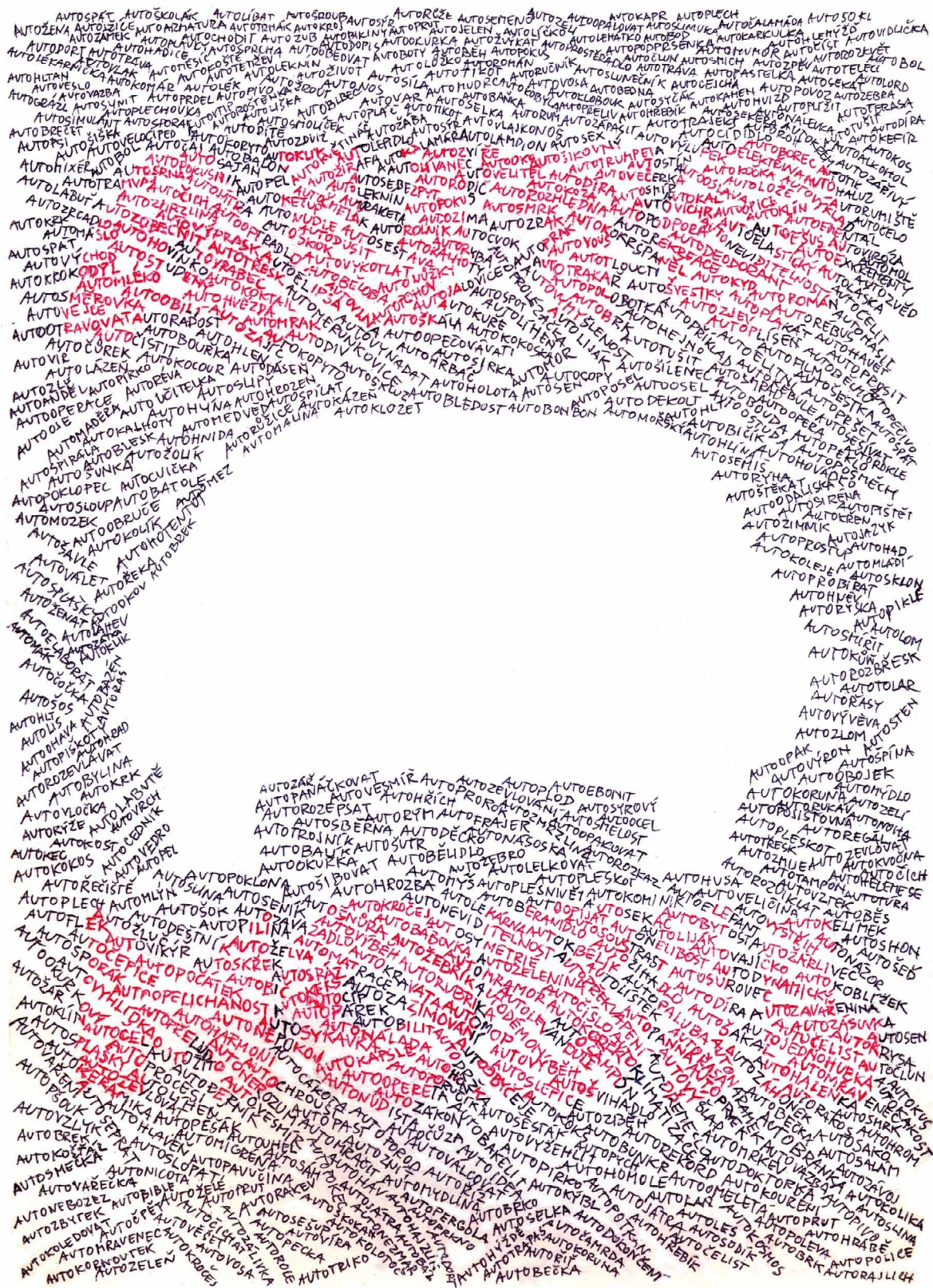

Emily Pavlovská, 2012

Auto a Erotika, olej, plátno, 40x40 cm. Foto Robin Pěnička.

The Car and Erotics, oil, canvas, 40x40 cm. Photo Robin Pěnička.

Auto und Erotik, Öl, Leinwand, 40x40 cm. Foto Robin Pěnička.

Jan Rajlich Jr., 2012
 Auto-mobil, digitálně upravená kresba barevnými propisovacími tužkami, 297x210 mm (podklad pro plakát: ink-jet, 1 000x700 mm).
 Auto-mobil, digitally edited color ball-point drawing, 297x210mm (master for poster: ink-jet, 1 000x700 mm).
 Auto-mobil, digital bearbeitete Farbkugelschreiberzeichnung, 297x210 mm (Vorlage für Plakat: ink-jet, 1 000x700 mm).

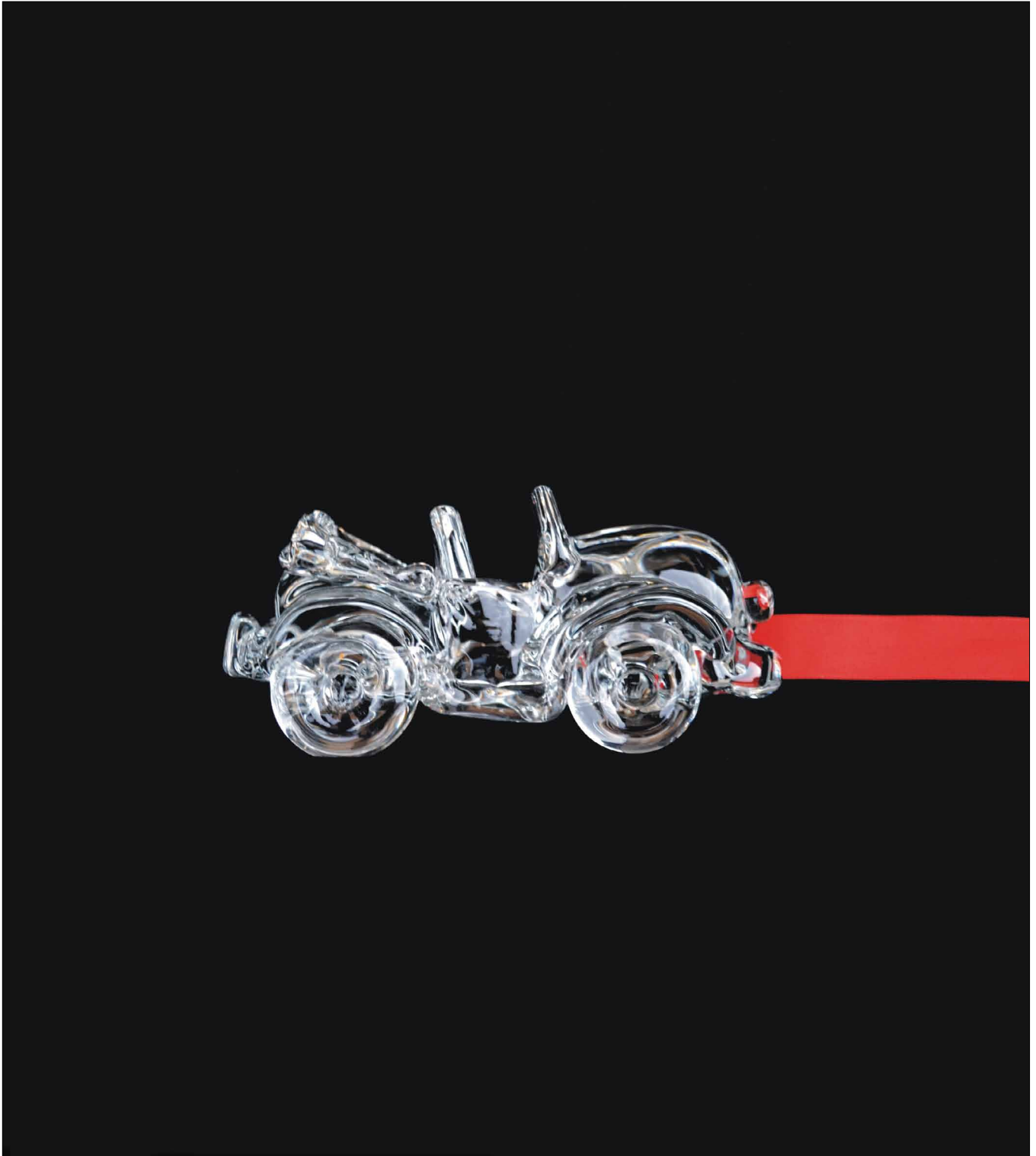

Jaroslav Svoboda, 2012

Roadster, tavené křišťálové sklo, 15x20x8 cm. Foto Stáňa Bártovej.

Roadster, molten crystal glass, 15x20x8 cm. Photo Stáňa Bártovej.

Roadster, geschmolzenes Kristallglas, 15x20x8 cm. Foto Stáňa Bártovej.

Jaroslav Svoboda, 2012

Roadster-coupé, tavené křišťálové sklo, 15x20x8 cm. Foto Stáňa Bártová.

Roadster-Coupé, molten crystal glass, 15x20x8 cm. Photo Stáňa Bártová.

Roadster-coupé, geschmolzenes Kristallglas, 15x20x8 cm. Foto Stáňa Bártová.

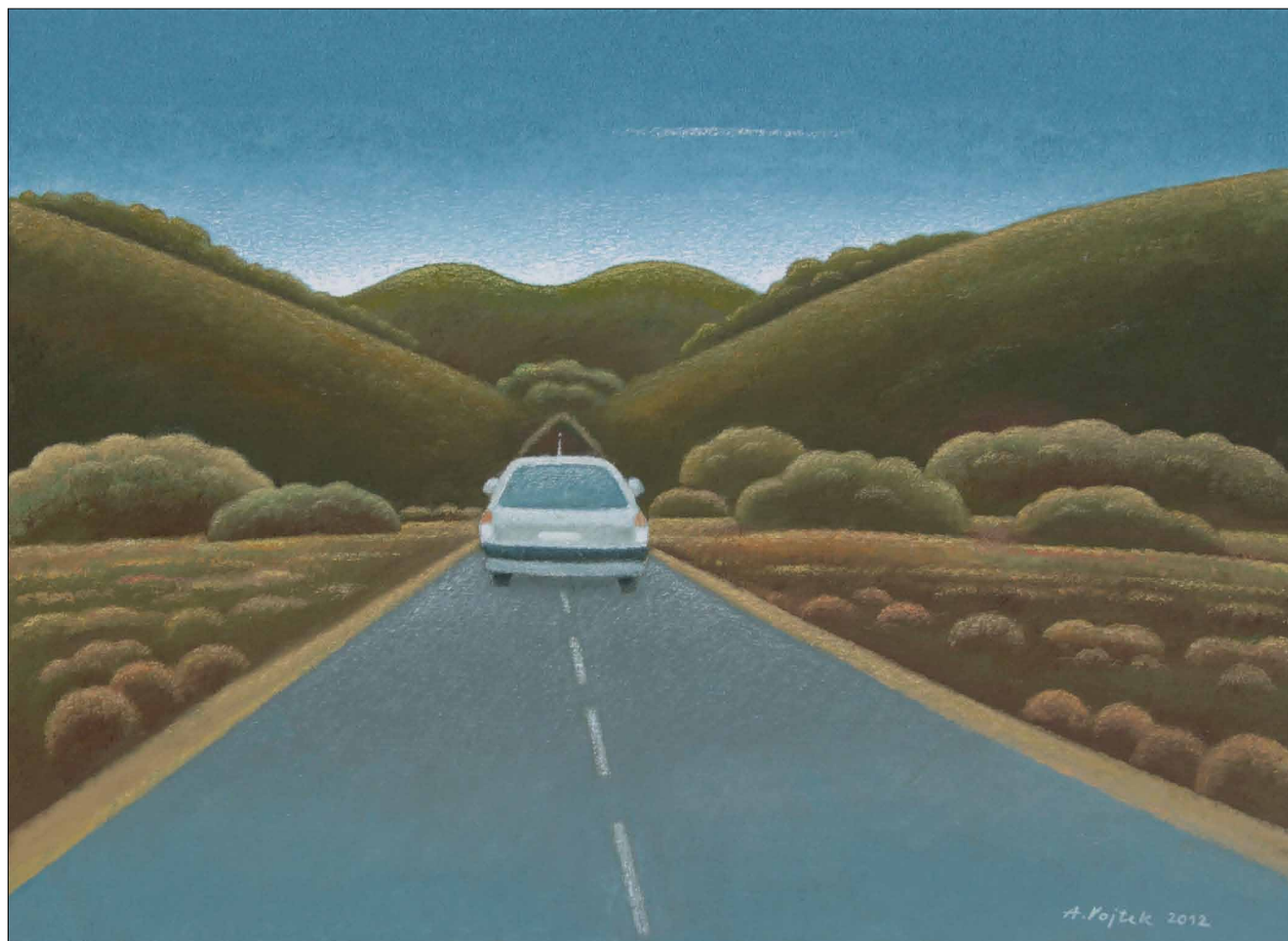

Jaroslav Svoboda, 2012

Nákladáček a nákladáček s korbičkou, tavené křišťálové sklo, 15x20x8 cm. Foto Stáňa Bártová.

Small Truck and Small Truck with Small Hull, molten crystal glass, 15x20x8 cm. Photo Stáňa Bártová.

Kleiner Laster und Kleiner Laster mit kleiner Kippmulde, geschmolzenes Kristallglas, 15x20x8 cm. Foto Stáňa Bártová.

Antonín Vojtek, 2012

Auto a erotika I, olej, plátno, 55x75 cm. Foto Jitka Vojtková.

The Car and Erotics I, oil, canvas, 55x75 cm. Photo Jitka Vojtková.

Auto und Erotik I, Öl, Leinwand, 55x75 cm. Foto Jitka Vojtková.

Antonín Vojtek, 2012

Auto a erotika II, olej, plátno, 60x80 cm. Foto Jitka Vojtková.

The Car and Erotics II, oil, canvas, 60x80 cm. Photo Jitka Vojtková.

Auto und Erotik II, Öl, Leinwand, 60x80 cm. Foto Jitka Vojtková.

Antonín Vojtek, 2012

Křižovatky, olej, plátno, 70x70 cm. Foto Jitka Vojtková.

Crossings, oil, canvas, 70x70 cm. Photo Jitka Vojtková.

Kreuzungen, Öl, Leinwand, 70x70 cm. Foto Jitka Vojtková.

Pravá ledvina (povídka)

Right Kidney (short story)

JAROSLAV MALINA

Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Vinařská 5, 603 00 Brno

Irena Mrázová byla v mé poradně počtvrté. Doporučil ji její soused a můj kamarád ze sauny Tomáš Mlejnek, který rodinu Mrázových léta zná. Paní Mrázové bylo přes čtyřicet. Vypadala na svůj věk dobře a sama si myslela, že vypadá ještě mnohem lépe a hlavně mladě. Podávala ruku trochu zvláštním způsobem, pokaždé jsem si musel všimnout laku na nehtech; byl perfektní, bez sebemenšího škrábnutí. Snaha o dokonalost byla až přehnaná, kdyby jí trochu ubrala, nabyl by její vzhled mladistvé svěžesti, po které tolik toužila a která jí očividně chyběla. Jak by se asi tvářila, kdyby jí to někdo řekl? Úsilí o dokonalost určitě vyžadovalo značnou námahu a nepochybně jí zabíralo hodně času – navíc k starostem o domácnost, vilu, zahradu a dvě dorůstající děti. Přes všechnu úpornou snahu zakrýt začínající vrásky drahou kosmetikou vypadala unaveně a ustaraně. A svými projevy dávala najevo nespokojenost. Doslova z ní číselo. Příčinou byl manžel. Vystudoval dálkově techniku a jako strojní inženýr působil na stavbách v zahraničí. To znamenalo pro rodinu dům, luxusní zařízení, ale také odcizení, které vyvrcholilo v manželskou krizi.

Paní Mrázová se posadila proti mně do ošoupaného křesílka. Nabídl jsem jí kávu. S milým úsměvem souhlasně pokývla, ale když otvírala kabelku, chvěly se jí ruce a do tváře se vrátil ustaraný výraz. Zdvořile mi kávu oplatila dlouhou chesterfieldkou, přestože z předchozích návštěv věděla, že jsem nekuřák.

„Ještě pořád nekouřím, zůstávám při starém. Ale co je u vás nového?“ Neodpustil jsem si jemné rýpnutí. Ze zkušenosti jsem však věděl, že je ani nepostřehne, a musel jsem jí dát příležitost, aby se mohla vymluvit. Chtěla ode mne radu a pomoc, avšak od počátku byla rozhodnuta: nebude dál žít, jak žila, k tomu už nemá sílu, nikoho nemá, ale se svým mužem se rozvede, stejně se pořád jenom hádají, kvůli všemu, dokonce i před dětmi. Pepík se při každé sebemenší nesrovnalosti sebere a odejde pracovat na zahradu nebo do garáže anebo do dílničky. Přijde pak až v deset večer, pustí si televizi a není ochoten o ničem diskutovat. Od všech problémů se distancuje a nechce je řešit. Všechno musí udělat ona. Než se Pepík vrátil z posledního zahraničního pobytu, vyměnila všechn nábytek, nechala vytapetovat a natáhnout všude nové koberce, barevnou televizi jí zapojili na poslední chvíli, musela si kvůli tomu vzít dva dny dovolené a pak ještě náhradní volno, aby jim mohli včas přivést sedací soupravu, dokonce kvůli požadovanému odstínu jela až do Znojma. Ale on je tak nevděčný! Nová francouzská postel je pro něho nepohodlná, příliš měkká na jeho plotýnky, nehodlá na ní spát.

Podobných důvodů měla v zásobě desítky. Bylo zarážející,

jak dokáže všechno obrátit proti svému manželovi. Většinou dokonce ve svůj neprospěch. Pracovala jako konstruktérka ve výzkumném ústavu a všichni její mužští kolegové byli lepší a úplně jiní než Pepík: denně jí řeknou něco pěkného, což Pepík neudělal celých dvacet let! Přitom byla sečtělá a i rozumná... A já nebyl schopen objevit, z čeho její malicherné problémy vyvstávají. Nenacházel jsem důvod, proč se jí zdají tak světoborné a proč se stále vrací k věcem dávno vyřešeným a bolestínsky je kupí. Marně jsem se jí snažil přesvědčovat, že kdyby požádala o rozvod, teprve pak by jí nastaly skutečné problémy.

V duchu jsem si zrekapituloval celý případ. Paní Mrázová si zatím zapálila cigaretu, hluboce zatáhla a pomalu vyfukovala kouř. Zdálo se mi, že je dnes klidnější.

„Všechno je stále horší, pane doktore!“ zahořekovala. „Představte si, Pepík nakonec koupil Sierru červené barvy! Je to krásná jasná barva, ale my jsme celá rodina chtěli šedomodrou metalízu, i Martina a Sandru jsem přesvědčila. Jde přece o současný hit a v tuzexu ji dostali poprvé. Manžel nás však postavil před hotovou věc. Vůbec se na nás neohlížel. Argumentoval, že červená barva je na silnici bezpečnější!“ Svým horlením se rozjitřovala, nedařilo se mi přerušit tok jejích slov. Konečně si uvědomila svou cigaretu.

„Paní Ireno,“ začal jsem vemlouvavě. „vy jste taková rozumná. Nemohla byste se smířit s červenou barvou? Vždyť je docela pěkná, jak sama říkáte, a při provozu je opravdu bezpečnější, což je statisticky prokázáno.“

„My už červenou Sierru nemáme,“ mávla rukou. „Manžel ji vyměnil za šedomodrou metalízu. Ale vedoucímu jsem musela volat zase já! Díky bohu, ještě ji měli! Pan vedoucí je neobyčejně šarmantní, moc milý člověk. Když jsem mu vysvětlila náš problém, ochotně mi ji zarezervoval, než manžel přijede.“ Řeči Mrázové mě dokonale nadzvedly. Jí chybějí jediné opravdové problémy.

„Paní Mrázová!“ vyjel jsem naštaně a varovně pokračoval. „Doma si pěkně třikrát pomalu přeříkejte, co jste mi vykládala. Manžel se odmítá s vámi dohadovat, udělá všechno, jak si přejete. Jestliže něco vykoná po svém, vy nejste spokojená. On se tedy sebere a zařídí se podle vašeho přání! To je opravdu strašné, jaký je sobec! Všechno si pěkně rozebírejte a přemýšlejte, jestli náhodou nejednáte sobecky vy! Při vši vaší práci pro rodinu.“

Zrudla, prudce zamáčkla cigaretu, vstala, otočila se ke dveřím a bez pozdravu odešla.

Vzápětí jsem svého jednání zalitoval. Zhrozil jsem se. Poprvé za celých dvanáct let praxe jsem do vztahu s klientem vložil své osobní neprofesionální pocity. Jako bych zapomněl, že paní Mrázová je pacient, dokonce dost vážný pacient: chápat nicotné malichernosti jako životní katastrofy je závažná porucha, která v případě Mrázových ohrožuje nejen zdraví pacientky, nýbrž i její rodinu, hrozí rozvratem, přestože by Mrázovi mohli žít docela spokojeně.

Nevhodná reakce na problémy klientky mě vyvedla z míry. Příčina tkví zřejmě v tom, že sám mám starosti, které nezvládám. Od podzimu, to je skoro půl roku, se necítím dobře. Nikdy mi nic nebylo, nic mě nebolelo, ani hlava, a teď mi bylo

pořád zle. Úporné bolesti hlavy mě sužovaly prakticky nepřetržitě a špatně od žaludku mi bylo skoro každý den. Začalo to třeba zvečera, zčistajasna – a do rána jsem nespál. Celou noc jsem se potil bolestí a ráno jsem pak nevěděl, jestli mě bolí hlava z nevyspaní, nebo jestli je mi špatně od žaludku z bolení hlavy. Žena mi jednou dokonce vnutila jakýsi prášek, ale po něm mi bylo snad ještě hůř, malátností jsem se doslova potácel. Byl jsem přesvědčen, že brát v sedmatřiceti prášky a chodit po doktorech je hloupost. Musí to přejít samo. Bolest mě však vyčerpávala a dnešní nepřiměřená reakce byla varováním a v mé životní filozofii způsobila trhlinu. Možná jde o maličkost, kterou spraví vhodné kapky nebo injekce. Nemá smysl trápit se a způsobovat nepříjemnosti sobě a hlavně jiným. Touto úvahou jsem se uklidnil a po dlouhé době mě bylo docela dobře.

Doma jsem své rozhodnutí vítězoslavně oznámil. Eva, která mě poslední tři měsíce k lékaři posílala nejméně dvakrát denně, kupodivu nejásala. Zkoumavě na mě pohlédla a podobný pohled toho večera několikrát zopakovala. Asi usoudila, že je mi pořádně zle.

K lékaři jsem se vydal druhý den. Bláhově jsem předpokládal, že mé potíže radikálně odstraní pár tablet nebo dvě tři injekce. Netušil jsem, že jakmile jednou zaklepu na dveře ordinace, budu uchopen a z nemoci se mi stane málem životní program. Dalšího půl roku jsem si v čekárnách a u doktorů vynahránil, co jsem dosud zameškal. Když jsem však shrnul výsledek, zjistil jsem, že o příčinách svých potíží nevím o mnoho víc, než jsem věděl na začátku. Rozdíl byl snad jedině v tom, že zatímco dřív byly moje potíže čistě soukromé a věděl jsem o nich jenom já a částečně moje žena, teď o nich bylo podrobně informováno snad deset erudovaných specialistů. Moje záznamy v kartotékách různých ambulancí a oddělení se rozrůstaly o další výsledky laboratorních testů a záznamy z vyšetření na různých speciálních, a dokonce unikátních přístrojích.

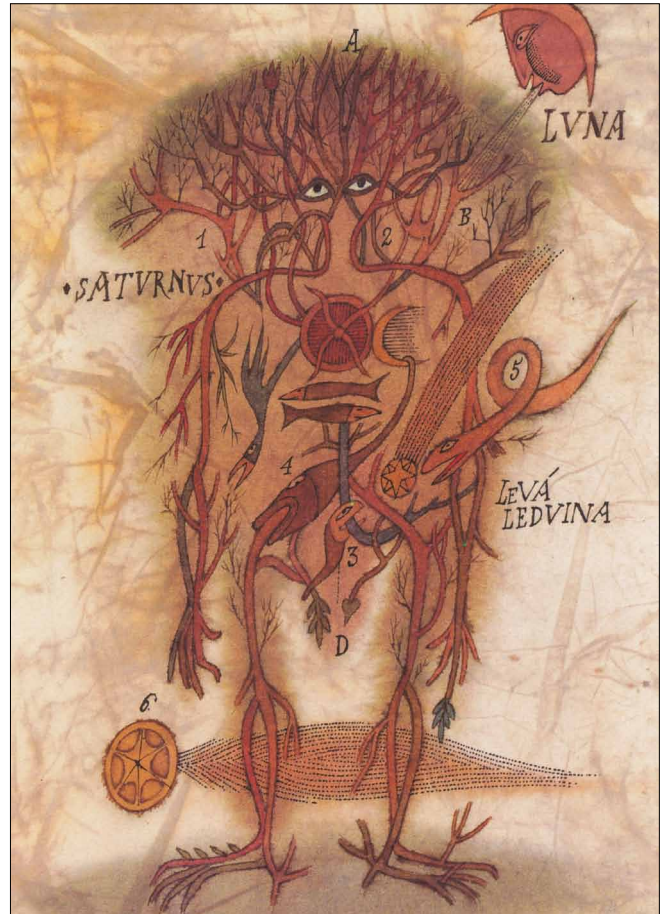
K vyčerpání z bolestí, které nepolevovaly, přibyla otupělost a únava z chození po vyšetřeních. Žena zatím nastudovala všechny možné diety a pečlivě sledovala, po kterém jídle je mi hůř a co mi naopak dělá dobře. Myslím, že by svými znalostmi o správné výživě strčila do kapsy leckterou dietní sestru. Experimentovala a snažila se, aby se i jídlo bez tuku a koření dalo jakžtakž jíst. Evu stála moje dieta hodně námahy a starání. Litoval jsem ji a byl jsem střídavě na sebe strašně naštvaný, že jen přidělávám starosti, a střídavě jsem zase upadal do bezmocné apatie. Ocitli jsme se v začarovaném kruhu a nedokázali se z něho vymanit.

Jednou v takovém rozpoložení, kdy jsem se zase potil bolestí a Eva byla z bezmocnosti zoufalá, váhavě spustila:

„Víš, slyšela jsem ..., v Mrákotíně je nějaký bylinář. Jmenuje se myslím Mikulík. Má svou speciální bylinkovou směs ... Takový zdravotní čaj. Některým lidem prý pomohl.“

Při řeči mě zkoumavě pozorovala. Věděla, co si o takových mastičkářích myslím. Byla proto prozíravě ve střehu, aby včas své návrhy zarazila. Já byl v koncích a byl bych ochoten zkusit cokoli, co dávalo alespoň špetku naděje a mohlo třeba jen náhodou pomoci.

„On je asi takový přírodní člověk.“ Když jsem neprotesto-

Adolf Born, *Pravá ledvina*, 2010, pastel, 40x28 cm.

val, pokračovala důrazněji. „Zkoumá účinky všech bylinek. Zřejmě se v nich dobře vyzná, ale je patrně trochu podivín. Věří, že má v sobě zvláštní přírodní sílu. Každému se prý zadívá upřeně do očí a potom mu přejíždí kolem těla jakousi kovovou spirálkou. Říká se, že má schopnost poznat nemoc podle toho, jak se mu spirála v ruce chvěje. Pak určí dávky, kdy a kolik se má toho čaje vypít.“

Tázavě na mě pohlédla. Mlčel jsem, neměl to být výraz nesouhlasu, zrovna jsem nemohl bolestí ani promluvit.

„Bylinky by snad v žádném případě nemohly uškodit. A proč by se v tvém případě nemohl strefit. – Najít bylinky, které by opravdu pomohly!“ řekla naléhavě.

I při té otupující bolesti jsem musel ocenit, jaký je dobrý psycholog. Dokázala odhadnout směr mých úvah a v pravé chvíli zabrnkala na strunu náhody. Jen moje dlouhé mlčení si zřejmě špatně vyložila. Znejistěla a vrátila se k původnímu opatrnému tónu.

„Vždyť i lékaři zdůrazňují, jak důležitá je správná výživa. Přiznávají, že mnohdy nedoceňujeme, jaký poklad máme v léčivých rostlinách.“

Pozitíří jsme si vzali dovolenou. Cestou autem jsme se vzájemně ujišťovali: dávno přece toužíme po takovém výletu, Vysočinu moc neznáme a pátkem si prodloužíme víkend a pořádně si odpočineme. Ve skutečnosti však tyto řeči měly zakrýt

rozpaky. Oba jsme se přece jenom trochu styděli, že v koutku duše doufáme v pomoc bylinkáře.

Popravdě naše cesta žádným odpočinkem nebyla, dávala naopak dost zabrat. Bylo skoro dvacet stupňů pod nulou, topení ve škodovce jelo naplno, a přesto nám moc teplo nebylo. Přitom jsme dvakrát málem uvízli v závějích. Asi patnáct kilometrů před Mrákotínem se zdálo, že vůbec nedojedeme. Od rána hustě sněžilo a v místech, kde se silnice zužovala a začínala prudce stoupat, byla vysoko zavátá čerstvým sněhem. Nakonec jsme nebezpečný úsek zdolali a po čtyřech hodinách jízdy dokodrcali až k Mrákotínu.

Museli jsme zaparkovat skoro půl kilometru před vesnicí, za dlouhou šňůrou aut. V první chvíli jsme mysleli, že snad došlo k nějaké nehodě, až později jsme pochopili, že i přes sněhovou kalamitu je u Mikulíka takový nával. Procházeli jsme kolem zaparkovaných aut všech možných typů a značek, od Karlových Varů až po Trnavu, dokonce tam stálo Volvo ze Senice a Trabant z Košic. Všechno to byla auta pacientů pana Mikulíka, takže jeho domek jsme nemuseli nijak zvlášť hledat. U něho šňůra automobilů začínala. Ale i kdyby tam nestála žádná auta, byli bychom Mikulíkův dům snadno našli. Byl v Mrákotíně největší a nejhonosnější, spíš hrad než dům, bytelně postavený, důkladně podsklepený, jednopatrový s obytným podkrovím, čerstvě omítnutý šedým brizolitem. Pod okapem byla fasáda zdobena plastickým obloučkovým vlysem tmavě okrové barvy. Pak následoval asi metr vysoký sgrafitový pás loveckých scén a také obrovské plochy mezi čtyřmi velkými třídlými okny vyplňovala sgrafita s třemi impozantními portréty. První z nich znázorňoval Hippokrata, druhý Galéna a třetí dvojnásobného laureáta Nobelovy ceny Linuse Paulinga. Aby nikdo nebyl na pochybách, koho portréty představují, byly opatřeny nápisy. Sarkasticky mě napadlo, že čtvrtého z největších lékařů v historii lidstva nalezneme uvnitř.

Měli jsme štěstí. Byli jsme poslední, kteří byli vpuštěni do čekárny, další by se tam už nevešli. Lavice, které vroubily stěny rozlehlé garáže, sloužící jako čekárna, byly neprodyšně obsazeny lidmi nejrůznějšího věku, vzhledu a zřejmě i profesí a sociálního postavení. Byly tam matky s docela malými miminy v peřinkách, těhotné ženy, zdatné vypadající mladíci, štíhlé dívky ve výstředních šatech, pečlivě upravené dámy i ubohoučké stařenky a stařečci o holích a o berlích. Všichni bez rozdílu však měli ve tváři úzkost, strach a jejich ztrápené rysy prozrazovaly bolest. Byli zadumaní a mlčeli. Ticho bylo tíživé. Začal jsem se obávat, jestli na mě vůbec přijde řada, a měl jsem dojem, že ostatní zažívají podobné pocity. Spočítal jsem, že je nás v čekárně zhruba osmdesát, přece jen moc, přestože někteří tu určitě byli jen jako doprovod. A pan Mikulík ještě nezačal ordinovat.

Po chvíli se otevřela malá plechová dvířka uprostřed delší stěny garáže, přiléhající k domu. Vešel jimi asi dvacetiletý hubený mladík nápadně vysoké postavy. Byl trochu sehnutý, jakoby nahrbený, z obličejové popelavé barvy vystupovala černá pichlavě zářící očka, prořídlé umaštěné vlasy měl až po ramena a jeho podlouhlý vyzáblý obličej ještě prodlužovala řídká koží bradka. Měl šedavé plandavé termotriko s dlouhými rukávy a černým nápisem Oxford University, obnošené modra-

vé džíny a zánovní adidas. Z tenkého krku mu splýval velký zlatý kříž moderního tvaru. Pomalu a téměř neslyšně se sunul k vratům čekárny. Zamkl a vrátil se beze slova zpět.

Na mne vystoupení podivného mladíka zapůsobilo tísnivě. Zdálo se, že na většinu ostatních mělo právě opačný účinek – jeho počínání sledovali s úctou. Po jeho odchodu se začal rozvíjet v malých skupinkách tlumený hovor. Z útržků jsem poskládal, že Mikulík má dnes návštěvu až z Prahy. Známý chirurg profesor H. z fakultní kliniky za ním přijel na konzultaci. Před domem na profesora čeká šestsettrináctka s řidičem. Hned jak odjede, začne Mistr Mikulík ordinovat. Nejprve vezme těhotné, potom půjdou mimina a nakonec ostatní. V tom pořadí, jak se zapsali do prezenční knihy. Přišlo mi legrační, že Mikulíkovi s obdivem říkají Mistr, ale snažil jsem se tvářit se vážně jako ostatní. Čekal jsem, že Eva nevydrží a začne se smát, ona však zaujatě sledovala dění kolem.

Hovor se stočil k tomu, kolik lidí a co všechno Mistr vyléčil: plotýnky, ischias, revma, infarkt, ledviny, žaludeční vředy, žlučník i hlasivky, neplodnost, impotenci a rakovinu.

Řeči v garáži připomínaly sousedské klábosení. Venku hvízdala meluzína a v garáži bylo teplo. Prostor osvětlovala jediná mléčná žárovka, která vytvářela útulné přitímí. Na kratší průčelní stěně byla rozvěšena různě vyvedená poděkování Mistrovi za pomoc a vyléčení, od destiček z bronzu a zlatých nápisů v mramoru až po řádky psané roztřesenou stařeckou rukou a neohrabané dětské písmo na linkovaném papíře. Delší stěna byla zpola pokryta pestrobarevnými pohlednicemi ze všech konců světa a na dvou zbývajících stěnách, obložených dřevem, byly natlučeny kované hřeby a skoby jako věšáky. Kabáty, bundy a kožichy na nich visely jako bohaté hrozny vína. Ale jak jsem zjistil z prezenční knihy, dnešní počet návštěvníků nebyl nijak vysoký. Naopak špatné počasí, vánice a mráz zřejmě mnohé pacienty odradily. Běžně k Mikulíkovi chodilo až devadesát lidí, pětadvacátého srpna minulého roku jich uzdravil dokonce sto dvacet sedm.

Z řečí kolem vyplynulo, že Mistr se může zdát drsný, na první pohled až nepříjemný, ve skutečnosti má zlaté srdce a zlaté ruce.

Konečně se otevřely dveře a z nich znovu vystoupil mladý pomocník. Pokynul do neurčita. Zvedla se jedna těhotná žena s miminem v náručí a váhavě, s ustaraným výrazem ve tváři vstupovala do dveří ordinace. Bylo přesně půl dvanácté. Zdálo se mi, že žena je uvnitř celou věčnost, avšak podle hodinek tam nebyla ani čtyři minuty. Když vycházela, bylo zřejmé, že v ordinaci se udála proměna. Byla sebejistá, plná důvěry v to, co má i co ji čeká, ve tváři měla vepsáno odhodlání porodit krásného zdravého chlapce.

S údivem jsem pozoroval, že podobná proměna potkala i ostatní. Jako by všechny obavy zanechali v ordinaci a odnášeli si sebedůvěru, podloženou nadějí, že potíže a trápení pominou a nahradí je zdraví, radost a štěstí.

Dostal jsem se na řadu před půl čtvrtou. Přestože jsem se snažil zachovat si ke všemu, co se dělo, odstup, sevřel mě pocit úzkosti. Eva mi povzbudivě stiskla ruku, tentokrát měla její snaha spíš opačný účinek. Pocit svíravé tísně se ještě prohloubil. Bylo mi, jako by se mělo rozhodnout o mé budoucnosti,

ba o mé existenci. Vešel jsem do ordinace asi stejně váhavě jako ostatní.

Mikulík byl podsaditý pořizek střední postavy. Husté prošedivělé vlasy na ježka mu dodávaly chlapeckého vzezření. Působil mladistvým dojmem, přestože mu bylo přes padesát. Ruce měl upracované a mírně se mu chvěly, ale ve tváři měl soustředěný, docela příjemný výraz.

V místnosti, vzhledem k rozlehlosti stavení malé a těsné, moje napětí povolilo a najednou mi bylo docela dobře. Netušil jsem proč.

Ordinace byla vlastně kotelna, ne víc než dva metry dlouhá a metr a půl široká. Ve vzdálenějším rohu stál kotel a na bílé vylíčených stěnách se srážely kapičky vody. Stěny byly kromě krůpějí sražené páry holé, až na barevný obrázek polského papeže z předloňského kalendáře a litinový kříž ze starého náhrobku nad vstupními plechovými dveřmi. Poblíž dveří stál jednoduchý dřevěný stůl s lepenkovou krabicí od smetolu se dnem hustě pokrytým zelenými stokorunami. Také jsem mačkal v dlani stokorunu, s rozpaky a neobratně jsem ji upustil do krabice. Zdálo se mi, že navzdory zemské přitažlivosti odmítá padnout na dno. Nelitoval jsem, že o ni přicházím. Za uzdravení, ba za jakoukoli pomoc od bolesti bych byl s radostí obětoval třeba několik bankovek desetinásobné hodnoty, ale měl jsem trapný pocit studu: proto, že v krabici mezi nazelenalými stokorunami spočívaly i červenohnědé pětistovky, a hlavně proto, že jsem na takový způsob jednání nebyl zvyklý. Ze všeho nejvíc mě znervózňovalo, že Mikulík, sedící na kulatém verpánku, mé počínání se zájmem sledoval. Jakmile stokoruna dopadla, očividně ožil. Shýbl se a z malé italské ledničky vyndal dvě plzně, které se okamžitě orosily. Jednu z nich otevřel a několika hlty vyzunkl. Láhev obřadně postavil do dlouhé řady ke stěně a upřeně se na mě zahleděl.

Měl tmavou flanelovou košili s velkými našitými kapsami, šedomodré manšestrové kalhoty a semišové mokašiny. Stačil jsem si všimnout, že nemá nic kovového, ani hodinky ani prsten. Působil uklidňujícím dojmem, i když na druhé straně vzbuzoval autoritu a čímsi nepostřehnutelným dával najevo převahu. Pomalu vytáhl z malé zásuvky pod stolkem zlatavé pouzderko z eloxovaného hliníku, rozevřel je a vyklepl z něho holandský doutník Henri Wintermans v celofánovém obalu. Opatrně ho rozbil, speciálním doutníkovým nožičkem odřízl špičku a zapálil si. Místnost zalila zvláštní, docela příjemná kořeněná vůně. Pak schoval nožič do stolku, pouzderko, celofán a korunku od piva posbíral ze stolu a odnesl do proutěného koše stojícího v rohu místnůstky vedle kotle.

Necítil jsem se nijak stísněně, ale hovor jsem nezačal, podřizoval jsem se jaksi dobrovolně a automaticky Mistrově vůli.

Mikulík se neposadil. Zůstal stát proti mně, odložil zapálený doutník na velký skleněný popelník a vytáhl z kapsy kovovou tyčku ve tvaru řeckého písmene *ní*, což byl patrně jeho vyšetřovací detektor. V tu chvíli se z jeho pohledu vytratilo všechno, co ho předtím lidsky přibližovalo. Stroze mi poručil sundat všechny kovové předměty a pohybem ruky naznačil, abych je odložil na stůl. Uchopil detektor mezi palec a ukazováček pravé ruky tak, že dolní špička písmene *ní* směřovala proti mně, a pomalými pohyby jím začal přejíždět podél

mého těla ve vzdálenosti asi deseti centimetrů. Nejprve shora dolů a potom kolem dokola napříč. Zdálo se, že mě sešněrovává pomyslným provázkem, který vycházel z jeho detektoru. Ruka se mu občas zachvěla, ale jeho tvář nepozbyla ani na okamžik hluboké soustředění.

Když skončil, napřímil se, zasunul detektor pomalu do kapsy a posadil se. „Máte porušenou funkci levé ledviny. Bolesti můžete mít i na pravé straně.“ Začal úsečně, neosobním hlasem, jako by se s přemáháním odkudsi vracel do skutečnosti. „Musíte přestat pít. Nanejvýš dvě tři plzně denně. Víno žádné, ani červené. A kořalíčky vynechat úplně. Ani sodovky, ty jsou metlou lidstva. Kysličník uhlíčitý je pro lidský organismus hotový jed.“ Jeho dikce postupně ztrácela ostrý tón a přecházela do živé spoluúčasti, projevované ovšem stále mentorským způsobem. „Žádné rozčilování, práce vás příliš vyčerpává, hlavně psychicky. Musíte si najít rozptýlení v nějaké zálibě. Třeba ve filatelii, sbírání známek.“

Rozhodl jsem se také promluvit. „To udělám docela rád. Budu pokračovat v rodinné tradici. Mám doma slušnou sbírku známek po pradědečkovi. Sbíral Itálii a Pyrenejský poloostrov, od roku 1870.“ Mikulík ožil a já dostal nápad: zkusím navázat bližší kontakt. „Všiml jsem si, že jste zřejmě vynikající filatelista. Na pohlednicích ve vaší čekárně chybějí známky a byly odlepeny šetrně. Zřejmě odborně,“ vysvětloval jsem, odkud vím o jeho filatelistickém koníčku. „Možná by vás moje sbírka zajímala.“

„Dám vám speciální čaj. Z nepraškové flóry. Budete ho pít pravidelně. Před snídaní, před obědem a po večeři. Ráno jeden a půl deci, v poledne deci a večer půl deci. Do konvice dáte zarovnanou kávovou lžičku čaje, zalijete dvakrát převařenou vodou se špetkou soli. Musí projít varem! Necháte odstát dvanáct minut a potom vypijete. Najednou celou dávku, ale pomalu. – Ať přijde další.“

Mikulík na moje řeči o známkách slovy nezareagoval, bylo však jasné, že ho má sbírka zajímá. Nechápal jsem, proč se o ní nerozhovořil. Napadlo mě několik možných vysvětlení: třeba si nechtěl zadat nebo bral svůj vztah léčitele a pacienta striktně obchodně a nechtěl jej zatěžovat jinými záležitostmi anebo se obával, že by ztratil něco ze své nadřazenosti. Zřejmě je mnohovrstevná osobnost. Chvilí se chová jako typický introvert, pak zase jako typický extrovert.

„Máš nemocnou ledvinu,“ řekla Eva, když jsme se ocitli před garáží. Byla již tma a mráz ještě zesílil.

„Jak to víš? Z ordinace není nic slyšet.“

„Každý druhý říkal, že má nemocnou ledvinu. Ti zbývající o své nemoci nemluvili, ale všichni byli už napůl vyléčení hned při odchodu z Mikulíkovy ordinace. – Dostali jsme oba lekci, vid?“ pousmála se.

Při zpáteční cestě jsme se bavili vymyšlením různých teorií, proč Mikulík na lidi zabírá, až jsme na všechny komplikace cestování i na mou nemoc skoro zapomněli.

Eva se svou kamarádkou magistrou Drozdovou zjistily, že záračný čaj pana Mikulíka je směs malinového a jahodového listí s trochou mateřídoušky, heřmánku a máty pepřné, takže uškodit v žádném případě nemůže. Na chuť byl docela lahodný, na žízeň dokonce vynikající. Záměr obnovit s Mikulíkem

kontakt co nejdříve jsem nedodržel. Na rentgenu a ultrazvuku se konečně ukázalo, že příčinou mých potíží je žlučník, který začal dráždit slinivku břišní. Bylo proto nutné nejprve vyléčit začínající zánět slinivky, což zabralo skoro dva měsíce, a potom absolvovat operaci žlučníku. Všechno proběhlo hladce a bez komplikací. Za další dva měsíce jsem málem nevěděl, že jsem byl nemocný.

V nečinnosti na nemocniční posteli jsem měl dost času na přemýšlení o Mikulíkových praktikách. Naštěstí mám docela spolehlivou deskripční paměť na místa, děje i pocity, a tak jsem si jako z videokazety promítal svou návštěvu u Mikulíka. Postupně jsem vyretušoval své vlastní pocity a zainteresovanost a pokusil se zkonstruovat rámcový model jeho pracovní metody.

Mikulíkovo pracoviště začínalo už na konci dlouhé šňůry zaparkovaných automobilů. Značky ze vzdálených koutů republiky, občas i nějaká vídeňská, jsou působivou součástí reklamy. Udělají dojem snad na každého. Propagace je o to účinnější, že jejím strůjcem není léčitel, nýbrž jeho pacienti. Působí proto i na uvážlivé a strážlivé, připustí, že takový věhlas má nějakou faktickou příčinu, alespoň do jisté míry objektivní. V každém, kdo přichází, posiluje naději a víru, že se dobře rozhodl, že hledá pomoc na správné adrese. Konečně zárodek naděje si přináší, byť jej vyvolala jen skepse z neochoty či bezmocnosti lékařů.

Jiným působivým znakem je Mikulíkův výstavný dům, doklad úspěchu a prosperity: pomoci může ten, kdo je sám silný a mocný. Romantici tu naleznou své jeleny a my, kteří máme jiný vkus, můžeme alespoň ocenit dokončení tak bytelné stavby. Sgrafitové portréty připomínají starým babičkám obrazy svatých, ale i ti znalejší, kteří vědí, že jsou to obrazy slavných lékařů, v nich vidí spolehlivou záštitu konání člověka, k němuž se obrazení o pomoc. Jakmile otevřeme dveře čekárny, jsme okamžitě lapeni. Stáváme se součástí prostředí, součástí Mikulíkova modelu. Máme tu své místo, docela pohodlné, ale ne zas moc, musíme pro své uzdravení i sami něco obětovat. A tak sedíme na tvrdé lavičce. V pološeru ani nemůžeme číst, detektivku proto necháme v tašce. Nebude nás rozptylovat, můžeme soustředěně poslouchat popis rituálu, abychom byli správně naladěni a připraveni: za všechno v životě se musí platit, každý nemocný upřímně proklamuje, že za zdraví by dal nevíme co, což nechť učiní vložení patřičné bankovky do krabice; stokoruna je nejmenší možný přijatelný obnos, vyšší hodnota bankovky by mohla zajistit lepší vyléčení.

O úspěšnosti léčení svědčí kdeco. Útržkovité hovory i důkazy, která máme před očima, vyvedena ve všech možných podobách. Každý zde nalezne důkaz podle svého vkusu. Pohlednice z cest dokládají věhlas šířící se světem.

Kdyby snad někdo pomyslel, že prosebníků je dnes mnoho jen náhodou, vyvede ho z omylu prezenční kniha. Zápisy neslouží jenom k určení pořadí, všimneme si, jak je kniha tlustá a že dnešní hojná návštěva je spíše slabší než jindy. Pocítíme uvolnění, Mistr nás přijme. To ještě vzroste, když jeho pomocník uzamkne dveře. Nikdo další se dnes k Mistrovi nedostane. Jsme mezi vyvolenými.

Pomocník udržuje kázeň a řád. Ani promluvit nemusí. Ba-

bičkám připomíná biblické učedníky Páně, je pro ně možná jedním z apoštolů, který zrovna povstal od Poslední večeře. Pro mladé je přitažlivým vzorem, je jedním z nich, má džíny jako oni a termotriko si koupil v Tuzexu mezi prvními. Pro střední věk je sympatický tím, že jeho uhlazené vážné chování kontrastuje s chováním stejně starého holomka, s nímž mají doma potíže. Pro všechny symbolizuje hierarchii. My jsme prosebníci, on učedník, který nás uvede k Mistrovi. Ztělesňuje odstup i kontinuitu.

Ve chvíli, kdy po dlouhém čekání konečně přijdeme na řadu a vstupujeme do ordinace, jsme málem přesvědčeni o úspěchu léčení. Pocítujeme aktivní spoluúčast, vlastní přispění. Chceme se uzdravit. Mistrovi vlastně zbývá naše pocity potvrdit.

Mikulíkův pracovní proces je promyšlený a účelný. Nedělá nic nadbytečného, nic, co by mohlo odvádět od hlavního cíle. A také nic, co by mohlo vzbudit pochybnost o úspěchu.

Ani my nejsme na pochybách. Upustíme patřičnou bankovku a odevzdáme se do Mikulíkových rukou. Mistr je blízký pohodlným oblečením i svými slabůstkami, pivem a doutníkem. Má rád, stejně jako my, lepší kvalitu: plzeň a Henriho Wintermanse.

Vyšetření nebolí, není nepříjemné. Přestože trvá krátce, nemáme pocit, že by bylo odbyto. Mistr se mu věnoval soustředěně, vložil do něho všechny síly. Přesvědčuje o tom každým pohybem, gestem i výrazem. Stejně účelně a srozumitelně sdělí, co nás tíží, v čem je příčina a v čem tkví úspěch léčení. Mistr nediskutuje, není proč, on je odborník znalý věci a my se máme podřídit jeho autoritě.

Neměl jsem přitom pocit urážlivé podbízivosti ani nadnesené přezíravosti. Jistota a naděje vznikala jaksi přirozeně, což umocňoval pocit tajemna, který Mikulík vytvářel a nechal působit. Lidé se sklony k přemrštěnému romantismu snadno dospějí k přesvědčení, že ovládá nějakou tajemnou nadpřirozenou sílu, a ti s racionálnější uvažováním se mohou domnívat, že má zvláštní znalosti, možná principiálně jiné, než na jakých je postavena naše medicína. Mikulík je vlastně vynikající praktický psycholog. Dospěl jsem k názoru, že některé z jeho praktik bych měl využít ve své praxi v psychologické poradně. Dosud jsem se snažil každého pochopit, vcítit se do jeho pocitů a uvažování při nekonečných kamarádkých rozhovorech, pro obě strany často únavných. Perná práce nebývá vždy úspěšná.

Připustil jsem, že zrovna v případě Ireny Mrázové jsem svou metodu opustil. Prostě mi tehdy ujely nervy a mimoděk jsem užil Mikulíkovu techniku: dal jsem najevo převahu a autoritu. Ukázalo se, že účinně. Ještě v nemocnici mě navštívil Tomáš Mlejnek a pěl ódy, jak pěkně jsem Mrázovým pomohl, že teď jsou Irena s Josefem pořád spolu jako hrdličky.

Poučen v praktické psychologii Mikulíkem, začal jsem rozebírat běžný model lékař – pacient.

Stejně jako k Mikulíkovi jde nemocný ke svému závodnímu nebo obvodnímu lékaři. Obvykle hned při vstupu do čekárny bývá jeho důvěra v pomoc nalomena. Pokud někdo z pacientů promluví o léčbě, obvykle si stěžuje: je zde už posedmé, pořád ho posílají na nějaká vyšetření, všude se musí zvlášť objednat a potom ještě přijít znovu, zase je nutné dlouho čekat

a nakonec musí pro výsledek, což je strašná ztráta času a hrozná otrava, ale hlavně únava – a stejně to k ničemu nevede. Doktor se na člověka ani nepodívá, hledí jenom do papírů, mluví nanejvýš se sestrou. Všechno vlastně vyřídí sestra – dotazem na příjmení a křestní jméno, bydliště a rok narození, aby mohla vyplnit recept a doporučení k novému vyšetření pomocí dalších, stále složitějších přístrojů.

Přístroje pro pacienty moc příjemné nejsou. Nebudí důvěru, jsou studené a nepochopitelné. Člověk má pocit, že je jim vydán napospas. Nemůže je zastavit ani požádat o strpení, když mu působí bolest. Pokud mu pomohou navrátit zdraví, pacient na ně rád co nejrychleji zapomene. Zažil jsem to konečně na své kůži: když lékaři nemohli přijít na příčinu mých potíží, posílal jsem všechny přístroje do horoucích pekel a ani by mne nenapadlo to odvolat, když mou diagnózu stanovil rentgen a ultrazvuk.

Lékaři vidí věci jinak. Komplikované a nám neznámé přístroje jsou pro ně běžnou věcí. Představují všední pomocníky, nebojí se jich a spoléhají na ně – možná až přespříliš – a mnohdy si to ani neuvědomují. Právě v tom je možná problém. Lékař si prohlédne náš záznam z laboratorního vyšetření, snímek nebo graf na obrazovce terminálu, ví, co nám je, a mnohdy ho ani nenapadne vrátit se a podívat se *in natura* na to, jak my s touto nemocí vlastně vypadáme. Mohl by pak srovnávat, ověřovat svůj odhad a tříbit své uvažování! Navíc by svým dobrým odhadem mohl v příštích obdobných situacích zkrátit nepříjemné martyrium vyšetřování a léčení by bylo rychlejší a hlavně jaksí přirozenější. Pacient by měl přitom pocít spolupráce, zdání osobního zájmu lékaře by v něm posilovalo důvěru.

Do Mrákotína jsme se s Evou dostali až začátkem července. Přijeli jsme poměrně brzy, po deváté jsme byli na místě. Ve městě bylo zřejmě dusivé parno, tady na vysočině vál mírný větřík, obloha byla modrá a bylo příjemně. Na jedné z odboček před Mrákotínem jsme objevili v opuštěném žulovém lomu nevelké jezírko, skoro průzračné. Borovice nad lomem vrhaly stín a břeh byl provoněný materídouškou. K Mikulíkovi jsme se vydali až po poledni.

Nesl jsem několik známek z pradědečkovy sbírky: pět exemplářů z nejstaršího období a několik kousků z dvacátých let, které byly na pohled efektní. Výběrem jsem si hlavu příliš nelámá, ve filatelii se moc nevyznám.

Cestou k Mikulíkovu stavení jsme se s Evou sázeli, jestli Mikulík pozná mé uzdravení, nebo jestli naopak usoudí, že to se mnou jde z kopce a potřebuji jeho další léčbu. Byl jsem přesvědčen, že určitě odhalí, jaký jsem teď chlapík, a bude to považovat za výsledek své léčby. Eva tvrdila, že jsem ještě pohublý a pro Mikulíka to bude signálem pro zintenzivnění dlouhodobého léčení.

Pobyt v Mikulíkově ordinaci se zpočátku podobal prvnímu. Jakmile Mistr zasunul detektor do kapsy a chystal se promluvit, očekával jsem, že uslyším i téměř stejná slova.

„Funkce vaší levé ledviny je v normě. Je nenarušená. Jste naprosto zdrav. Léčení skončilo.“

Z překvapení jsem na známky zapomněl. Připomněl je Mikulík.

„Máte s sebou známky, jak jste posledně povídal?“

Nad známkami byl u vytržení. Zvláště ty starší ho zaujaly. Byl srdečný, hovorný, po úsečnosti ani stopy. Domluvili jsme, že příležitostně mu ukáží celou sbírku. Zdůraznil, že teď nejsem pacient, že jsme přátelé, příště se mám okamžitě ohlásit.

Eva nemohla pochopit, že Mikulík tak dobře ovládá fyziognomii a že je tak výborným psychologem, na první pohled jsem opravdu moc dobře nevypadal. „Byl by lepší fyziognomik než Lavater, lepší frenolog než Gall a lepší psycholog než Jung. Že by byl takový renesanční duch, lepší než ti tři věhlasní učenci-praktici minulých dvou století dohromady? Nebo že by na tom jeho detektoru přece jenom něco bylo?“ řekla s úsměvem.

Pak dospěla k závěru, že pro člověka, který se pozorováním lidí zabývá neustále, to není asi moc obtížné. Ona mě vídá každý den, v krátkých intervalech se spojitá změna projevuje tak nevýrazně, že je skoro nepostřehnutelná, zatímco po delším čase je průkaznější a mnohem lépe patrná. Mikulík má zřejmě výbornou paměť a dobrý postřeh, na tom konečně z velké části závisí úspěch a prosperita jeho podnikání.

Na třetí návštěvu Mrákotína jsme se vydali za necelý měsíc, koncem července. Opět byl pěkný slunný den. Zašli jsme k jezírku v lomu, koupali se, opalovali a potulovali se po okolí. K Mikulíkovi jsme se dostali v podvečer. Otevřela nám svěží drobná žena, na pohled sotva čtyřicetiletá. Představili jsme se. Paní Mikulíková trochu zaváhala. Dodal jsem, že chceme manželovi ukázat sbírku známek a že jsme domluveni. Zareagovala vstřícně. Zavedla nás do haly, zařízené jednoduchým sektorovým nábytkem a praktickou sedací soupravou s nízkým čtvercovým konferenčním stolem. Usadila nás a odběhla. Za pár minut přišel Mikulík. Měl na sobě bílý laboratorní plášť a vypadal v něm jako pracovitý docent z přírodovědecké fakulty. Přivítal nás srdečně, Evě obřadně políbil ruku.

„Jsem ráda, že vás poznávám a že vám mohu osobně poděkovat za manželovo uzdravení,“ řekla Eva s předstíraným dojetím.

Mikulík byl zjevně polichocen. „Pomáhat bližním je nejušlechtilější povinnost.“

Byli jsme uvedeni do obývacího pokoje. Vypadal bombasticky. Seděli jsme v rohu místnosti v plyšové soupravě, která byla tak obrovská, až jsme se v ní ztráceli. Pokoj však byl natolik rozlehlý, že v něm souprava nepůsobila nijak mohutně. Celou stěnu proti oknům až do stropu zabírala leštěná mahagonová sestava, plná broušeného i moderního hladkého skla a drahého porcelánu. Zbývající stěny zakrývaly spousty olejomalby, většinou krajina a krajinek, a mezi nimi se nápadně vyjímal několik velehorských štítů a obrazů rozbouřeného moře a veliký Mikulíkův portrét. Nad mramorovým krbem se vzpínalo rozložitě sobí paroží. Kolem krbu byla rozestavena tři červenoohnědá křesla a několik zlatavě zdobených orientálních sedátek. Podlahu pokrýval vysoký plyšový koberec s výrazným růžovým květinovým vzorem. Stěna mezi okny byla obložena nejrůznějšími starodávnými hodinami, uprostřed stály největší, skoro dvoumetrové rokokové hodiny z míšeňského porcelánu. Těsně u stropu visel ohromný křišťálový lustr a nad bytelným dubovým konferenčním stolem, který doplňoval sedací soupravu, visela na černé kroucené šňůře bílá lampa ve tvaru rotačního elipsoidu.

Paní Mikulíková přinášela postupně chlazenou šťávu, mísu nejrůznějších chlebičků a nakonec zmrzlinové poháry se šlehačkou a černou kávou.

Řeč se stočila ke známám. Zdálo se mi, že Mikulík by nebyl překvapený, kdybych mu pradědečkovu sbírku nabídl jako dar za vyléčení, ale byl by patrně ochotný obětovat za ni i určitou částku peněz. Zřejmě vyčkával, aby uzdravenému pacientovi poskytl příležitost náležitě se odměnit svému zachránci, zvláště když je nyní jeho přítelem.

Částka, kterou posléze navrhl, když jsem se neměl k darování, mi vyrazila dech. Dvacet tisíc! Nepodařilo se mi asi úžas úplně zakrýt, netušil jsem, že by sbírka mohla mít nějakou zvláštní hodnotu. Mikulík si mé ohromení vysvětlil jinak. Zvýšil nabídku na dvojnásobek. Vzpamatoval jsem se a předstíral váhání. Ani nevím, jak se mi to podařilo.

„Sbírka je rodinnou památkou ... Nikdy jsem neuvažoval o jejím prodeji ... To ovšem nevylučuje, že bych ji ve výjimečném případě nebyl ochoten prodat, zvláště když máte o ni zájem vy. Jsem vám nesmírně zavázán, určitě bych ji neprodal nikomu jinému. Máte pochopitelně přednostní právo ... Věc je ovšem poněkud komplikovaná ... Sbírkou vlastním napůl se svou sestrou a k prodeji musím získat její souhlas. – Předpokládám, že sestra nebude mít námitky,“ řekl jsem naráz rozhodně. „Kdyby přece jen nesouhlasila, pokusím se ji přesvědčit.“ K vlastnímu údivu jsem díky neexistující sestře dokončil své obchodní jednání žoviálním tónem, jako by desetitisícové obchody s okamžitou nabídkou dvojnásobku původní částky byly pro mne běžnou záležitostí. Zatím jsem měl praxi jenom s přepočítáváním drobných vrácených v samoobsluze. Zdálo se, že Mikulík vše chápe a je s vývojem našeho jednání spokojen.

Eva se také vzpamatovala. „Vy jste úžasný člověk, vyznáte se v tolika věcech. Tak dokonale! To snad musí být dáno od malička do vínku,“ říkala se zářivým úsměvem.

„Bývá to tak, ale můj případ byl složitější,“ povzdechl Mikulík. Eva na něho tázavě pohlédla.

„Já se musel tvrdě vypracovat. Nic mi nešlo snadno. Měl jsem neradostné dětství. Rodiče byli přísní. Měli moc práce na poli a v hospodářství a se mnou se nemohli mazlit. Jako dítě jsem byl slabý a býval i hodně nemocný. Celé týdny jsem proležel doma v horečce. Úplně sám! Byl jsem nejmenší ve třídě a taky nejslabší. Každý si na mě troufl. Já rvačky nenáviděl, neuměl jsem se prát. Když jsem přišel domů zbitý a potlučený, otec mi ještě přidal – za to, že se neumím bránit! Snažil jsem se tedy vyniknout jinak. Začal jsem se pilně učit. Ale tím jsem spolužáky popouzel. Byl jsem pro ně šprták a mstili se mi všichni statní hlupáci,“ řekl procítěně, jako by to ještě dnes po tolika letech bolestně prožíval.

Příznání k slabosti mi nešlo dohromady s jeho nynější sebejistotou, na níž měl vybudovanou dobře promyšlenou prosperující živnost.

Eva se podobnými úvahami nezabývala. „Největší cenu má to, čeho člověk dosáhne vlastními silami,“ řekla s důrazem.

„Máte pravdu,“ pokýval Mikulík zádumčivě hlavou. „Mé dětství bylo natolik kruté, že na ně nerad a málokdy vzpomínám. – Jako kluk jsem u jezírka v lomu probřečel celé hodiny. Byl

jsem osamocený. Neměl jsem za kým jít, všichni se mi jenom posmívali. Až jsem byl trochu starší a uměl číst, bylo mi o něco líp. Po dědečkovi písmákovi a kronikáři zůstala bohatá knihovna, přečetl jsem kdeco: o přírodě, o zvířatech, o filozofii a nejráději jsem si prohlížel staré herbáře a pročítal knihy o józe a o zen buddhismu a o indickém a čínském lékařství. Moc jsem jim sice nerozuměl, ale přitahovaly mne od samého začátku. – Asi to byl projev jakéhosi předurčení, protože jsem se k nim neustále vracel a četl je pořád dokola,“ řekl trochu nadneseně. „Tehdy jsem uvykl číst všechno tak dlouho, dokud tomu nepřijdu na kloub. Pak jsem objevil staré kroniky a v nich příběh mráкотínského starosty Uličného. – Když se narodil, byl neduživý, až si všichni mysleli, že umře. Měl křivici a v pěti letech dostal záškrt. Nikdo nevěřil, že přežije. A on se z toho dostal. Jako zázrakem! Měl zvláštní povahu, vůbec nic si nedělal z posměšků. S nikým neztrácel čas. Byl uzavřený a velice usilovný, všechno dělal tak dlouho, až se mu to podařilo. Když ostatní viděli, že na výsměch nedbá, po čase s tím přestali. Uličný získával respekt. Pak se stal starostou, a dokonce poslancem. Až ve Vídni. – Já si tenkrát uvědomil, že nezáleží na tom, co si o schopnostech člověka myslí jiní, ale jen na tom, jak si sám věří a co dokáže.

Uličný mě poučil. Když jsem zvážil, co všechno vím o přírodě, o dějinách, o filozofii, usoudil jsem, že nikdo z posměváčků se mi nemůže rovnat. Začal jsem na sobě usilovně pracovat. Ani o holky jsem tenkrát nestál!

Po škole jsem šel do učení v okresním městě. Chtěl jsem sice studovat na gymnáziu, ale nakonec jsem se raději bez odporu podvolil rozhodnutí rodičů. Tenkrát jsem pochopil, že nemá smysl protivit se vůli mocnějšího. Tím se jenom ztrácí energie, mnohem účinnější je rozvíjet vlastní síly. Člověk se pak stane silnějším. Ti dříve mocnější se mu pak obvykle podvolí, ochotně a rádi. Úplně automaticky.

Tehdy jsem započal i s fyzickým tréninkem. Do učení jsem chodil pěšky, přes les, sedm kilometrů tam a sedm kilometrů nazpátek za každého počasí. Střídal jsem chůzi s během a po roce tréninku jsem běhával celou cestu bez zvláštního vypětí.

V době učení jsem přečetl skoro celou okresní knihovnu. Všechny maturanty bych hravě strčil do kapsy. – A ve dvaceti letech jsem dokonce vyrostl!“ Teď bylo jasno. Mikulík byl zvláštní kombinací podprůměrných fyzických dispozic s patrně nadprůměrným intelektem a s nebývalou houževnatostí. Dospěl k sebeuvědomění a poznání, k němuž mnozí nedozrají po celý život nebo se mu po celý život úspěšně brání, k víře ve vlastní schopnosti a ke způsobu jejich rozvíjení. Všechno své úsilí zaměřil k sobě a postupně se stal jediným objektem svých snah. Naučil se ze všeho maximálně pro sebe těžit, ve všech směrech a všemi možnými způsoby. Pak začal těžit i z víry v sebe sama. – Ale zatím jsem nenacházel příležitost, abych Mikulíka přiměl k hovoru, jak přišel ke své živnosti a na jakém principu jsou založeny jeho léčitelské praktiky.

Eva nadšeně potřásla hlavou. „Obdivovala jsem vás jenom jako skvělého lékaře, vůbec jsem netušila, že by tak vynikající specialista mohl být všestranný a tak komplexní!“

„To je úžasné, paní, jakou vy máte intuici! Vždyť svou metodu,

kerou jsem snad skromným dílem přispěl k dobru lidstva, nazývám bikomplexní.“

A umlkl. Snad neustane v nejlepší. Naštěstí šlo jen o odmlku, která měla podtrhnout význam Mistrových slov.

„Komplexní princip jsem aplikoval ve speciální oblasti, pro člověka nejdůležitější, totiž v pomoci nemocným, v medicíně.“

Mistrovi se v očích objevil mystický výraz a zdálo se, že i Evin půvab začíná být pro něho vedlejší.

„Můj bikomplexní princip je univerzální i z historického hlediska. Již antičtí učenci věděli, jak důležitou roli v lidském organismu hrají tělesné tekutiny, a dokázali docenit i význam fyziologie. Přitom neměli k dispozici žádné přímé experimentální údaje. Hippokratés přece vůbec neprováděl pitvy! Renesanční lékaři zase hledali projevy jednotlivých nemocí ve zjevu a chování nemocných. A v 19. století našli vědci vzájemné vazby mezi funkcemi jednotlivých orgánů. Člověka si představovali jako chemickou továrničku,“ pousmál se chápatě. „My dnes víme, že lidský organismus je složitý chemický koncern, se vším všudy. I se správnou radou a se všemi jejími intrikami, slabostmi a třeba i vrtochy,“ vysvětloval shovívavě. „Člověk je bikomplexní celek fyzická a psychická. Bikomplexně se také projevuje: vnitřně a zevně. – Takže je potřeba opět na něj bikomplexně působit,“ přešel do důrazného neosobního tónu. „K vnitřní léčbě využívám přírodní nepraškovanou flóru, zevně modifikuji aurium.“

Eva slabě vyjekla, byl to její trik, jímž dokázala odvrátit výbuch smíchu v nevhodné situaci.

V tom okamžiku se Mikulík odmlčel a do tváře se mu vrátil přítomný výraz. Asi Evinu reakci prokoukl, pomyslel jsem si s obavou.

„Patrně nevíte, co je aurium,“ řekl blahosklonně. „Máte-li hlubší zájem, mohu vám celý princip vyložit. – Nejlépe přímo v laboratoři, kdybyste se chtěli obtěžovat se mnou nahoru.“

Vydechl jsem si. Produkce neskončila, bude i demonstrace. Laboratoř zabírala větší polovinu rozlehlého podkroví. Byla to světlá místnost s dvěma velkými ateliérovými okny ve střeše. Po celé délce tří stěn byl víc než metr široký pult ze silného, zřejmě speciálně tvrzeného kouřového skla. V levé části pultu byla rozložena sada krychlí různé barvy a různých velikostí. V jednom rohu bylo pečlivě uspořádáno dokonalé zařízení fotografické laboratoře a na stěně viselo velké promítací plátno. Pult pod ním byl prázdný. V druhém rohu stál přenosný televizor s videorekordérem. Další stěna mi připadala jako z dílny provazníka nebo ševce. Visely tam pečlivě uspořádané vzorky různých špagátů, motouzů, lanek a řemínků a kousek dál bylo něco ještě podivnějšího. Na zdi bylo zavěšeno cosi jako bohatá vzorkovnice látek a pod tím vším se povalovala spousta dalších divných věcí. Poznal jsem z nich jedině detektory, byly jich tam aspoň dva tucty a lišily se navzájem jenom nepatrně. Eva mě lehce kopla do kotníku. Pohlédl jsem k zemi až teď. Téměř polovina světlezelené betonové podlahy byla rozdělena sítí různobarevných linií na množství čtverců různé velikosti.

Vtom Mikulík Evu jemně uchopil za loket. Upozornil ji, aby nevstoupila do největšího z těch čtverců, a začal vysvětlovat.

„Od antiky učenci věděli, jak důležitá je čistící funkce lidských orgánů. Základem činnosti lidského těla je levá ledvina. Všechny poruchy jeho správného fungování koření v orgánu, který je také nejdříve indikuje. Podstatné ovšem je, aby nemocný přišel včas. Já dokážu rozpoznat vznikající nemoc již dva roky před jejím vypuknutím. Každý člověk totiž stav svého *ega* automaticky projevuje v *auriu*. Aurium je vrstva, kterou kolem sebe vyzařuje tělo. Poruchy *ega* se projevují změnami, respektive poruchami *auria*.

Existují mezi námi silné osobnosti, které mají zvlášť vyvinuté vrozené schopnosti, jež lze vlastním speciálním úsilím rozvinout. Pak dokážu modifikovat aurium svých bližních. – Prostřednictvím *psychionů*,“ řekl důrazně. „Každý člověk má v mozku psychóny. Je to zřejmé, neboť každý člověk myslí. Myšlení vzniká právě činností psychónů. Silná osobnost dokáže soustředit svou psychickou a mentální energii tak, že může psychóny vysílat ve formě psychionů a upravovat jimi narušené aurium ostatních jedinců. – Modifikaci! Silný subjekt, takzvaný senzibil, je schopen při koncentraci své psychické a mentální energie využít objektivní existence psychionů. Jistým problémem je způsob indikace poruchy *auria*. Já používám originální zónový indikátor vlastní konstrukce,“ řekl věcně a předvedl nám jeden z artefaktů, který jsem poznal v ordinaci a nazval jej detektorem.

„To, co zde vykládám, je jen velice stručné shrnutí výsledků mé téměř třicetileté práce, v níž stále pokračuji. V současné době se zabývám měřením odporu, který kladou *auriu* oděvy z různých látek, a současně si chystám materiály pro výzkum neefektivnější konstrukce antény pro zesilování proudu psychionů. Zatím se totiž vůbec neví, jaký vliv má parita počtu anténových prvků a jestli hraje nějakou roli druh a přírodní či umělý původ motouzu, kterým jsou propojeny.“

S Mikulíkovými jsme se rozloučili až po desáté hodině.

„Psychón, psychión, milión!“ zvolala Eva rozpustile. „Co je proti tomu čtyřicet tisíc!“

Usnuli jsme se, že dáme sbírku známek ohodnotit znalcem a jako záminku příští návštěvy u Mikulíka zvolíme oznámení, že sestra souhlasí s prodejem, že se však rozhodla udělat odhad.

Ukázalo se, že sbírka má hodnotu nejméně dvě stě padesát tisíc korun. Byli jsme zvědaví, jak bude Mikulík na tuto zprávu reagovat.

Při další návštěvě koncem prázdnin Mikulíka známky nezajímaly. Zjistili jsme, že praxi vykonává s přemáháním. Vypadal špatně. Obličej měl vráscitý, tváře propadlé, matný lesk v očích. Jako by se celý schoulil do sebe. Zestárl o deset let. Paní Mikulíková si postěžovala, že manžel lékařskou pomoc tvrději odmítá, a žádala nás, abychom mu domluvili a přesvědčili ho, aby šel do nemocnice. Pan Mikulík tvrdil, že nejerudovanějším odborníkem na poruchy levé ledviny je on sám. Nejlépe proto ví, jak je nemoc mnohdy úporná, v každém případě vyžaduje trpělivost, klid a kázeň.

V Mrákotíně jsme se pak zastavili až koncem října. Ani ne kvůli panu Mikulíkovi. Vraceli jsme se z Prahy a chtěli využít pěkného odpoledne a podívat se, jak vypadají oblíbená místa v podzimním zbarvení. Bylo tu krásně. Přírodní barvy se

teď ještě víc rozzářily do různých odstínů a vytvářely úchvatnou kompozici, kterou nepříjemně rozrušovala šňůra aut k Mikulíkovu stavení. Leskla se ve slunci jako laciná cingrlátka. Byla však alespoň dobrým znamením, že se pan Mikulík uzdravil.

Byl to omyl. V ordinaci kraloval pomocník.

Mikulík před měsícem zemřel na vleklou otravu způsobenou selháním pravé ledviny. Levá ledvina mu nefungovala několik let.

Kontakt: Prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Viničská 5, 603 00 Brno, e-mail: jmalina@sci.muni.cz

Z redakční pošty / The Editorial Post

Galerie pod schody Gallery Under Stairs

Martin Rychlík

Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1

Šedé či béžové stěny fakultních prostor mohou být zajímavější, poutavější. A nejde jen o vylepené vědecké „postery“, mapy či velkoformátové fotografie. Využít a oživit prostor, kde se denně setkávají studenti, pedagogové i jejich myšlenky, se rozhodla Katedra kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V rámci projektu nazvaného *Galerie pod schody* budou v každém semestru vystavována díla současných českých umělců.

„Jedná se o inovativní typ výstavní instituce, jež usiluje o zasažení výtvarných děl předních umělců do každodenního univerzitního prostředí. Cílem je prostřednictvím vystavených prací zahájit neformální, o to více však autentický dialog mezi umělci, akademiky a studenty. Naše *Galerie pod schody* se zaměřuje na spojení současné výtvarné tvorby s proměnami akademické identity v kontextu nových uměleckých trendů,“ říká kurátorka premiérové výstavy Barbora Půtová, pražská kulturoložka a také kunsthistorička.

Prvním umělcem, jehož tvorba je „pod schody“ k vidění (i cí-tění), je grafik, kreslíř a malíř Tomáš Hřivnáč (narozen 1959). Soubor tematických grafik nese název *Žena jako krásno uvedené v činnost*, což jednotlivá díla s tituly jako *Do dálky*, *Mimo osu* či *Po proudu* řádně dokládají. Hřivnáč, jenž si výstavní premiéru odbyl v roce 1984, uspořádal k dnešnímu datu přes sto samostatných výstav, přičemž s tou další pokračuje v zimním semestru na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Jeho díla jsou zastoupena v galeriích a soukromých sbírkách nejen v České republice, ale i ve Velké Británii, Francii, USA či v Japonsku a na Novém Zélandu. Na kontě má asi 6 000 prací.

„Hřivnáčovým dílem se prolíná motiv ženy. Křivky ženského těla zachycuje realisticky i abstraktně technikami suché jehly, mezzotinty a olejomalby. Žena se v autorově rukopisu proměňuje v anonymní a současně záhadnou bytost, temperamentní tanečnici flamenka nebo nezávislou řeckou bohyni... Pro jeho tvorbu je charakteristický důraz kladený na kresebnou přesnost, emocionální lyrismus, půvab, krásu a plastičnost

každého z tvarů,“ doplňuje kurátorka Půtová, jež se kromě jiného sama zabývá fenoménem „ženství“.

Tvary těl se ztrácejí v jemné hře světla i stínu, který zvýrazňuje proporce a zastírá vyřčené. Černobílé linie grafických technik, někdy též doplněné o barevné a živelné odstíny, propůjčují výslednému dílu emotivní náboj. V každé variaci však zůstává ztvárněná žena – nevtíravá, přirozená a intuici i fantazii otevřená. „Hřivnáčova umělecká reflexe ženského těla je dokladem jeho schopnosti porozumět kouzlu ženské vášnivosti a rafinovanosti,“ stojí v kurátorském posudku anoncované výstavy v okolí katedry kulturologie.

Hřivnáč nebude jistě posledním, kdo rozčeří fakultní galerii uměleckými tahy. „Galerie neusiluje konzervovat a restaurovat umělecká díla jako tradiční galerie, ale zaplňovat a upozorňovat na mezery ve vývoji a směřování současného českého umění,“ říká Půtová. V letním semestru 2012/2013 potěší studenty Filozofické fakulty Univerzity Karlovy výběr z grafik Ladislava Kuklíka.

A kulturoložka Půtová uzavírá: „Součástí projektu *Galerie pod schody* je také vytvoření databáze současného českého umění. Ta bude průběžně doplňována o teoretické materiály a studie, jež budou analyzovat současnou českou uměleckou tvorbu. Tato galerie chce skromně – nicméně důrazně – upozornit na skutečnost, že umění žije, byť ztracené v labyrintu otázek, a ukázat, jaká je jeho podstata a kam směřuje v 21. století.“

Tomáš Hřivnáč: *Žena jako krásno uvedené v činnost*. Výstava *Galerie pod schody*, Katedra kulturologie (3. patro), Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Celetná 20, 110 00 Praha 1. Zahájeno 28. listopadu 2012. © iforum.cuni.cz

Pokyny pro přispěvatele časopisu *Anthropologia integra*

Časopis *Anthropologia integra* uveřejňuje odborné texty (v anglickém, českém, francouzském, německém, slovenském a španělském jazyce), které odpovídají jeho interdisciplinárnímu zaměření. Redakce přijímá příspěvky elektronicky, e-mailem, spolu s průvodním dopisem (může být součástí e-mailu) a úplným kontaktem na přispěvatele / přispěvatelku (včetně telefonního čísla). Příspěvky zasílejte na obě dvě uvedené adresy: jmalina@sci.muni.cz a tmorkovsky@email.cz.

Recenzní řízení

Příspěvky publikované v časopise *Anthropologia integra* procházejí recenzním řízením. V jeho průběhu texty posuzují po formální i obsahové stránce dva domácí či zahraniční odborníci a na základě jejich stanovisek obsažených v recenzních posudcích jsou autoři doporučeni případné úpravy. Cílem je publikovat práce obsahující nové, dosud nezveřejněné poznatky, jež přispívají k rozvoji oboru a dodržují vysoký standard odborné prezentace.

Pokyny formální

Časopis publikuje studie, eseje, zprávy, recenze a příspěvky popularizující vědu a umění. Délka příspěvků by neměla přesahovat u studií 40 normostran, u esejů 20 normostran a u ostatních příspěvků 10 normostran (normostrana obsahuje 1800 znaků včetně mezer).

Obsah a členění příspěvku:

1. Název příspěvku.

2. Jméno autora a kontakt ve formě plného názvu a adresy pracoviště a e-mailové adresy.

2.1. U příspěvku v českém nebo slovenském jazyce následuje za jménem autora a kontaktem název a krátké shrnutí v angličtině (abstract), jehož rozsah by měl být 100 až 200 slov (do 1500 znaků); pod abstraktem 5–8 klíčových slov v anglickém jazyce (keywords). Za abstraktem a klíčovými slovy v angličtině následuje abstrakt a klíčová slova v češtině (ve stejném rozsahu).

2.2. U příspěvku v cizím jazyce následuje za jménem autora a kontaktem název a krátké shrnutí v češtině (abstrakt), jehož rozsah by měl být 100 až 200 slov (do 1500 znaků); pod abstraktem 5–8 klíčových slov v českém jazyce. Za abstraktem a klíčovými slovy v češtině následuje abstrakt a klíčová slova v angličtině (ve stejném rozsahu).

3. Krátký životopis zařazený na konci příspěvku v rozsahu 20–30 slov (ve stejném jazyce jako text příspěvku).

4. Odkazy na položky literatury ze seznamu literatury v textu jsou v kulatých závorkách – odkazy mají podobu: ... (Boas 1908, 25–28).

5. Příklady základních druhů bibliografických hesel v seznamu literatury:

5.1. knižní monografie

Aldred, Cyril (1971): *Jewels of the Pharaohs. Egyptian Jewellery of the Dynastic Period*. London: Thames and Hudson.

Vachala, Břetislav (2009): *Staroegyptská Kniha mrtvých. Překlad*. Praha: Dokořán.

5.2. studie ve sbornících

Störk, Lothar (1984): Rabe. In: Helck, Wolfgang – Westendorf, Wolfhart, eds., *Lexikon der Ägyptologie*, V. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 74–75.

5.3. články v časopisech

Borofski, Robert (2002): The Four Subfields: Anthropologists as Mythmakers. *American Anthropologist*, 104(2), 463–480.

5.4. elektronické dokumenty

Hoder, James (1999): The Development of Anthropology in the Sciences and Humanities. (online). <http://www.hoder.com>.

6. Poznámky pod čarou umístěné na téže stránce v textu označujte horním indexem a jejich vlastní text doplňte odkazy na literaturu (citují se shodně jako odkazy na položky literatury).

7. Citaci uvádějte doslovně (včetně případných chyb v původním textu; označte je sic) a vždy vkládejte do uvozovek. Chcete-li část citace vynechat, napište kulaté závorky a v nich tři tečky.

Pokyny technické

1. Rukopisy musí být vytvořeny v textovém editoru Word nebo jiném kompatibilním editoru a mít formát .doc nebo .rtf. Měly by používat velikost písma 12, řádkování 1,5 a odsazení na obou okrajích 2,5 cm. Stránky musí být očíslovány na dolním okraji strany uprostřed.

2. Slova na konci řádku nedělte a nezarovnávejte. „Tvrdé“ zakončení řádku (pomocí klávesy ENTER) užívejte pouze na ukončení odstavce nebo titulku a podtitulku.

3. K zvýraznění určité části textu používejte kurzívu, nikoli tučné ani podtržené písmo.

4. Internetové adresy nekopírujte přímo z internetu, ale opište je jako text.

5. Ilustrace – všechny dokumentární materiály (fotografie, diagramy, kresby, nákresy, mapy) musí být předloženy v elektronické podobě. Každá ilustrace je samostatným souborem s patřičným označením: (obr. 1), (fig. 1). Vyhovující bitmapové formáty ilustrací jsou TIFF, JPEG, BMP, GIF, EPS, PSD (minimální rozlišení barevných ilustrací je 300dpi při šířce obrázku alespoň 9 cm, u vyobrazení černobílých či ve stupních šedi je vhodné rozlišení až 600 dpi při výše uvedené šířce). Vhodné formáty vektorové grafiky: AI, EPS, PDF, WMF, CDR. Redakce nepřijímá ilustrace vložené do aplikace MS-Word. Pokud chce autor zařadit ilustrace s nedostatečným rozlišením (klíčové ilustrace v lepším rozlišení nemá), učiní tak po dohodě s redakcí. Ilustrace by měly být zaslány elektronicky (e-mail, úschovna atd.) nebo na CD společně s textovou částí, ve výše doporučeném rozlišení a formátu. Odkazy v textu na všechny dokumentární materiály musí být v následujícím formátu: (obr. 1), (fig. 1). Názvy příslušných souborů na CD musí mít stejné znění, jak je vyznačeno v textu (obr1.tiff). Popisky k obrázkům je vhodné dodat v samostatném souboru.

6. Tabulky a grafy budou předkládány v elektronické podobě jako samostatné soubory. Nejvhodnější je dodat je v podobě souboru vektorové grafiky (AI, EPS, PDF, CDR), případně jako soubory bitmapové grafiky (tiff, jpeg) s vysokým rozlišením. Akceptovatelné jsou tabulky jako samostatné soubory programu MS-excel a MS-word. V textu uváděné odkazy na tabulky a grafy musí být v následujícím formátu: (tab. 1), (graf 1). Názvy příslušných souborů na CD musí mít stejné znění, jak je vyznačeno v textu (tab. 1.xls). Popisky k tabulkám a grafům je vhodné dodat v samostatném souboru.

7. U obrázků, tabulek a grafů, jejichž autorem není autor příspěvku, je třeba za popiskem uvést autora, případně původní pramen (formou citace, která je pak uvedena jako plné bibliografické heslo v seznamu literatury; u fotografií se uvádí autor v každém případě): ... Pramen: Klíma 2010, 12. ... Foto: Jiří Němec. ... Kresba: Jana Černá.

Guidelines for contributors to the *Anthropologia integra* journal

The journal *Anthropologia integra* publishes scholarly texts (in the Czech, English, French, German, Slovak and Spanish languages) which correspond to its interdisciplinary orientation.

Peer review process

Contributions published in the *Anthropologia integra* journal are subjected to a peer review process. International peers will expertly review all submissions, with potential author revisions as recommended by reviewers, in order to publish papers that represent new, previously unpublished work, advance the state of knowledge of the field, and conform to a high standard of scholarly presentation.

The editor's office accepts electronic contributions sent via e-mail with an accompanying letter, including complete contact information (telephone number included). Please send your contributions to both e-mail accounts: jmalina@sci.muni.cz and tmorkovsky@email.cz.

Formal guidelines

In the journal, original papers, essays, notices, book-reviews and contributions popularizing science and art are published. The contributions' length shouldn't exceed 40 standardized text-pages (for original articles), 20 pages (essays) and 10 pages in case of other contributions (a text-page is understood to contain 1800 characters including spaces).

Content and structure of contributions

1. Contribution's title
2. Author's name, full designation and affiliation (including contact and e-mail addresses).
 - 2.1. Contributions submitted in the Czech or Slovak language should include a title and a short abstract in English in the range of 100–200 words (maximum 1500 characters), the abstract is preceded by the above-mentioned data – author's name and contact information; the abstract is followed by 5–8 keywords in English. The abstract and English keywords are followed by a Czech abstract and keywords (similar range).
 - 2.2. Contributions submitted in a foreign language should include a title and a short abstract in Czech in the range of 100–200 words (maximum 1500 characters), the abstract is preceded by the author's name and contact information; the abstract is followed by 5–8 keywords in Czech. The abstract and Czech keywords are followed by an English abstract and keywords (similar range).
3. A short curriculum vitae is included at the end of the contribution in the range of 20–30 words (in the language of the contribution).
4. Notes to the text referring to bibliographical entries in the literature list are in round brackets – text references consist of the last name of the author/s or editor/s and the year of publication of the work, with no punctuation between them, followed by a comma, and a specific page, section, or other division of the cited work in the following form: ... (Boas 1908, 25–28).
5. Examples of basic bibliographical entries in the reference list:
 - 5.1. book monographs
Aldred, Cyril (1971): *Jewels of the Pharaohs. Egyptian Jewellery of the Dynastic Period*. London: Thames and Hudson.
Vachala, Břetislav (2009): *Staroegyptská Kniha mrtvých. Překlad*. Praha: Dokořán.
 - 5.2. proceedings papers
Störk, Lothar (1984): Rabe. In: Helck, Wolfgang – Westendorf, Wolfhart, eds., *Lexikon der Ägyptologie, V*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 74–75.
 - 5.3. journal articles
Borofski, Robert (2002): The Four Subfields: Anthropologists as Mythmakers. *American Anthropologist*, 104(2), 463–480.
 - 5.4. electronic documents
Hoder, James (1999): The Development of Anthropology in the Sciences and Humanities. (online). <http://www.hoder.com>.
6. Footnotes placed on the same text-page should be numbered consecutively using the upper index and their text should contain references to respective sources (cited in the same manner as text references to the bibliographic entries).
7. Citations are to be quoted literally, word for word (including eventual mistakes in the original text followed by sic written in brackets) and always between quotation marks. If a part of the citation is to be omitted, insert round brackets with three dots inside.

Technical guidelines

1. The manuscripts have to be created in the MS Word text editor or other compatible one and should have the file format denoted by file extension .doc or .rtf. The authors should use font size 12 (points), 1,5 size vertical spacing and 2,5 cm offset on both sides. The pages are to be numbered at the bottom, in the centre.
2. Words at the end of the line should not be divided and aligned. "Hard-set" line ending (using the ENTER key) is to be used only to end a paragraph or title and subtitle.
3. To emphasize a particular text segment italic font should be used, bold or underlined types are to be avoided.
4. Internet links should not be copied off the web browser but rewritten as text.
5. Illustrations – all documentary material (photographs, diagrams, drawings, sketches, maps) have to be submitted electronically. Each illustration should form a separate file with an appropriate identifier: (fig. 1). Acceptable image / bitmap file illustration formats are as follows: TIFF, JPEG, BMP, GIF, EPS, PSD (minimum resolution of color illustrations is 300dpi while image width is at least 9 cm, in black and white or shades-of-gray illustrations the advisable resolution is up to 600dpi while image width is at least 9 cm). Acceptable vector graphics formats: AI, EPS, PDF, WME, CDR. The editor's office does not accept illustrations pasted in the MS Word application. If the author wishes to include illustrations with insufficient resolution (no better resolution key images are available), he/she is advised to do so only after consulting the editor's office. The illustrations should be sent electronically (by e-mail, online e-disk electronic package delivery etc.) or on a CD together with the text part, in the above-mentioned resolution and format. References to all illustrative documentary material have to be inserted in the text in the following format: (fig. 1, fig. 2 etc.). File names of the individual image files on the CD have to correspond to the respective reference in the text (fig1.tiff). Illustration captions and legends are to be submitted in a separate file.
6. Tables and graphs should be submitted in an electronic form as separate files. Ideally they are to be submitted in the form of vector graphics files (AI, EPS, PDF, CDR), or possibly as bitmap graphics files (tiff, jpeg) with high resolution. Tables in the form of separate MS Excel and MS Word program files are also acceptable. References to tables and graphs in the text have to be in the following format: (tab. 1), (graph 1). File-names of the appropriate files on the CD have to bear the same marking as is given in the text (tab1.xls). Table and graph captions are to be submitted in a separate file.
7. In the case of illustrations, tables and graphs whose authorship is different from the author of the contribution, the name of the author of the graphics, or if need be the original source should be duly acknowledged (in the form of full citation reference listed as a full bibliographic entry in the literature list; in the captions accompanying the photographs and/or drawings, due credit to the author is mandatory): ... Source: Boas 2010, 12. ... Photograph: George Snell. ... Illustration: Jane Black.

